

2 / 2 0 2 0

Ympäristö

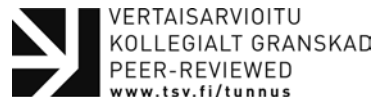
Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
2. numero 2020
27. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittilaus 32 €, ulkomaille 35 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittilauksen jäsenmaksua vastaan (28 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 33 (PL 42)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Katja Lehtisaari
Tampereen yliopisto
puh. 050 409 8845
e-mail: katja.lehtisaari@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Ira Österberg
Helsingin yliopisto
puh. 050 448 4074
e-mail: ira.osterberg@helsinki.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pylsy
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pylsy@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@helsinki.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO

Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Hermes-painotalo 2020

Seuraavien numeroiden teemat:
Pohjoinen kirjallisuus, dl 15.11.2020
Vapaa tema, dl 1.2.2021
Teknologia, dl 15.4.2021
Rakkaus, dl 15.8.2021

Ympäristökysymykset esiin

Ympäristö-sanaan liittyy erilaisia merkityksiä luonnosta rakennettuun ympäristöön, ja vaikka ihmisen luontosuhde ja ympäröivä yhteiskunta muuttuvat, ympäristön yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys säilyvät. Itäisen Euroopan maihin liittyen ympäristökysymyksiä nousee ajoittain keskusteluun, ja tarvetta uuteen tutkimukseen ja tulkintoihin on, niin nykypäivän ilmiöistä kuin historian kehityskuluista.

Oma venäläisen valtavirtamedian seurantani tuottaa melko harvoin havaintoja isoista ympäristöä tai ilmastoa käsittelevistä jutuista. Poliitiikkaan ja talouteen keskittyvässä *Kommersant*-sanomalehdessä ilmastonmuutos-termiä on käytetty vuoden sisällä kolmisenkymmentä kertaa ja yhteiskunnallisiin ja poliittisiin aiheisiin keskittyvässä *Nezavisimaja gazeta*ssa kolme kertaa useammin, kertoo Integrum-tietokannassa tekemäni haku. Melko usein ilmastonmuutosta sivuttiin kansainvälisissä uutisissa, joissa ilmastonmuutoksen torjuminen näyttäytyy asialistan kohtana johtajien tapaamisissa. Pienen uutisen verran huomiota herätti myös syyskuinen saksalaisen Deutsche Bankin tulevaisuusraportti jossa ilmastonmuutos on yksi isoista huolenaiheista muun muassa yhteiskunnan taloudellisen epätasa-arvon ja Kiina ja Yhdysvaltojen kasvavan vastakkainasettelun ohella.

Ympäristöteemat eivät vaikuta olevan kovin yleisiä esimerkiksi kirjoittelussa maan pohjoisia alueita koskien. Tarkastellessani talouslehti *Vedomostin* kirjoittelua arktisen ympäristön teemaan liittyen havaitsin että tammikuusta 2019 helmikuuhun 2020 ulottuvalla aikavälillä vain kuusi kaikkiaan 44:stä julkaistusta arktista aluetta käsittelevästä artikkelista sivusi ympäristöasioita edes hiukan. Suurin osa artikkeleista keskittyi liiketoimintaan tai energia-asioihin; erityisen iso teema oli öljy- ja kaasuala ja sen toimintamahdollisuudet Venäjän arktisella alueella. Esimerkiksi ilmastonmuutos ei näillä lehden sivuilla juuri näkynyt arktisesta kirjoitettaessa. Ympäristökysymykset eivät siis olleet ainakaan vielä tällä aikavälillä vahvasti linkittyneet talousuutisiin. Kuva vaikuttaa tämän katsauksen pohjalta erilaiselta kuin esimerkiksi Ruotsissa, jossa *Dagens Industri* -talouslehti on julkaissut liiketoimintaa kestävä kehityksen näkökulmasta käsitteleviä juttuja, arktiseenkin alueeseen linkittyen.

Arktiseen alueeseen liittyvät kysymykset ovat olleet *Idäntutkimuksessa* vahvasti esillä ennenkin (muun muassa teemanumero 1/2016); tässä numerossa katse siirtyy ilmastoasioihin. Dmitry Yagodin tarkastelee arktista aluetta artikkelissaan, joka käsittelee talouskasvun ja ympäristönsuojelun jännitettä ja ilmastodiskurssia Venäjän arktisella alueella. Viktor Pål puolestaan perehtyy ympäristönsuojeluun autoritaarisissa järjestelmissä, keskittyen erityisesti 1960-luvun Unkarin tapaukseen. Numeron toimittamisesta vastannut Emma Hakala pohtii kolumnissa vesivoimapäätöksiä ja kansalaistoimintaa Balkanilla, keskusteluosiossa saamme katsauksen verkkolehti 7x7:n tapaan käsitellä Venäjän ympäristöongelmia.

Tänä vuonna maailmanlaajuinen koronaviruspandemia siihen liittyvine ilmiöineen on vaikuttanut *Idäntutkimuksen* toimintaan, ja siksi tämä vuoden toinen numeromme ilmestyy vasta näin syksyllä. Numerot 3 ja 4 tulevat ilmestymään tuplanumerona teemalla Keho & Uho vuoden lopussa, ja sen jälkeen olemme siirtymässä normaaliin julkaisu-aikatauluun. Ensi vuoden teemoja ovat Pohjoinen kirjallisuus (1/2021), vapaa teema (2/2021), Teknologia (3/2021) ja Rakkaus (4/2021) – tervetuloa tarjoamaan kirjoituksia näistä aihepiireistä!

Helsingissä 10.9.2020

Katja Lehtisaari

Ilmastodiskurssi Venäjän arktisella alueella

Artikkelissa tarkastellaan, voisivatko vuonna 2016 Jamalin niemimaalla luoteis-Siperiassa ilmenneet pernaruttotapaukset haastaa Venäjällä vallitsevaa diskurssia, jossa mahdollisesti pernaruton ilmenemisen taustalla oleva ilmastonmuutoksen ongelma sivuutetaan. Artikkelissa pohditaan, miten mahdollinen haaste vallitsevalle diskurssille ilmenisi. Tutkimus perustuu rajattuun otokseen kansallisen ja paikallisen tason mediasisältöjä, joissa pernarutto liitettiin ilmastonmuutokseen. Analyysi hyödyntää poststrukturalistisen diskurssiteorian oletuksia sekä dislokaation ja diskursiivisen logiikan käsitteitä ja kohdistuu talouskehityksen ja ympäristön muutoksen suhteeseen alueella, joka on yhtä aikaa keskeinen Venäjän fossiilitaloudelle sekä haavoittuva ilmastonmuutoksen vaikutuksille. Tulokset osoittavat esteitä ja mahdollisuuksia ilmasto-oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi tässä viitekehyksessä.

Dmitry Yagodin

Vuonna 2016 otsikot venäläisissä tiedotusvälineissä varoittivat: ”Pohjoinen on tulossa” (Borisov 2016), ”Vaikea kesä porojen valtakunnassa” (Egorova 2016), ”Greenpeace syyttää ilmastonmuutosta pernaruton puhkeamisesta Jamalilla” (Kommersant 2016), ”Ensimmäiset pernaruttotapaukset 75 vuoteen kukistavat Jamalin” (Avakov 2016). Eräässä otsikossa lainattiin paikallisen asukkaan salaliittoepäilyä: ”Meille kerrottiin, että ulkomaalaiset levittävät bakteeria lentokoneesta” (Britskaia 2016). Alueellisen ja paikallisen lehdistön suhtautuminen oli käytännöllisempää: ”Jamalilla ei ole epidemiaa, karanteeni on paikallinen” (Rybiakova 2016). ”Tundra vastustaa taloutta: Ekologinen katastrofi on väistämätön ellei porojen määrää Jamalilla rajoiteta” (Melnikova 2016). Alueellisessa mediassa ilmastonmuutosta ei mainittu lainkaan ja helteisiin viitattiin vain satunnaisesti lukuun ottamatta kirjoituksia muutamaa kuukautta myöhemmin järjestetystä symposiumista, joka käsitteli tartuntatautien torjuntaa

ilmastonmuutoksen yhteydessä. Tällöinkin paikalliset journalistit korostivat ilmastonmuutoksen sijaan sitä, miten kansainväliset asiantuntijat kuvasivat ”Jamalin metodia pernaruton torjunnassa” (Gancherko 2016) ainutlaatuiseksi.

Vaikka nämä otsikot eivät edusta kaikkia kansallisia ja alueellisia aineistoja, olen tarkoituksella valinnut ne, joissa eroavaisuudet näkyvät selvimmin. Niissä käytetyistä sanoista ”pernarutto” keräsi eniten mediahuomiota. Kyseessä on harvinainen tartuntatauti, jonka aiheuttaa *Bacillus anthracis* – erittäin vaarallinen, elinvoimainen ja tarttuva bakteeri. Se sairastuttaa yleensä eläimiä, joiden kautta tauti voi siirtyä ihmisiin. Sitä voidaan myös käyttää biologisena aseena, ja se edellyttää sotilaallisen tason dekontaminaatiokeinoja. Tämä tutkimus keskittyy analysoimaan suhteellisen pientä joukkoa väittämiä, joissa – toisin kuin valtaosassa Venäjän mediaa – yhdistettiin pernarutto mediakentässä muutenkin marginaalisessa asemassa olevaan ilmastonmuutokseen (Yagodin 2017; Poberezhskaya 2015). Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu alueellisen ja paikallisen median uutisista, jotka ovat ilmestyneet kahden kuukauden sisällä siitä, kun ensimmäisistä pernaruttotapauksista raportoitiin heinäkuun 2016 lopussa. Keskeinen huomio on kohdistunut lehtiartikkeleihin, joissa on käsitelty pernaruttoa, mutta viitattu myös ilmastonmuutokseen. Venäjän vähäisessä ilmastonmuutokseen keskittyneessä uutisoinnissa hyödynnetään usein asiantuntijalausuntoja, jotka ovat tärkeitä tietolähteitä mutta samalla niitä käytetään tukemaan hallituksen politiikkaa, joka vaihtelee kansainvälisen agendan ja kansallisten taloudellisten etujen mukaan.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella, miten Venäjän tapauksessa vakiintuneen ilmastopolitiikka-agendan puuttuminen ja yleisessä keskustelussa vallitseva tietämättömyys ilmastonmuutoksesta vaikuttavat vaihtoehtoisten diskurssien muodostumisen. Analyysissa hyödynnetään erityisesti pluralistisen ilmasto-oikeudenmukaisuuden (Schlosberg 2009) näkökulmaa. Tässä yhteydessä pluralismi tarkoittaa, että ilmasto-oikeudenmukaisuus ei ole universaalialia, muttei myöskään rajoitu resurssien jaon, tunnistamisen, osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien kaltaisiin tavanomaisiin määrittelyihin. Pluralistisen lähestymistavan argumentit perustuvat määrättyihin yhteiskunnallisiin ja luonnollisiin konteksteihin. Kansainväliset ilmasto-oikeudenmukaisuusliikkeet pyrkivät muun muassa edistämään investointien irrottamista fossiilienergiaan perustuvasta teollisuudesta. Tämä tavoite ei kuitenkaan ole realistinen Venäjän kaltaisessa hiilivetykulttuuriin perustuvassa energiantuottajamaassa, jossa poliittiset ja tiedotusvälineiden vapaudet eivät toteudu. (Tynkkynen 2019.) Vallitsevan diskurssin haastaja löytyykin helpommin pluralistisesta ilmasto-oikeudenmukaisuudesta, joka näkee kysymyksen sosioekologisenä ongelmana.

Millaiset mahdollisuudet ilmastodiskurssilla on puuttua vallitseviin, ilmastonmuutosta huomioimattomiin diskurssisiin ja haastaa niitä paikallisen ja kansallisen tason mediajulkisuuden kautta? Löytääkseen vastauksen tähän kysymykseen, artikkeli seuraa poststrukturalistisen diskurssiteorian perusoletuksia (Glynos & Howarth 2007; Laclau 1990). Aluksi artikkeli tarjoaa tapaustutkimuksen kontekstuaalisen taustan. Tämän jälkeen se määrittelee pernaruttotapauksen *dislokatoriseksi* hetkeksi eli dominoivan diskurssin kriisiksi (Stavrakakis 2000; Laclau 1990). Seuraavaksi esitellään empiirinen aineisto ja liitetään se diskurssianalyysiin Greenpeacen mediakampanjasta. Analyysi etenee ongelmalähtöisen metodologian mukaisesti keskittyen niihin diskursiivisiin *logiikkoihin* (Glynos & Howarth 2007; Remling 2018), jotka rajoittavat ilmasto-oikeudenmukaisuuden diskurssia Venäjän mediassa.

Sosio-ekologinen ja poliittinen konteksti

Edellä kuvatut otsikot viittaavat tiettyyn, rajattuun paikkaan Pohjois-Venäjällä – toisin sanoen Jamalin niemimaahan, joka sijaitsee yhdessä Venäjän kaukaisimmista ja harvimmin asutuista arktisista alueista, Jamalin Nenetsiassa. Pohjoisen Jäämeren rannalla sijaitsevasta Jamalin Nenetsiasta noin puolet on tundraa ja puolet taigaa. Pohjoisessa olevat avoimet tundra-alueet, mukaan lukien koko Jamalin niemimaa, ovat elintärkeitä poronhoidosta elantonsa saavalle paimentolaiskulttuurille. Heidän elinkeinonsa ei sovi eteläisemmälle metsäalueelle, missä paimentolaisten pitäisi asettua aloilleen, vaihtaa kotieläintalouteen ja tulla siten entistä riippuvaisemmiksi hallituksen taloudellisesta kontrollista. Vaikka alueen nimi korostaa alkuperäiskansaa, sen noin puolesta miljoonasta asukkaasta vain noin 30 000 (6%) on nenetsejä. Heidän osuutensa on suurin Jamalin niemimaalla, jossa nenetsejä onkin enemmistö asukkaista. Koska alueella on myös paljon öljyä ja kaasua, sen talous on viime vuosina kasvanut nopeasti. Tämä on vaatinut kompromisseja suuryhtiöiden, paikallisen väestön ja alkuperäiskansan nenetsien välillä. Alueesta on tullut yksi Venäjän johtavia talouskeskuksia ja sijoituskohteita. Fossiiliteollisuuden ja jatkuvasti kasvavan poronhoidon yhteiselo on luonut jännitteitä, vaikka onnistuneitakin esimerkkejä yhteisistä eduista on. Yritysmailman PR-työn, hallituksen mainoskampanjoiden ja valtio-omisteisen median tehtäväksi on jäänyt siloitella alkuperäiskansan, yritysjohtajien, työntekijöiden ja muiden kansanosien sekä ulkomaisten sijoittajien välisiä suhteita.

Heinäkuu 2016 oli poikkeuksellisen kuuma Jamalin niemimaalla. Alueella ilmeni maapallon lämpötilan suurin poikkeama monivuotisesta keskiarvosta, ja 34 Celsiukseen kohonnut lämpö kärvensi tundran alaista ikiroutaa ja alueen kylmässä viihtyviä eläin- ja kasvilajeja. Tieteilijöiden mukaan kuumuus sulatti jäätynyttä maata, jonka uumenissa pernaruttoitiöt olivat olleet vankina vuosikymmeniä (esim. Timofeev et al. 2019). Kuolettava bakteeri tarttui maata kuopiviin poroihin, tappoi niitä yli 2 000 ja tarttui myös poroja paimentaviin nenetseihin. Yksi 12-vuotias poika menehtyi sairaalassa. Alueen edellinen pernaruttoesiintymä oli ollut vuonna 1941, ja paikallisviranomaiset olivat alkaneet ajatella, ettei taudista enää olisi vaaraa. Kallis pakollisten rokotusten ohjelma oli lopetettu vuonna 2007, mikä helpotti heti taloudellista taakkaa ja hallituksen kontrollia paimentolaiskotitalouksista (Laishev & Zabrodin 2012). Rokotusjärjestelmä palautettiin välittömästi uuden pernaruttoesiintymän jälkeen, mutta monet paimentolaisista suhtautuivat siihen vastahakoisesti ja yrittivät piilottaa porojaan. Pernaruton hallintakyky nousi tärkeään rooliin kaikkien alueen toimijoiden näkökulmasta niin paikallisen kuin ulkoisen julkisuuden kannalta.

Pernaruton puhkeaminen nivoutuu osaksi monimutkaista vyyhteä, johon liittyvät muun muassa taloudellinen kehitys, alkuperäiskansojen oikeudet ja ympäristön muutos Venäjän arktisella alueella. Tämän vuosisadan alusta asti Venäjän johtavat fossiilienergiayhtiöt ovat, ulkomaalaisten sijoittajien ja teknologioiden tukemina, päässeet hyödyntämään maailman suurimpia maakaasuvarantoja Jamalilla ja sen lähialueilla. Jamalilla asuu tuhansia nenetsejä, jotka ovat ainoa paimentolaiselämän säilyttänyt ja jatkuvasti karjamääräänsä kasvattanut Venäjällä asuva alkuperäiskansa (Klovov 2013). Joka vuosi nenetsiperheet ja noin 300 000 poroa kulkevan läpi niemimaan kilpailen laidunalueista, joiden määrä on vähentynyt ja laatu huonontunut sekä liiallisen karjamäärän että teollisuuden leviämisen vuoksi. Etsiessään syytä pernaruton puhkeamiseen, paikallinen sanomalehti Kranyi Sever keräsi asiantuntijalausuntoja:

Tieteilijöiden mukaan tauti oli levännyt 75 vuotta, mutta kuumuus ja (...) lisääntynyt poronhoito olivat herättäneet sen. Jamal on valtava, mutta laidunalueen määrästä tulee silti

tiukkaa, toteavat arktisen alueen parissa vuosikausia työskennelleet tieteilijät. (Kolosov 2016.)

Johtopäätös vahvistaa tieteen auktoriteettia vetoamalla haastateltujen asiantuntijoiden paikalliseen ja pitkällä aikavälillä todennettuun tietoon. Samalla uutinen kiistää, että alueen intensiivinen teollinen hyödyntäminen voisi olla syynä taudin puhkeamiseen.

Ilmastonmuutos aiheuttaa Jamalilla entistä enemmän ja pahempia äärisääilmiöitä, mikä on jo johtanut massiivisiin karjamenetyksiin viime vuosien aikana. Nenetsien kyky sopeutua ympäristön muutoksiin on kuitenkin niin hyvä, että ilmastonmuutos vaivaa heitä vähemmän kuin alueelle tullut teollisuus, joka valtaa heidän maitaan ja rajoittaa nenetsien sopeutumismahdollisuuksia. (Forbes & Stammler 2009; Degteva & Nellemann 2013; Golovnev 2017). Vastareaktiona vuoden 2016 tautitapauksiin viranomaiset väittivät, että paimentolaiset olivat ylittäneet rajat kielletylle alueelle, missä sijaitsi vanhoja hautuumaita, sillä heidän perinteiset reittinsä eivät enää tarjonneet riittävästi ravintoa liian suureksi kasvaneelle karjamäärälle. Virallinen lausunto ei maininnut, että tilaa rajoitti myös kaasu- ja öljy-yhtiöiden kasvava määrä. Koska hallitus kotloloi alueellista mediaa, paikallista diskurssia hallitsi tämä virallinen linja. Vaihtoehtoisia tulkintoja levisi sosiaalisessa mediassa ja muutamassa, näkyvyydeltään vähäisessä kansallisessa viestimessä. Yllättävää on myös se, ettei edes vaihtoehtoisissa diskursseissa mainita ilmastonmuutosta mahdollisena syynä, vaikka kansallinen meteorologian laitoksen ja Venäjän Greenpeacen julkisuuskampanja ovat asian nostaneet esiin.

Pernaruttotapaus tarjoaa hyödyllisiä huomioita teoreettiseen ilmastonmuutosdiskurssiin. Tutkimusten mukaan ilmastonmuutos ja siihen liittyvä arktisen ikiroudan sulaminen lisäävät tarttuvien tautien aktivoitumisen ja leviämisen riskiä (Walsh et al. 2018; Revich & Podolnaya 2011). Ilmasto muuttuu arktisella alueella vielä maailman keskiarvoa nopeammin, mutta vähäisen väestötiheyden vuoksi käsitys paikallisen sopeutumisen kiireellisyydestä ja tarpeudesta on kehittynyt hitaasti. Toisaalta arktisesta alueesta on tullut tärkeä maantieteellinen ja geopolitiininen kohde, joka on kerännyt globaalisti huomiota alkuperäiskansojen oikeuksia, luonnonvaroja ja kansainvälistä yhteistyötä koskeviin kysymyksiin (Gritsenko & Tynkkynen 2016). Pernaruttotapaus on merkittävä myös käytännöllisistä syistä. Taudin puhkeamisen jälkeen Jamalilla viranomaiset määräsivät karanteenitoimenpiteitä pinta-alaltaan valtavalle alueelle ja puolustusvoimien biologiseen sodankäyntiin erikoistuneet osastot osallistuivat puhdistusoperaatioihin elokuun 2016 aikana. Tapauksella oli kaikki edellytykset vetää julkisen keskustelun huomiota ilmastonmuutoksen ongelmaan arktisella alueella, sillä tiedotusvälineet yleensäkin käsittelevät ilmastokysymyksiä eniten äärisääilmiöiden ja hätätiloihin liittyvän pelon ja alarmismin yhteydessä (Boykoff 2008).

Poststrukturalistinen diskurssiteoria ja ympäristöasiat

Pitkään unohduksissa ollut sairaus uhkasi yllättäen Jamalilla mainetta – jota tosin yhteiskuntatieteilijät ovat muutenkin kyseenalaistaneet – yhtenä Venäjän johtavista talousalueista, missä oli samalla onnistuneesti tasapainoilu suuryhtiöiden ja alkuperäisyhteisöjen intressien välillä. Poststrukturalistisen diskurssiteorian (Laclau 1990) mukaan tällaisissa olosuhteissa syntyy usein *uus* diskursseja, kun aikaisemmat sosiaaliset rakennelmat häiriintyvät. Glynos ja Howarth määrittelevät häiriön tai dislokaation (*dislocation*) hetkenä, jolloin ”subjekti häiriintyy jostakin sellaisesta kokemuksesta, jota ei voi symbolisoida millään aikaisemmalla diskursiivisen edustuksellisuuden tavalla” (2007, 14). Dislokaatio avaa hegemonisia diskursseja vaihtoehtoisille, vastahegemonisille interventioille ja mahdollistaa siten muutoksen.

Stavrakaksi (2000) tarkentaa, että vihreät liikkeet olivat täysin *uuden* ideologian tuote, joka syntyi vaiheittain kaksinkertaisesta dislokaatiosta ja joka sai alkunsa 1960-luvulla. Ensimmäinen näistä dislokaatioista koski sosialistisen ideologian heikentymistä ja lopulta epäonnistumista. Vasemmistoliikkeen oli pakko etsiä uusia poliittisia kiintopisteitä ja uusvasemmisto radikaalisti laajensikin perinteistä työväenliikettä kattamaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden spektrumiä ottaen mukaan myös ympäristökysymyksiä. Toinen oleellinen dislokaatio vihreän liikkeen synnyssä koskeekin muutoksia tavassa, josta luonnosta voitiin puhua pahenevan ekologisen kriisin valossa. Tämä dislokaatio näkyi ehkä selvimmin siinä, miten Tšernobylin ydinvoimakatastrofi loi aivan uusia käsityksiä ihmisen vaikutuksesta luontoon. Kun akuutit identifioitumisen ja representaatioiden kriisit aiheuttavat häiriöitä hegemonisiin diskursseihin, ne saattavat muodostaa uusia poliittisia identiteettejä, joihin vaikuttavat lisäksi ulkoiset kontekstit ja diskursiiviset resurssit.

Jamalin pernaruttotapauksen voi käsitteellistää potentiaalisena dislokaationa, joka tarjosi uusia luontoon ja ilmastoon liittyviä ilmaisukeinoja alkuperäiskansa nenetselle. Mikäli tämä alkuperäinen dislokaatio todella tapahtui, vaatii vastahegemoninen liike Stavrakasin (2000) mukaan myös toisen dislokaation. Nenetsien pitäisi esimerkiksi asettua antagonistiseen asemaan suhteissaan tahoihin, jotka ovat vastuussa paitsi suorasta ympäristön tuhoamisesta (jota öljy- ja kaasuyhtiöt yleensä kompensoivat kelvollisesti hyväntekeväisyydellä ja muulla tukitoiminnalla), mutta myös fossiilienergiantuotannon vähemmän ilmeisistä vaikutuksista globaaliin ja paikalliseen ympäristöön.

Taloukasvun ja ympäristönsuojelun välistä jännitettä tarkastellaan usein poliittisen talouden näkökulmasta. Esimerkiksi Australian kaasun tuotantoon keskittyvä tutkimus osoittaa, että fossiilisten polttoaineiden suhteen rikkaille alueilla taloudellisen kehityksen diskurssi tukeutuu usein neoliberaaleihin käsitteisiin, joissa paikallishallinnon ja fossiilienergiayhtiöiden diskursiiviset yhteenliittymät normalisoivat luonnonvarojen hyödyntämisen ja ulkomaiset investoinnit (Mercer et al. 2014). Kyseisen diskurssin toisintaminen ja siihen fiksoituminen onnistuu käyttämällä kasvun ja vaurauden hegemonisia ilmaisuja, jotka yhdistävät liike-elämän ja julkisen hallinnon pyrkimyksiä. Neoliberaalia ajattelua vastustavat diskursiiviset elementit, joita esittävät esimerkiksi vaihtoehtoisia kehitysskenaarioita kannattavat ympäristöaktivistit, jätetään dominoivan diskurssin ulkopuolelle. Tämä kaventaa tarjolla olevia vastarinnan käytäntöjä ja vastahegemonisten liittoutumien laajentumista. Mercerin ym. mukaan (2014, 295) ”tämä tarkoittaa, että ilmastonmuutoksesta tai sellaisista alueellisen kehityksen visioista, jotka eivät liittyneet kaivosteollisuuteen, ei juurikaan suoraan keskusteltu” tässä Australiaan sijoittuneessa tapauksessa. Neoliberaali ajattelu hallitsi keskustelua siinä määrin, että se esiintyi myös ympäristöaktivistien kannanotoissa. Esimerkiksi Australiassa kaivostoimintaa vastustanut liike ei onnistunut syrjäyttämään neoliberalismia ja rakentamaan laajempia liittoumia ympäristöasioiden ympärille, koska se ei hyökännyt fossiilienergian laajempia ilmastovaikutuksia vastaan.

Monissa poststrukturalistisen diskurssiteorian tutkimuksissa metodologia kuvataan epämääräisesti eikä argumentteja selkeästi yhdistetä teoreettiseen traditioon, mutta viime aikoina tutkijat ovat alkaneet korjata tätä puutetta. Foucault'n problematisaatiokäsitystä lainaten Glynos ja Howarth (2007, 167) kannattavat *ongelmalähtöistä* lähestymistapaa käsiteltäessä sosiaalisia ja poliittisia ilmiöitä poststrukturalistisina diskursseina. Tämä lähestymistapa antaa enemmän arvoa ongelman empiiriselle kuvaukselle. Painopiste on siinä, miten eri toimijat kuvaavat ongelman, millaisia ratkaisuja he tarjoavat ja millaisia *logiikkoja* näiden käytäntöjen taustalla ja selittävinä tekijöinä on. Poststrukturalistinen diskurssiteoria esittää, että

mikä tahansa asian olemus on lähtökohtaisesti epävakaa ja mahdoton ennakoida tai selittää kausaaliiteetilla, mikä johtaa keskeiseen ontologiseen oletukseen, joka tunnetaan sosiaalisten suhteiden radikaalina kontingenssina tai ”mikä tahansa objektiviteetin kykenemättömyytenä saavuttaa täyttä identiteettiä” (Glynos & Howarth 2007, 110). Tämän ontologisen oletuksen pohjalta Glynos ja Howarth toteavat, että ongelmalähtöinen lähestymistapa on soveltuvampi kuin aineistonkeruuta korostavat (metodilähtöiset) tai pääosin teorian todistamiseen tai kehittämiseen keskittyvät (teorialähtöiset) lähestymistavat.

Perinteisemmät lähestymistavat, kuten positivismi, kriittinen realismi ja hermeneutiikka pyrkivät ennustamaan, selittämään tai tulkitsemaan sosiaalista kanssakäymistä muodostamalla kausaalisia lakeja, kausaalisia mekanismeja tai tuottamalla itseymmärrystä. Poststrukturalistinen diskurssianalyysi sen sijaan käyttää *logiikkaa* selittävänä elementtinä (Glynos & Howarth 2007; Remling 2018). Glynosin ja Howarthin mukaan ”käytäntöjen logiikka muodostaa käytäntöjen säännöt tai kieliopin ja samalla ehdot, jotka mahdollistavat käytännöt ja toisaalta tekevät ne haavoittuviksi” (2007, 136). Tässä viitekehyksessä kolme logiikkaa auttavat hahmottamaan problematisoidun ilmiön. Ensimmäiseksi, *sosiaalinen logiikka* muodostaa ne säännöt ja normit, jotka määrittelevät käytännön tai käytäntöpatterin ja kysyy esimerkiksi mistä käytännöstä on kyse. Toiseksi, *poliittinen logiikka* pyrkii vastaamaan kysymykseen siitä miten käytäntöä haastetaan tai puolustetaan sekä miten joitakin merkityksiä korostetaan ja toisia suljetaan pois. Kolmatta logiikkaryhmää kutsutaan *fantasmiseksi* logiikaksi, joka selvittää miksi joitakin käytäntöjä suositaan ja toisia vältetään (Glynos & Howarth 2007, 108). Remling (2018, 11) selittää tarkemmin, miten nämä kolme logiikkaa operationalisoidaan. Esimerkiksi hänen analyysissään EU:n ilmastonmuutokseen sopeutumisen ohjelmasta, sosiaalinen logiikka näkyy erilaisina eksistentiaalisina ja arvoihin liittyvinä oletuksina asiakirjoissa. Poliittisen logiikan indikaattoreita ovat ehdotukselliset oletukset, siitä mitä pitäisi tehdä ja mitkä vaihtoehdot torjua tai poissulkea. Fantasminen logiikka joko korostaa joidenkin toimien hyötyjä, jolloin hyödynnetään *autuasta* ulottuvuutta, tai varoittaa niiden haitallisista seurauksista, vedoten *pelottavaan* ulottuvuuteen.

Tämä tutkimus korostaa lisäksi, että diskurssien tutkimuksessa on sovellettava kriittistä suhtautumista siihen, miten modernit mediajärjestelmät kannattavat hegemonisia muodostelmia, ja kyseenalaistettava niiden kykyä tuoda esiin vaihtoehtoja (Dahlberg 2011, 55). Tämän kriittisen mediapolitiikan tutkimuksen näkemyksen mukaisesti on syytä kiinnittää huomiota itse sisällön sijaan siihen, miten sen viestintä tai ”antagonismin mediaalisuus” (Marchart 2011, 79) näyttää toteen sosiaalisen radikaalin kontingenssin. Näiden teoreettisten lähtökohtien pohjalta muodostuvat artikkelin tutkimuskysymykset. Mitä Jamalin pernaruttotapauksen laukaisemassa ilmastonmuutoskeskustelussa nähdään annettuna, mitä on ehdotettu tai torjuttu ja millaisilla argumenteilla? Teoreettisemmalla ja normatiivisemmalla tasolla artikkeli tarkastelee pluralistisen ilmasto-oikeudenmukaisuuden hyödyllisyyttä lähestymistapana ympäristö- ja ilmastodiskurssiin median roolin politisoinnin kautta (Dahlberg & Phelan 2011).

Valtavirran ja vaihtohtoisen median reaktiot

Ensimmäiset uutiset pernarutosta tulivat Jamalin Nenetsian kuvernöörin lehdistötiedotteesta 25. heinäkuuta 2016. Seuraavien viikkojen ajan aiheesta käytiin laajaa keskustelua Jamalin Nenetsian alueellisissa ja Venäjän kansallisessa mediassa, mutta vain pieni osa aineistosta viittasi ilmastonmuutokseen. Tutkimuksessa käytettiin Integrum-tietokantaa hahmottamaan,

mitä mediassa on aiheesta raportoitu ja missä määrin uutisointi sisälsi ilmastonmuutokseen liittyviä selityksiä tai ilmasto-oikeudenmukaisuuteen viittaavia väittämiä.

Vertailtavaksi valittiin otokset kuudesta kansallisesta ja viidestä alueellisesta sanomalehdestä, joista etsittiin mainintoja ”pernarutosta” aikavälillä 25. heinäkuuta ja 30. syyskuuta 2016. Kansallinen otos (N=21) sisälsi 5 osumaa (20%) ja alueellinen otos (N=94) toiset 5 osumaa (4%), joissa mainittiin myös ”ilmasto” tai ”lämpeneminen”. Valitut kansalliset sanomalehdet ovat *Izvestija*, *Kommersant*, *MK*, *Nezavisimaja gazeta*, *Novaja gazeta*, ja *Rossijskaja gazeta*. Jamalin Nenetsian alueelliset sanomalehdet ovat *Vremja Jamala*, *Krasnyi sever*, *Priuralje*, *Rabotši Nadyma*, ja *Severnyi lutš*. Lisäksi suoritettiin satoja verkkomedioita tai perinteisten (kansallisten tai alueellisten) sanomalehtien verkkoversioita käsittänyt Integrum-haku, jonka tarkoituksena oli varmistaa ettei uutisointi ollut merkittävän erilaista muualla Venäjän mediassa. Alustava tutkimus osoitti ja myöhempi tarkastelu vahvisti, että kansallisen tason viestimillä oli yksi lähde, jossa pernarutto yhdistettiin suoraan ilmastonmuutokseen: Venäjän Greenpeace.¹ Ympäristöjärjestö julkisti oman lausuntonsa verkkosivuillaan (Greenpeace 2016). *Novaja gazeta* (NG) haastatteli useaa Greenpeacen aktivistia tutkivassa artikkelissaan, joka osoittaa miten vähäistä huomiota kansainväliset ympäristöjärjestöt saavat Venäjällä. Tutkimukseen valitun otoksen joukossa NG on kriittisin Venäjän nykyhallintoa kohtaan, ja sillä on myös todennäköisesti pienin lukijakunta.

Lisähaun perusteella muutkin viestimet viittasivat Greenpeacen alkuperäiseen lehdistötiedotteeseen, mutta NG:n uutisointi oli kaikkein kattavinta. Tärkeä kriittinen hetki Greenpeacen viestinnässä on, että ilmastonmuutoksen ja pernaruton välisen yhteyden lisäksi alkuperäinen tiedote sisältää kappaleen mittaisen varoituksen, jonka mukaan uudet öljy- ja kaasuhankkeet Jamalilla saattavat aiheuttaa lisää pernaruttoa tulevaisuudessa, kun ikiroudan sulaminen avaa uusia, mahdollisesti infektoituneita alueita kaivannalle. Vaikka Greenpeace poisti tämän kappaleen uutissivultaan muutamaa päivää myöhemmin, useat kansallisen tason viestimet sisällyttivät sen uutisointiinsa aiheesta. Tämä uutinen toistaa Greenpeacen sinnikästä kampanjaa arktista öljynporausta vastaan. Sen ilmestyminen verkkoon on voinut olla myös yritys työntää kiilaa suuryritysten ja alkuperäiskansojen välille ja kyseenalaistaa vallitsevaa paternalistista suhdetta. Se kuitenkin vesitti samalla mahdollisuuden käyttää pernaruttopausta potentiaalisesti voimakkaastikin haastamaan Venäjän ympäristönsuojeludiskurssia, jota Tokunaga (2018) kuvaa talous- ja turvallisuuslähtöiseksi, ja käynnistää keskustelua ilmasto-oikeudenmukaisuudesta median kautta. Greenpeacen viestin kaksinaisuus asetti sen haavoittuvaksi diskursiiviselle torjunnalle.

Elokuun 2016 aikana Greenpeacen aktivistit pyrkivät matkustamaan karanteenialueelle tutkiakseen tapausta. Koska Jamalin rosainen maaperä tekee muun kuin helikopterilla liikkumisen mahdottomaksi, aktivistit olivat liikennöintiä hallitsevien paikallisviranomaisten varassa. Kansallisessa mediassa uutisoitiin, että paikallislennon peruuntuessa aktivistit uskoivat viranomaisten tarkoituksellisesti estävän heidän työtään. He pitivät tilannetta epäilyttävänä ja väittivät, että kyseessä oli tarkoituksellinen yritys peitellä todellista infektio-tilannetta. Greenpeace ei olisi pystynyt levittämään tätä viestiään laajemmalle yleisölle pelkästään oman verkkosivunsa ja sosiaalisen median kautta. Suuri osa sen saamasta julkisuudesta tapahtumien aikana tuli myös tämän tutkimuksen aineistoon sisältyvästä perinteisestä mediasta, jonka suosio oli kuitenkin rajattua verrattuna valtaviiran päivälehtiin ja televisioon. Tutkivasta journalismistaan tunnettu *Novaja Gazeta* oli raportoinnissaan vahvasti Greenpeacen lähteiden varassa.

Huolimatta Greenpeacen kansallisista ja paikallisista toimista Jamalilla, yksikään Jamalin Nenetsian media ei maininnut järjestöä. Tähän sääntöön oli ainoastaan yksi poikkeus, kun karanteeni saman vuoden syyskuussa lopetettiin ja alueellisen TV-kanavan toimittaja kysyi Jamalin Nenetsian kuvernööritä Greenpeacen öljy-yhtiötä koskevista väitteistä. Niitä ei ollut koskaan käsitelty alueellisessa mediassa, vaan ne sisältyivät ainoastaan Greenpeacen tiedotteesta poistettuun kappaleeseen, joten väitteet saattoivat päätyä paikallisen median tietoisuuteen vain kansallisen tason viestimistä ja niiden jakamisesta sosiaalisessa mediassa. Vastauksessaan kuvernööri kuitenkin sivuutti aktivistien pääargumentin ilmastonmuutoksesta ja energiajäteistä sen aiheuttajina.

Yleisen uutismedian lisäksi vuoden 2016 pernaruttoesiintymä kirvoitti luonnollisesti lukuisia asiantuntijakommentteja konferensseissa ja erikoistuneilla media-alustoilla. Esimerkiksi *Farmatsevtišeski vestnik* (farmasia-alan lehti) haastatteli useita tieteilijöitä, jotka eivät olleet klimatologeja, pyrkimyksenään selvittää tapauksen syitä ja ratkaisuja (Kalinovskaja 2016). Artikkelissa spekulointiin, että ihmiskunta ei pysty pysäyttämään ilmaston lämpenemistä, koska kasvihuonekaasupäästöjä rajoittamaan solmittu Kioton sopimus ei toiminut kunnolla. Artikkelin mukaan ihmisten tulisi kasvihuoneilmion puntaroimisen sijaan keskittyä monitoroimaan ympäristöä, kartoittamaan hautapaikkoja ja selvittämään, missä ikiroudan sulamista tulee tapahtumaan. Yksi haastatelluista oli epidemiologi, joka moitti vähäistä tutkimusrahoitusta. Hän muisteli, että valtion viranomaiset olivat järjestäneet ilmastoaiheisen konferenssin ja kehittäneet erityisen hallituksen alaisen ohjelman reaktiona vuoden 2010 kuivuusaaltoon Keski-Venäjällä, mutta eivät olleet varanneet rahaa ohjelman toteuttamiseen. Artikkelin varoitti, että ”infektio-Armageddon” olisi vältettävissä ainoastaan riittävän monitoroinnin ja varhaisen diagnosoinnin avulla, ja että tätä varten hallituksen olisi luotava ”porkkanoita” sijoittajien houkuttelemiseksi. Kaikkiaan tässä asiantuntijoiden näkemyksiä kartoittaneessa, erityisalaan suuntautuneessa uutislähteessä ilmastonmuutos esitettiin yksinomaan sopeutumiseen ja tehokkaaseen hallintoon liittyvänä ongelmana, ei hillittävässä olevana asiana.

Ilmasto-oikeudenmukaisuusviestinnän diskursiivinen logiikka

Suurin osa ilmasto-oikeudenmukaisuutta käsittelevästä kirjallisuudesta käyttää viitekehystenä erilaisia yhteiskunnallisia näkökulmia korostaen epäoikeudenmukaista ilmastonmuutoksen hillintätaakkaa tai ilmastoon liittyvien riskien jakautumista sosiaalisten ryhmien, valtioiden tai yhteisöjen välillä nyt ja tulevaisuudessa. Nousussa oleva pluralistinen lähestymistapa laventaa oikeudenmukaisuuden subjektien kenttää ottamalla huomioon myös epäinhimillisen luonnon (Agyeman et al. 2016, 334-36; Schlosberg 2009). Tässä lähestymistavassa problematisoidaan eriarvoisuus ihmisten ja muiden eliöiden välillä eli *ekologinen oikeudenmukaisuus*, joka usein jää huomioimatta pelkästään ihmisten välistä eriarvoisuutta eli *ympäristöoikeudenmukaisuutta* tarkastelevilta yhteiskuntatieteilijöiltä ja yhteiskunnallisilta liikkeiltä. Schlosbergin mukaan pluralistinen lähestymistapa ilmasto-oikeudenmukaisuuteen vahvistaa ilmastoliikkeiden argumentaatiota ja mobilisaatiokykyä.

Luonnonympäristön huomioiminen ilmasto-oikeudenmukaisuudessa on erityisen aiheellista nenetsipaimentolaisten näkökulmasta katsottuna, sillä heidän sosiaalinen identiteettinsä on erottamattomissa heidän ekologisesta identiteetistään (Forbes 2013; Forbes & Stammler 2009). Tämä näkyy esimerkiksi tarkasteltaessa sitä monimutkaista järjestelmää, jonka avulla tehdään päivittäisiä päätöksiä siitä minne liikutaan, miksi ja miten nopeasti, riippuen muun muassa lämpötilasta, tuulen suunnasta, hyönteisten määrästä, lumen syvyydestä ja laadusta,

poroille tarjolla olevasta ravinnosta ja eläinten kunnosta. Porolauman suuruus, kompositio ja terveydentila ovat myös välttämättömiä näkökohtia harkittaessa, voiko vaellus jatkaa. Viime vuosikymmeninä Jamalin nenetsit ovat säilyttäneet perinteisen kulttuurinsa suhteellisen muuttumattomana – päinvastoin kuin useimmat muut Venäjän alkuperäiskansat. Etnografit linkittävät tämän kulttuurisen resilienssin suoraan paimentolaisten elämäntapaan (Golovnev & Osherenko 1999). Koska nenetsillä ei ole vakituisia asumuksia tai maita ja heidän pääsynsä ammatilliseen koulutukseen on heikkoa, nenetsillä ei ole ollut muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa paimentolaisuutta. Jatkuvan vaeltamisen ansiosta he ovat pystyneet välttämään paikallisia, yllättäviä ympäristöriskejä ja säilyttämään porokarjansa. Yksi syy jatkuvalla vaellukselle on porojen luontainen taipumus liikkua lämpimämpänä aikana pohjoiseen pakoon hyönteislau- moja ja lähemmäs Jäämeren rauhoittavia tuulia.

Teollisuuden nopea kehitys, joka alkoi Jamalin niemimaalla 1980-luvulla ja kiihtyi enti- sestään 2000-luvulla, on häirinyt nenetsien perinteistä elämäntapaa (Degteva & Nellesmann 2013). Öljynporauspaikat, kaasuputket ja maantiet risteilevät paimentolaisten vuosittaisten vaellusreittien halki. Sillanrakennus tukkii väliaikaisesti jokia, aiheuttaa tulvia laidunmaille ja pakottaa kalakannat siirtymään. Terävät metalli- ja lasipalat saattavat myös vahingoittaa poroja kuolettavasti. Toisaalta öljynporauskohteiden lähelle majoittuminen voi olla myös hyödyllistä nenetsille. He myyvät porotuotteita teollisuuden työntekijöille tai vaihtavat niitä muihin ruokiin, lääkkeisiin sekä raaka-aineisiin ja saavat lisäksi apua öljy-yhtiöiden järjestämistä kuljetuspalveluista.

Vaikka Venäjän alueellisessa ympäristöoikeudenmukaisuutta käsittelevässä diskurssissa syytetään pääosin öljy- ja kaasuteollisuutta ympäristöuhkien pahenemisesta, siihen sisältyy usein myös ekologiseen oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Niitä kuitenkin nostavat enimmäkseen kansainväliset järjestöt, eivät niinkään paikalliset asukkaat itse (Agyeman & Ogneva-Himmelberger 2009, 277). Kuten Tokunaga (2018, 133) toteaa, Venäjän sisäisessä diskurssissa arktisen luonnon suojelu yhdistyy yleensä energiantuotannon laajentumiseen ja Jäämeren väylään liittyviin taloudellisiin kysymyksiin. Tilanteeseen vaikuttavat olennaisesti myös paikallisten yhteisöjen ja kaivosyhtiöiden väliset suhteet, joita kuvataan neo-pater- nalistisiksi. Neuvostoaikaisen hyvinvointijärjestelmän romahdettua mikään mekanismi ei velvoita suuryhtiötä tukemaan sosiaalista elämää ja infrastruktuuria etäisillä alueilla (Henry et al. 2016). Porojen määrä Pohjois-Venäjällä on vähentynyt jatkuvasti 1960-luvulta alkaen yhtä poikkeusta lukuun ottamatta: Jamalin nenetsien karjan määrä kasvoi jopa 1990-luvun alun kriisin aikana Neuvostoliiton hajottua. Kuten Klovov (2013) on todennut, nenetsien menestykseen johtivat vaeltavan elämäntavan suuri rooli sekä öljy- ja kaasuteollisuudesta maaseudun talouteen virrannut raha.

Hoitaessaan pernaruttoepisodin jälkiseuraamuksia Jamalin Nenetsian viranomaiset päätyi- vät lopulta hyväksymään käsityksen, jonka mukaan lämmin sää vaikutti osasyynä tapahtumiin, sillä se uuvutti porot ja teki niistä haavoittuvampia. Alueelliset viranomaiset esittivät useita eksistentiaalisia ja arvovärityneitä väittämiä, joissa normalisoitiin nenetsien perinteinen elämäntapa resilienttinä hätätilanteille (”tundralla taudin infektoimilla alueilla elävä väestö tietää, mitä tehdä ja toimii sen mukaisesti”) (Vremja Jamala 2016a). Sama diskursiivinen *sosiaalinen* logiikka myös otti annettuna arktisen alueen yleisesti vaativan ilmaston ja karut elinolosuhteet, joiden muodostamassa viitekehyksessä ei ole sijaa valittaa ilmastomuutok- sesta. Tämän logiikan perusteella Greenpeacen fossiilienergiayhtiöitä kritisoiva kampanja ilmasto-oikeudenmukaisuuden puolesta ei resonoi paikallisen väestön keskuudessa, sillä heille vaikeat sääolosuhteet ovat normi ja öljy- ja kaasuyhtiöt tuovat vakautta.

Diskurssiteoreettinen *poliittinen* logiikka tapauksen käsittelyyn puolestaan pitää sisällään ekologisen oikeudenmukaisuuden elementtejä. Alueelliset viranomaiset ilmoittivat ympäristötieteilijöiden tukemina, että porojen liian suuri populaatio oli ratkaiseva tekijä, joka pakotti paimenet kielletyille alueille ja saivat aikaan tautiesiintymän (Kolosov 2016). Asiantuntijoiden mukaan Jamalin ekosysteemi pystyy normaalisti ylläpitämään poropopulaation, joka on kolmanneksen nykyisestä 300 000 yksilöstä. Lopputulemana syntyi päätös, että hallitus pyrki löytämään keinoja siirtää joitakin nenetsiperheitä etelän metsäalueille tai kannustaa heitä luopumaan vaelluselämäntavastaan ja esimerkiksi asettumaan kaupunkeihin kalastajiksi tai käsityöläisiksi. Tämä logiikka perustuu täysin tundraan kohdistuvan ekologisen paineen vähentämiseen ja jättää huomiotta teollisten kehitysprojektien rajoittamisen, vaikka juuri teollisuus on heikentänyt Jamalin tundran kykyä kestää paimentolaisyhteisöjen määrän kasvua. Mikäli Greenpeace olisi pyrkinyt haastamaan tätä logiikkaa pluralistisemmalla lähestymistavalla korostamalla myös suuryhtiöiden paikallista eikä vain globaalia ekologista vastuuta, se olisi saattanut onnistua paremmin mobilisoimaan vaihtoehtoisia diskursseja.

Toisin kuin paikallisella Jamalin Nenetsian uutismedialla, kansallinen media oli autonomisempi, mikä mahdollisti alueellisten seikkojen kyseenalaistamisen ja ilmastonmuutoksen tuomisen keskusteluun. Kansallisesta mediasta tulikin diskurssissa *fantasmisen* logiikan välittäjä. Jo mainittu *Novaja gazeta* haastatteli Greenpeacen aktivisteja ja nenetsejä, jotka väittivät tuntevansa tapauksen yksityiskohdat. Koska pääsy karanteenialueelle oli estetty, useiden lausuntojen todenmukaisuuden tarkistaminen oli vaikeaa. Siksi syntyi salaliittoteorioita, joista erään mukaan hallitus ripotteli salaa pernaruttoitöitä tundralle pelottaakseen alkuperäiskansan pois mailtaan ja raivatakseen tilaa öljy- ja kaasuyhtiöille. Nämä teoriat muodostavat vaihtoehtoisessa diskurssissa *fantasmisen* logiikan pelottavan ulottuvuuden.

Vallalla ollut diskurssi keskittyi enemmän *autuaaseen* ulottuvuuteen palauttamalla dislokaation kohteeksi joutuneet tilat ennalleen. Siinä korostettiin yhtenevän virallisen tiedon ja hallituksen kontrollin hyötyjä kriisitilanteessa. Kun kuvernööri vastasi Greenpeacen syytöksiin, kyseessä oli myös vastaus lukuisiin kantoihin ja syytöksiin, joita esitettiin (ja mahdollistettiin) kansallisessa mediassa. Toisessa tapauksessa kuvernööri ylisti Jamalin kuntien ja liikelämän solidaarisuutta, kun nämä tukivat taloudellisesti pernaruton puhkeamisesta kärsineitä paimentolaisia ja auttoivat heitä dekontaminaatioissa sekä tavalliseen elämään palaamisessa. ”[Pernaruttotapaus] yhdistää meitä alkuperäiskansaamme. Nyt, paljon enemmän kuin koskaan aiemmin, he ovat nähneet ja ymmärtäneet valtion roolin elämässään. Tilanne on osoittanut, että olemme samassa veneessä ja palvelemme samaa tarkoitusta” (Vremja Jamala 2016b). Samankaltaisella tavalla *autuas* oikeutus tälle *fantasmiselle* logiikalle korosti, että virallisen tiedon rajallisuus on parempaa, luotettavampaa ja sosiaalisesti vastuullisempaa, sillä se pyrkii säilyttämään järjestyksen ja estämään paniikin sen sijaan, että levittäisi salaliittoteorioita ja huhuja, joiden joskus nähtiin olevan peräisin ulkomailta. Esimerkiksi vallitsevan diskurssin pelottava ulottuvuus stigmatisoi Greenpeacea ulkomaalaisena järjestönä, joka säännöllisesti hyökkää Venäjän fossiilienergiateollisuutta vastaan pyrkien kyseenalaistamaan sen legitimitetin ja näin häiritsemään Venäjän taloudellisia intressejä valheellisilla ympäristönsuojeluun liittyvillä motiiveilla.

Kaksinkertaisen dislokaation epäonnistuminen

Kuten analyysi osoittaa, pernaruttoa ilmastonmuutoksen yhteydessä käsitellessä mediajulkaisujen vähäinen määrä korostaa, miten olematonta kiinnostus ilmastoon liittyviin

selityksiin Venäjällä vielä on, vaikka niistä voisi tulla ratkaisevia alueellisten ympäristö- ja ilmasto-oikeudenmukaisuusväittämien kannalta. Tässä artikkelissa analysoitu aineisto myös osoittaa, miten vähäistä ekologista oikeudenmukaisuutta vaativan liikkeen – tässä tapauksessa Venäjän Greenpeacen – vaikutus Venäjän alueelliseen ja kansalliseen mediaan on. Vuonna 2012 Greenpeace aloitti ”Pelastakaa Arktinen” kampanjan. Sen osana, Jamalin vuoden 2016 tapahtumien aikana, joukko Greenpeacen jäseniä matkusti alueelle ja teki lyhytelokuvia alkuperäiskansa nenetseistä, pernaruton puhkeamisesta ja ilmastomuutoksesta. Sen paremmin nämä elokuvat kuin mitkään muutkaan Greenpeacen pernaruttotapausten aikana järjestämät julkiset kampanjat eivät nousseet valtaviiran keskusteluun.

Kansallisella tai alueellisella tasolla vallitseva mediadiskurssi Venäjällä ei näe ristiriitoja ympäristönsuojelun ja talouskehityksen välillä arktisella alueella. Siinä otetaan harvoin huomioon ilmastomuutosta. Poststrukturalistisen diskurssiteorian viitekehystä hyödyntäen tässä tutkimuksessa korostuu Venäjän Greenpeacen pyrkimys käyttää pernaruton puhkeamista häiritsemään (*dislocate*) ja haastamaan tätä lähtökohtaa osana omaa ilmasto-oikeudenmukaisuuskampanjaansa. Greenpeacen yritys tuoda ilmasto-oikeudenmukaisuus kansallisen ja alueellisen tason mediaan päätyi pelamaan kaksilla korteilla. Toisaalta se onnistui kiinnittämään rajallista mediahuomiota kansallisella tasolla, jolla on enemmän valtiosta riippumattomana toimijoita ja siten mahdollisuuksia esittää kriittisiä kysymyksiä etenkin alueellisissa aiheissa. Kenties merkittävimpana seurauksena Jamalin Nenetsian kuvernöörin oli annettava virallinen vastaus alueellisella televisiokanavalla. Vastauksessa kuitenkin siirrettiin huomio ilmastomuutoksesta ja fossiilienergiayhtiöiden ekologisesta vastuusta Venäjän strategisten intressien suojelemiseen arktisella alueella ja Greenpeacen ”ulkomaisiin” yrityksiin häiritä niitä. Greenpeacen esillä pitämä ilmasto-oikeudenmukaisuusteema noudatti perinteisiä oikeudenmukaisuusväittämiä ja perustui muun muassa resurssien jakoon ja sosiaalisten toimijoiden välisiin, taloudellisiin suhteisiin rajattuihin kyvykkyyksiin. Mikäli se olisi ollut pluralistisempi ja seurannut esimerkiksi sosio-ekologista oikeusfilosofiaa (Schlosberg 2009), potentiaalisten diskursiivisten yhteenliittymien ja suuren yleisön hyväksynnän mahdollisuus olisi ollut suurempi.

Toisaalta taas Greenpeacen toimien käsittely mediassa sekä järjestön pääsyn estäminen hätätila-alueelle paljastavat tahattomasti kokonaan toisenlaisen väittämän, jota ilmasto-oikeudenmukaisuusliike ei vielä ole sisällyttänyt ohjelmiinsa Venäjällä. Kyseessä on vaatimus pääsystä luotettavan ja ajankohtaisen ekologisen tiedonvälityksen äärelle. Hätätilassa tiedon puute on haitallista julkiselle viestinnälle, sillä se saa aikaan salaliittoteorioita, joita kontrolloitujen uutistoimistojen on helppo osoittaa vääriksi (mihin tämän artikkelin empiirinen tutkimus on kohdistunut) mutta joita on vaikeampi käsitellä verkkofoorumeilla ja sosiaalisen median sivustoilla. Mahdollisen jatkotutkimuksen aiheena onkin syytä huomata, että tämän tutkimuksen kohteena olleena aikana ne Greenpeacen argumentit, joita ei esiintynyt alueellisissa sanomalehdissä, levisivät kuitenkin laajalti Jamalin sosiaalisen median ryhmissä. Tämä lienee syynä siihen, että kuvernööriä lopulta pyydettiin kommentoimaan asiaa.

Löydökset tuovat esiin poststrukturalistisen diskurssiteorian rajotuksia ja nyansseja. Dislokaatiota luovat elementit Jamalin pernaruttotapauksessa syntyivät ainoastaan marginaalisten vaihtoehtoisten toimijoiden (eli Greenpeacen) aikaansaannoksena. Heidän poliittinen logiikkansa, joka perustui fossiilienergiayhtiöiden syyttämiseen ympäristötuhoista, vaikutti heikolta eikä välttämättä todenmukaiselta. Vallitseva diskursiivinen logiikka puolestaa yhdisti Jamalin väestön yleisen hyvinvoinnin alueen taloudelliseen kehitykseen eikä niinkään ekologisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksiin. Ennennäkemättömät toimenpiteet

pernaruttotilanteen hallitsemiseksi ja uhan ekologinen mittakaava olivat luonteeltaan dislokationaarisia. Ne johtivat pakollisten rokotusten palauttamiseen ja herättivät keskustelua tieteellisillä ja asiantuntijaforumeilla. Poststrukturalistien diskurssi-teorian mukaan kuitenkin vaihtoehtoisten liikkeiden synnyn kannalta välttämätön on myös toinen (sosioekonominen) dislokaatio, jota tässä tapauksessa joko ei tapahtunut tai se ei seurannut sopivaa diskursiivista logiikkaa. Tämä antaa aihetta dislokaation käsitteen määrittävien tekijöiden teoreettiselle kehittämiselle myös jatkossa.

Viitteet

- 1 Lisäksi Venäjän Federaation hydrometeorologian ja ympäristöseurannan palvelu Rošydromet esitti vastaavia väittämiä, mutta sen lehdistötillaisuudesta ei uutisoitu merkittävästi missään viestimissä.

Lähteet

Aineisto

- Avakov, Artur (2016) Pervaja za 75 let vspiška sibirskoi jazvi istrebljajet Jamal, *MK*, 1.08.2016, <https://www.mk.ru/social/health/2016/08/01/pervaya-za-75-let-vspyshka-sibirskoy-yazvy-istrebyaet-yamal.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Borisov, Timofei (2016) Sever v ogne, *Rossijskaja gazeta*, 31.07.2016, <https://rg.ru/2016/07/31/reg-urfo/mchs-usilil-gruppirovku-na-iamale-iz-za-lesnyh-pozharov.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Britskaja, Tatjana (2016) Nav skazali, što eto inostrantsi s samoljota zarazu rassipali, *Novaya gazeta*, 10.08.2016, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/08/10/69494-nam-skazali-chto-eto-inostrantsy-s-samoleta-zarazu-rassypali> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Gantšerko, Vladimir (2016) Jamalski metod borbi s "sibirskoi" priznali unikalnim, *Krasnyi sever*, 16.11.2016, <https://ks-yanao.ru/obshchestvo/yamalskiy-metod-borby-s-sibirskoy-priznali-unikalnym.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Greenpeace (2016) V rasprostraneni sibirskoi jazvi na Jamale vinovno izmenenie klimata, *Greenpeace Russia*, 3.08.2016, https://web.archive.org/web/20190902031641/http://www.greenpeace.org/russia/ru/news/2016/03-08-2016_sibirskaya_yazva_climat/ (Tarkistettu 17.5.2020).
- Jegorova, Alina (2016) Tjažjoloje leto olenego kraja, *Rossijskaja gazeta*, 10.08.2016, <https://rg.ru/2016/08/09/karantinu-na-iamale-otvedeno-eshche-dve-nedeli.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Kalinovskaja, Jelena (2016) Infektsionni Armageddon, *Farmatsevtitseskii vestnik*, 16.08.2016, <https://pharmvestnik.ru/articles/infektsionnyj-armageddon.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Kolosov, Danil (2016) Potšemu "ožila" sibirskaja jazva: versii i posledstvija, *Krasnyi sever*, 8.09.2016, <https://www.ks-yanao.ru/obshchestvo/pochemu-ozhila-sibirskaya-yazva-versii-i-posledstvija.html> (Tarkistettu 17.5.2020).

- Kommersant (2016) Grinpis vinit vo vspiske sibirskoi jazvi na Jamale globalnoe poteplenie, *Kommersant*, 5.08.2016, <https://www.kommersant.ru/doc/3055188> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Melnikova, Žanna (2016) Tundra protiv kommertsii, *Rossijskaia Gazeta in Ural Federal District*, 9.09.2016, <https://rg.ru/2016/09/08/reg-urfo/uchenye-predupredili-ob-opasnosti-bolshogo-chislaloleney-dlia-iamala.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Rybjakova, Natalia (2016) Epidemii na Jamale - net. Karantin vvedjon lokalno, *Krasnyi sever*, 3.08.2016, <https://ks-yanao.ru/vlast/epidemii-na-yamale-net-karantin-vvedyden-lokalno.html> (Tarkistettu 17.5.2020).
- Vremja Jamala (2016a) Hronika sanitarnogo karantina na Jamale, *Vremja Jamala*, 5.08.2016, <https://www.mo-yamal.ru/load/31748516> (Tarkistettu 18.5.2020).
- Vremja Jamala (2016b) Mi splotilis. I pobedim, *Vremja Jamala*, 12.08.2016, <https://www.mo-yamal.ru/load/32748616> (Tarkistettu 18.5.2020).

Kirjallisuus

- Agyeman, J., Schlosberg, D., Craven, L., & Matthews, C. (2016). Trends and directions in environmental justice: from inequity to everyday life, community, and just sustainabilities. *Annual Review of Environment and Resources*, 41:1, 321–340.
- Agyeman, Julian, and Yelena Ogneva-Himmelberger, toim. (2009). *Environmental justice and sustainability in the former Soviet Union*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Boykoff, M. T. (2008). The cultural politics of climate change discourse in UK tabloids. *Political geography*, 27:5, 549–569.
- Dahlberg, Lincoln and Sean Phelan (2011). *Discourse Theory and Critical Media Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dahlberg, Lincoln. (2011). Discourse Theory as Critical Media Politics? Five Questions. In *Discourse Theory and Critical Media Politics*, ed. Lincoln Dahlberg and Sean Phelan, 41–63. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Degteva, Anna, and Christian Nellemann (2013). Nenets migration in the landscape: impacts of industrial development in Yamal peninsula, Russia, *Pastoralism: Research, Policy and Practice* 3, 15, 1–21.
- Forbes, B. (2013). Cultural resilience of social-ecological systems in the Nenets and Yamal-Nenets Autonomous Okrug, Russia: a focus on reindeer nomads of the tundra. *Ecology and Society*, 18:4, 36.
- Forbes, B. C., & Stammer, F. (2009). Arctic climate change discourse: the contrasting politics of research agendas in the West and Russia. *Polar Research*, 28:1, 28–42.
- Glynos, J., & Howarth, D. (2007). *Logics of critical explanation in social and political theory*. Abingdon: Routledge.
- Golovnev A. V., and G. Osherenko (1999). *Siberian survival: the Nenets and their story*. Ithaca, NY: Cornell University Press, USA.
- Golovnev, A. V. (2017). Challenges to Arctic Nomadism: Yamal Nenets Facing Climate Change Era Calamities. *Arctic Anthropology*, 54:2, 40–51.
- Gritsenko, Daria & Tynkkynen, Veli-Pekka (2016). Arktinen Venäjän poliittisessä viestinnässä. *Idäntutkimus* 4, 3–18.
- Henry, L. A., Nysten-Haarala, S., Tulaeva, S., & Tysiachniouk, M. (2016). Corporate social responsibility and the oil industry in the Russian Arctic: Global norms and neo-paternalism. *Europe-Asia Studies*, 68:8, 1340–1368.
- Klovov K. B. (2013). Changes in reindeer population numbers in Russia: an effect of the political context or of climate? *Rangifer*, 32:1, 19–33. <https://doi.org/10.7557/2.32.1.223>
- Laclau, E. (1990). *New reflections on the revolution of our time*. London: Verso.
- Laishev K.A., Zabrodin V.A. (2012). Problemy veterinarnogo blagopoluchiiia po infektsionnim bolezniyam v Severnom olenevodstve. *Farm Animals*, 1, 36–40.
- Marchart, Oliver (2011). From Media to Mediality: Mediatic (Counter-)Apparatuses and the Concept of the Political in Communication Studies. In *Discourse Theory and Critical Media Politics*, ed. Lincoln Dahlberg and Sean Phelan, 64–81. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mercer, A., de Rijke, K., & Dressler, W. (2014). Silences in the boom: coal seam gas, neoliberalizing discourse, and the future of regional Australia. *Journal of Political Ecology*, 21:1, 279–302.

- Poberezhskaya, M. (2015). Media coverage of climate change in Russia: Governmental bias and climate silence. *Public Understanding of Science*, 24:1, 96–111.
- Remling, E. (2018). Logics, assumptions and genre chains: a framework for poststructuralist policy analysis. *Critical Discourse Studies*, 15:1, 1–18.
- Revich, B. A., and Podolnaya, M. A. (2011) Thawing of permafrost may disturb historic cattle burial grounds in East Siberia. *Global Health Action*, 4:1, 8482, 1–6.
- Schlosberg, D. (2009). *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Stavrakakis, Y., (2000). On the emergence of Green ideology: The Dislocation Factor in Green Politics. In *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social change*, Eds. D. Howarth, A. Norval, and Y. Stavrakakis, Manchester: Manchester University Press, 100–118.
- Timofeev V, Bahtejeva I, Mironova R, Titareva G, Lev I, Christiany D, et al. (2019). Insights from *Bacillus anthracis* strains isolated from permafrost in the tundra zone of Russia. *PLoS ONE* 14.5, e0209140. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209140>
- Tokunaga, M. (2018). Russian Arctic development and environmental discourse. In *Russia's Far North. Contested Energy Frontier*, Eds. V-P. Tynkkynen, S. Tabata, D. Gritsenko and M. Goto Abington: Routledge, 129–146.
- Tynkkynen, Veli-Pekka (2019). *The Energy of Russia: Hydrocarbon Culture and Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Walsh, M.G., de Smalen, A.W. and Mor, S.M. (2018). Climatic influence on anthrax suitability in warming northern latitudes. *Scientific Reports* 8, 9269.
- Wilson Rowe, E. (2009). Who is to blame? Agency, causality, responsibility and the role of experts in Russian framings of global climate change. *Europe-Asia Studies*, 61:4, 593–619.
- Yagodin, D. (2017). Climate Change Communication in Russia. In *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228620.013.465.

Ympäristönsuojelu autoritaarisissa järjestelmissä

Artikkeli käsittelee autoritaaristen hallitusten ympäristösuhteita. Artikkelin tapaustutkimus käsittelee Unkarin kommunistisen hallituksen reagointia kasvaviin ympäristöongelmiin 1960-luvulla. Artikkelin tarkoituksena on selittää ympäristökriisin tärkeimpiä kansallisia tekijöitä erityisesti Borsodin teollisuusalueeseen liittyen. Ko. alueella luonnonvarojen käyttö aiheutti monimuotoisen ympäristökriisin, minkä ratkaisu vaati valtiotoimijoilta useita eri toimia. Artikkelissa Unkarin tapaus asetetaan laajempaan kontekstiin: miten ja miksi autoritaariset hallitukset kuten Guatemalan ja Chilen juntat tai demokratiat kuten Länsi-Saksa käyttivät erilaisia teknologioita ja propagandaa luonnonvarojen säilyttämisen edistämiseksi. Artikkelin tarkoituksena on vastata siihen, kuinka ja miksi erilaiset lähestymistavat ympäristönsuojeluun epäonnistuivat erilaisissa poliittisissa järjestelmissä. Artikkelin pyrkii myös selittämään ihmisten ja luonnollisen ympäristön ristiriitaisia suhteita autoritaarisissa hallintojärjestelmissä.

Viktor Pál

Poliittiseen ja taloudelliseen liberalismiin perustuvia yhteiskuntia on kritisoitu, koska ne käyttävät usein vain vähän valtion valtaa ympäristön suojelemiseen. Vahva ympäristönsuojelu voi heikentää vapaata taloudellista kilpailua. Liberaalin talouspolitiikan kannattajat ovat nähneet ympäristönsuojelun yhdistyvän taloudellisen vapauden estämiseen. (Brain & Pál 2019, 1–2) Vapaisiin markkinoihin perustuva taloudellinen liberalismi ja demokraattiseen osallistumiseen perustuva poliittinen liberalismi korostavat henkilökohtaista vapautta ja yksilön oikeuksien kunnioittamista. Teollisten vallankumouksien jälkeen taloudellinen ja poliittinen liberalismi on lisännyt maailmantalouden kehitystä uskomatonta vauhtia. Seurauksena on, että liberalismi on saanut huomattavaa suosiota taloudellisesti menestyvissä maissa. Henkilökohtaisen vapauden ja vaurauden kasvu on kuitenkin johtanut ympäristö-

hoihin. Nykyään globaali ympäristökriisi on yksi suurimmista haasteista, joita ihmiskunta on koskaan kohdannut. (Emt., 1–2)

Yleisimmät toimet ympäristön laadun parantamiseksi keskittyvät uusien lakien säätämiseen, joiden pyrkimyksenä on vähentää yksilöiden ja yritysten autonomiaa ja lisätä valtion valtaa. Luonnonsuojelualueet, ympäristön saastumista koskevat lait ja eläinsuojelulait rajoittavat kansalaisten ja yritysten vapautta. Kun yhtäällä ympäristönsuojelun puolustajien mielestä valtion tulee tarvittaessa rajoittaa toimintavapauksia ympäristöperustein, on toisaalla valtion vahvaa asemaa ympäristönsuojelussa myös kritisoitu. (Brain & Pál 2019, 1–2.)

Tämän artikkelin lähtökohtana on ensimmäisenä, että liberaalit yhteiskunnat ovat kehittäneet oman ympäristönsuojelupolitiikkansa, toiseksi että ympäristönsuojelu on joustava ideologia ja kolmanneksi että Pohjois-Amerikan ja Länsi-Euroopan ympäristönsuojeluideat eivät edusta ainoita olemassa olevia mahdollisuuksia. Tässä artikkelissa pyrin purkamaan autoritaaristen hallitusten ja demokraattisten yhteiskuntien välistä jyrkkää erontekoa ja analysoimaan esimerkkejä ei-liberaaleista hallinnoista, joiden luontoon liittyvät toimet eivät ehkä vaikuta ensisilmäyksellä ympäristön tilaa parantavilta länsimaisen lukijan näkökulmasta. Osoitan myös, että ympäristönsuojelu ei ole poliittinen liike, joka liittyy vain demokraattisiin hallituksiin, vaan että autoritaariset ympäristönsuojelun muodot ansaitsevat puolueettoman arvioinnin. (Brain & Pál 2019, 1–3.)

Tämän artikkelin tavoitteena on lisätä ymmärrystä autoritaarisen ympäristöhallinnon luonteesta. Aihe on laaja yhteen artikkeliin, mutta pyrin syventämään sitä tarkastelemalla autoritaarista ympäristökysymystä huolellisesti valittujen tapaustutkimuksien avulla. Ensin tarkastelen tutkimuskirjallisuutta autoritaarisesta ympäristökysymyksestä keskittyen Neuvostoliittoon ja kylmän sodan itäeurooppalaisiin valtioihin. Näytän kuinka uusi tutkimus on muuttanut vanhoja teorioita ja hypoteeseja. Esitän sitten lyhyen esimerkin ”länsimaisesta”, liberaalista ympäristönsuojelusta Länsi-Saksan tapauksessa. Länsi-Saksa on ainoa ”läntinen” maa, jossa ympäristönsuojelua on systemaattisesti verrattu itään. Sen jälkeen analysoin esimerkkejä oikeistosisilasjuntista espanjankielisessä Latinalaisessa Amerikassa Guatemalan ja Chilen esimerkkien kautta. Sotilasjunttien hallinnossa oli erilaisia taloudellisia malleja ja teknologisia järjestelmiä, ja niillä oli ristiriitaiset lähestymistavat ympäristönsuojeluun. Latinalaisen Amerikan järjestelmien tutkiminen auttaa siten ymmärtämään autoritaarista ympäristönsuojelua. Lopuksi keskityn pohtimaan, mitä ympäristönsuojelu tarkoitti kylmän sodan aikaisessa Unkarissa. Unkari on hyvä esimerkkitapaus kylmän sodan aikaisessa itä-blokissa, koska se on valtio, jossa markkinamekanismit ja sosialistinen poliittinen järjestelmä yhdistettiin. Yksi sosialistisen ympäristönsuojelun tärkeimmistä teoreetikoista, Zsuzsa Gille (2007) on tutkinut Unkarin ympäristönsuojelun omalaatuista esimerkkiä, jossa yhdistyivät kommunistinen teoria ja kapitalistinen aiheuttaja maksaa -periaate.

Ympäristönsuojelun tutkimusperinteet

Ympäristöhumanistit ovat usein verranneet ympäristönsuojelua kylmän sodan ajan Neuvostoliitossa ja kapitalistisessa maailmassa. Tämä vertailu perustuu länsimaissa kehitettyyn terminologiaan, käsitteisiin ja teorioihin. Se on jättänyt analyysien ulkopuolelle itä- ja keskieurooppalaiset ympäristönsuojelutoiminnan teoriat, metodit ja järjestelmät. Tutkijat ovat usein päätyneet rakentamaan yksipuolista analyysia voimakkaasta ja voittoisasta lännestä. Tämä ajattelusuunta, joka oli tyypillinen 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla, on tuottanut

tuhansia tieteellisiä artikkeleita, joissa kiitellään länsimaisen ympäristöpolitiikan tehokkuutta ja paremmuutta.

Esimerkiksi Iván Völgyesin vuonna toimitti vuonna 1974 kirjan *Ympäristön huonontuminen Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa*. Muutama vuosi myöhemmin salanimi Boris Komarov julkaisi kirjan nimeltä *Luonnon tuhoaminen Neuvostoliitossa*. Hilary F. French kirjoitti ilmansaasteista ja haposateista Neuvostoliitossa. Barbara Jancar totesi vuonna 1987 kirjassaan Neuvostoliiton ja Jugoslavian ympäristöasioiden hallinnasta, että Neuvostoliitto ja muut sosialistiset maat jättivät ympäristöongelmat kokonaan huomiotta 1960-luvun loppuun saakka. Vuonna 1992 Murray Feshback ja Alfred Friendly Jr. vertasivat Neuvostoliiton aiheuttamaa ympäristötuhoa (*ecocide*, joka on käännetty myös ”ympäristömurhaksi”) Maya-imperiumin romahdukseen. Monet yhteiskuntatieteilijät ja historioitsijat päättelivät, että kommunismi oli ohjelmoitu aiheuttamaan ympäristön pilaantumista. (Völgyes 1974; Komarov [Wolfson] 1980; Feshback & Friendly 1992; Jancar 1987).

Kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton romahtaminen avasi yksipuolisen tieteellisen tulkinnan aallon. Monet näistä teoksista kuulostavat kapitalismin voitonlauluilta, jotka kertoivat sen voitosta kommunismista. Useat tutkijat pitivät kommunismia täydellisenä epäonnistumisena, katastrofina ja umpikujana historiassa. (Kirchhof & McNeill 2019) Liberaali kapitalismi julistettiin sovinnolla voittajaksi, joka pitäisi korkealla yksilön vapauden ja vaurauden lippua. Liberalismin perustuva talous on kuitenkin aiheuttanut jatkuvasti pahenevaa ympäristön tuhoa. Vain harva nykyään kyseenalaistaa globaalin ympäristökriisin merkitystä yhtenä ihmiskunnan suurimmista haasteista. Tiedeyhteisön yksimielisyys on edelleen, että liberaali demokratia on tarpeen tehokkaan ympäristönsuojelun kannalta.

Sekä ympäristönsuojelijat että ympäristötavoitteita epäilevät ovatkin kääntyneet valtion puoleen odottaen sen pyrkivän edistämään ympäristönsuojelua tai taloudellisen järjestelmän vapautta. Kriitikkojen mukaan valtion johtoasema ympäristöasioissa voi olla riskialtis, sillä se voi päätyä tekemään päätöksiä vallanpitäjien eduksi ja iskeä toisinaajattelijoihin vastaan. Yksi tärkeimmistä valtion rooliin kohdistuneista kritiikeistä on James C. Scottin monografia *Seeing Like a State* (1998).

Scott arvostelee ”byrokraattisia” järjestelmiä, koska ne pyrkivät edistämään teknokraattiseen ideologiaan perustuvaa ”korkeaa modernismia”. Nämä järjestelmät eivät ota huomioon paikallisen väestön erityispiirteitä, mikä johtaa yhteiskunnallisen moninaisuuden tukahduttamiseen ja siten teknokraattisten hankkeiden epäonnistumiseen. Scottin mukaan valtio on homogenisoinnin katalysaattori, riippumatta siitä onko kyseessä Neuvostoliitto vai Yhdysvallat. Scottin arvio autoritaarisista, keskitettyyn suunnitelmatalouteen perustuvista järjestelmistä on täysin kielteinen. Hänen mukaansa asiantuntijat ohjaavat keskitettyä taloutta väärään suuntaan, ja yksi prosessin huolestuttavimmista tuloksista on luonnonympäristön dramaattinen yksipuolistuminen. Kommunistiset hallitukset saivat tämän aikaan muun muassa kollektivisoimalla ja mekanisoimalla maatalouden ja käyttämällä ylen määrin kemikaaleja. Scott korostaa paikallisen tiedon välttämättömyyttä ja yksilön vapautta. Hänen työnsä on inspiroinut suurta määrää ympäristöhumanisteja ja vahvistanut käsitystä, että liberalismi ja individualismi ovat luoneet positiivisemmän suhteen ihmisen ja ympäristön välille. Tätä voi kyseenalaistaa erityisesti, kun otetaan huomioon viime vuosikymmenien samanaikainen liberaalin demokratian ja globaalien ympäristökriisien kasvu. (Brain & Pál 2019, 2.)

Scottin teoria sopii hyvin käsityksiin Neuvostoliitosta. Kylmän sodan puolivälissä länsimaiset politiikan ja talouden alan tutkimukset eivät juurikaan tuoneet esiin Neuvostoliiton ympäristöpolitiikan epäonnistumisia. Osassa niistä tunnustettiin, että kommunistiset järjes-

telmät heräsivät suhteellisen nopeasti ympäristökysymyksiin, joita hoidettiin jossain määrin tehokkaasti 1950- ja 1980-luvuilla. Sen jälkeen kommunistiset hallitukset eivät kyenneet hallitsemaan aikaisempina vuosikymmeninä luotuja institutionaalisia ja infrastruktuurijärjestelmiä. Tšernobylin katastrofista tuli yksi esimerkki tästä taipumuksesta ympäristön tuhoon. Erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla kukoisti ”ympäristömurhaa” (*ecocide*) käsitellyt keskustelu. Ympäristömurhan termi on johdettu englanninkielisestä sanasta *homicide*, ja se viittaa luonnonympäristön tarkoitukselliseen tuhoamiseen. Sitä käyttivät ensimmäisinä Murray Feshback ja Alfred Friendly Jr., mutta tutkimusaiheesta tuli nopeasti muodikas. Sadoissa tutkimuksissa on keskitytty ympäristön tuhoutumiseen entisen Neuvostoliiton alueen maissa. (DeBardeleben 1985; Feshback & Friendly 1988; Goldman 1972; Pryde 1972; Pryde 1991.)

Douglas Weiner (1988; 1999) on kirjoittanut useita keskeisiä Neuvostoliiton ympäristöhistoriaa koskevia teoksia. Hän on seurannut Neuvostoliiton ympäristökeskustelujen muutosta lokakuun vallankumouksesta Neuvostoliiton romahdukseen. Hänen pääväitteensä on, että ympäristökeskustelu on tukahdutettu useina aikakausina Neuvostoliitossa, mutta että se ei ole kadonnut kokonaan edes pimeimpinä stalinismin aikoina. Weiner uskoo, että neuvostoliittolainen ympäristönsuojelu kopioi enemmän tai vähemmän länsimaisia esimerkkejä. Hänen tavoitteenaan ei ole ollut nähdä ympäristönsuojelua Neuvostoliitossa valtion tukemana toimintona, päinvastoin, Neuvostoliiton ympäristönsuojelu Weinerille on valtion virittämä kansalaistoiminta.

Zsuzsa Gillen Unkaria käsittelevä monografia *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History* (2007) loi uuden tutkimussuunnan Itä-Euroopan autoritaaristen hallintojärjestelmien ympäristötutkimuksessa. Gillen teos edustaa paradigman muutosta suhteessa aiempaan yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen, jossa kommunismi on nähty ”pahana” ja kapitalismi ”hyvänä”. Hän antaa kuitenkin monimutkaisemman ja ristiriitaisemman vastauksen kuin moni muu. Gille osoittaa kirjassaan, että Garén kaatopaikan toiminta oli ongelmallista ja ympäristölle haitallista sekä valtiososialismin aikana että sen jälkeen. Gille myös nostaa esiin länsimaisten demokratioiden vastuun länsivientiä harjoittaneiden unkari-laisten valtionyhtiöiden aiheuttamista ympäristösaasteista. Yksi Gillen kirjan tärkeimmistä huomioista on, että aiemmin mainittu ympäristömurhan käsite antaa liiallisen mustavalkoisen kuvan. Hän osoittaa myös toimimattomaksi yhteiskuntatieteellisen lähestymistavan, jossa kommunismi nähdään syyllisenä kaikkeen pahaan ja kaikki hyvä luetaan kapitalismin ansioksi. Mielenkiintoista on, että Gillen sosiologisella työllä ei ole ollut paljonkaan vaikutusta hänen omalla tieteenalallaan, mutta se on antanut uusia lähtökohtia Keski- ja Itä-Euroopan ympäristöhistorian tutkimukselle. Suomessa Simo Laakkonen on tukenut Gillen teorioita. Laakkosen mukaan sekä Länsi-Euroopan maissa että Yhdysvalloissa on tehty vain vähän tutkimusta Keski- ja Itä-Eurooppaan sijoittuvan vesiensuojelun historiasta. Hän on pyrkinyt korjaamaan puutteen tutkimalla jätevedenkäsittelytekniikan ympäristöhistoriaa Liettuan sosialistisessa tasavallassa. (Cetkauskaitė & Laakkonen 2009.)

Gillen tutkimuksellinen avaus sai seuraajia, joista mielenkiintoisimpia on ollut Stephen Brainin paljon keskusteltu monografia, *Song of the Forest* (2011). Brain käsitteli suurta stalinistista luontosuunnitelmaa. Brainin väite on, että Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa on kehittynyt omanlaisensa ympäristöinstituutioiden verkosto ja lännen ulkopuolinen keskustelu. Läntisen ympäristöjärjestelmän nostaminen globaaliksi standardiksi ei Brainin mukaan mahdollista ympäristönsuojelun, oikeusjärjestelmän ja instituutioiden objektiivista arviointia autoritaarisissa järjestelmissä, koska ne eroavat näiltä osin niin merkittävästi lännestä. Brain uskoo, että tieteellisten ympäristökeskustelujen käsitteet katosivat ja nousivat uudelleen

Neuvostoliitossa 1920–60-luvuilla. Tästä yksi esimerkki on G. F. Morozovin (1867–1920) venäläinen metsäekologian teoria, joka perustuu metsien oman toimintakyvyn suojaamiseen ja Venäjälle ominaiseen metsäkantaan. Morozov totesi löytäneensä keinoja päätellä, millä alueilla Venäjällä tulisi tehdä istutuksia ja kuinka suojata herkkiä ekosysteemeja tai käyttää metsäistutuksia paikallisen ilmaston parantamiseksi. Monet Venäjän tieteellisen metsätiedon elementit unohdettiin väliaikaisesti 1920-luvulla, ja uskomatonta kyllä juuri Stalinin suunnitelmatalous hengitti uutta elämää 1800-luvun venäläisten metsätieteilijöiden ainutlaatuisiin teorioihin. Weiner kirjoittaa, että Stalinin aikana Venäjän ympäristökysymykset työntyivät taka-alalle, mutta Brainin mukaan nimenomaan ekologiset teoriat auttoivat saavuttamaan Neuvostoliiton uusia taloudellisia tavoitteita. Stalinismin aikainen metsitys perustui Morozovin teoriaan. Suojaavien metsävyöhykkeiden luominen on kuitenkin johtanut ristiriitaisiin tuloksiin. Takaiskuja voi toisaalta osittain selittää T. D. Lysenkon vaikutus, jonka vuoksi metsityshanke poikkesi alkuperäisistä tavoitteistaan. Lysenko uskoi, että tietyt kasvilajit kykenevät erittäin nopeaan ja laajamittaiseen sopeutumiseen. Hän sekoitti 1800-luvun venäläisen tieteellisen metsätalouden teorioita ja villejä yhteiskunnallisia teorioita. Hänen mukaansa puuryhmät tuli istuttaa tiukasti ”pesään”, jossa puut alkaisivat automaattisesti ”toimia yhteistyössä”, koska ovat osa kommunistista yhteiskuntaa. (Brain 2011, 152.) Morozovin teorian suurin voitto ja selkeä saavutus oli kuitenkin puunkorjuun rajoittaminen jokilaaksoissa. Menestyksen avaimena toimi ekologian kielen muuttaminen Stalinin suunniteltuihin taloudellisiin tavoitteisiin. Ekologit ylistivät metsien suojelun taloudellisia hyötyjä sen sijaan, että olisivat valittaneet puunkorjuun aiheuttamia ekologisia vaurioita. Asiantuntijat varoittivat suunnittelutoimistoa eroosion riskin kasvusta, mikäli hakkuut joiden lähellä olisivat liian suuria. Eroosiosta kärsivä maaperä olisi sijainnut Neuvostoliiton vesivoimalaitosten patojen alueella. Tämä olisi tuottanut lisäongelmia ja lisäkustannuksia Neuvostoliiton taloudelle. Näin ekologisesta kysymyksestä tuli kielen muutoksen jälkeen taloudellinen kysymys. Monet Stalinin luontosuunnitelman projekteista ovat epäonnistuneet, ja näin on käynyt myös Neuvostoliiton ulkopuolella. Zsuzsanna Borvendég ja Mária Palasik käsittelevät tähän liittyen unkarilaista tapausta yhteisessä monografiassaan. Kirjoittajat kuitenkin myöntävät, että ”metsitys ja niittyjen perustaminen 1950-luvulla olivat hyvä idea ja edistivät kestäväää maataloutta” (Borvendég & Palasik 2015, 163).

Länsi-Saksa esimerkkinä ympäristönsuojelun liberaalista mallista

Ympäristönsuojelun poliittiset ja taloudelliset tavoitteet johtivat konflikteihin Länsi-Euroopassakin. Menestystarinoita on nykyisin vaikea löytää. Esimerkiksi Länsi-Saksan ympäristön pilaantuminen nousi valtavirran julkiseen keskusteluun 1960-luvun lopulla. Ympäristöheräämisen toinen aalto eteeni 1970–80-luvuilla. Vielä 1960-luvulla talouden tila ei ollut Saksan yhteiskunnan huolenaihe. *Wirtschaftswunder* eli Länsi-Saksan talousihme oli todellinen useimmille. 1970-luvulla, kun talous hidastui ja öljykriisi iski maailmantalouteen vuosina 1973–74, tilanne muuttui dramaattisesti. (Dominick 1992, 210.)

Ympäristöongelmat nousivat Länsi-Saksan liittotasavallan politiikan aiheeksi, kun Saksan liittokansleri Willy Brandt sisällytti ympäristöasiat epäonnistuneeseen vaalikampanjaansa vuonna 1961. Brandt ja sosiaalidemokraattinen puolue voittivat Saksan liittopäivät vaalit vuonna 1969. Ympäristökysymykset nousivat tämän jälkeen ensisijaiseksi aiheeksi monille, ja myös vihreän puolueen perustamisessa vuonna 1980 näkyi ympäristön kasvava merkitys. Ympäristön tila parantui monessa suhteessa. Rein-joen veden laatu alkoi pysyvästi kohentua

1980-luvun alkupuolella, ensimmäistä kertaa vuoden 1918 jälkeen (Disco 2007, 402). Jotkut ympäristöongelmat kuitenkin pahenivat. Autoliikenne ja ilman pilaantuminen aiheuttivat vahinkoa. Metsät kärsivät huonon ilmanlaadun takia ja uudeksi ilmiöksi nousi *Waldsterben* eli metsäkuolema. Suurin ongelma oli se, että suuri osa yhteiskunnasta ei kyseenalaistanut kulutuksen kasvua. Ihmiset vaativat puhdasta ympäristöä, mutta halusivat jatkaa kuluttajina miellyttävää elämäntapaa. Länsi-Saksan luonnonsuojelujärjestöjen jäsenmäärä alkoi nousta, kun kiinnostus ympäristöasioita kohtaan kasvoi (Dominick 1992, 121–124).

Länsi-Saksan vesistöjen tilanne oli kauhistuttava toisen maailmansodan jälkeen. Rein-joki kehittyi Länsi-Euroopan vesistöjen aiheuttaman pilaantumisen symboliksi. 1960-luvulla Sveitsin, Ranskan, Saksan ja Hollannin kaupungeista, tehtaista ja maataloudesta johdetut jätevedet saastuttivat muitakin jokia, mutta erityisesti Reiniä. Saksan ympäristömuutoksia on siten vaikea nähdä menestyksenä. (Pål 2017a, 52.) *E. coli* -bakteerit pääsivät kuitenkin Reinin vesiin jätevesien kautta jo Sveitsissä. *E. coli* määrä Rein-joen vedessä kasvoi asteittain alavirtaan. Euroopan neuvoston mainitsemassa vuoden 1966 tutkimusraportissa todettiin 30–100 *E. coli* -bakteeria per desilitra ylävirralla Grisonsin kantonissa. Tämä määrä kasvoi alavirtaan, ja oli 2000 Reinin päästessä Bodenjärvelle ja 24 000 150 kilometrin matkalla alavirtaan Bodenjärvestä (Council of Europe 1966, 18.). *E. coli* määrä luokitellaan ihmiselle vaaralliseksi, mikäli se ylittää 500/dl. Rein-joesta tuli avoin viemäri 1980-luvulle mennessä. Sittemmin Rein on puhdistettu useista kemikaaleista yli 50 miljardin euron kustannuksella, mutta siinä esiintyy vielä nykyäänkin vaarallisia määriä *E. coli*a, giardiaa ja norovirusta. (Kistemann et al 2001, 301.)

Autoritaarinen ympäristönsuojelu Latinalaisessa Amerikassa

Samoin kuin Neuvostoliitossa, ympäristönsuojelu on nivoutunut taloudellisiin ja poliittisiin päämääriin myös muualla maailmassa. Esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa Tony Andersson (2018) on analysoinut Guatemalan pohjoisosan suuren sademetsäalueen El Peténin roolia kylmän sodan aikana ja keskittynyt siihen, miten eri kapinallisryhmät ja hallituksen joukot käyttivät viidakkoa. Rikkaan kasvillisuutensa takia El Petén oli täydellinen piilopaikka hallitusta vastaan toimiville sisseille. Joukkomurhia paenneet pakolaiset perustivat leirejä viidakkoon ja toivoivat olevansa suojassa armeijan häirinnältä. 1960-luvulla hallitus halusi kehittää El Petén monialaiseksi talousalueeksi, jonka mallina oli Yhdysvaltojen Tennessee Valley Authority (TVA). Sotilasjunta kuitenkin poikkesi pian tästä monimutkaisesta suunnitelmasta ja keskittyi puunkorjaukseen. Myöhemmin, kun hallitus näki viidakon turvaroolin, se sulki pääsyn viidakkoon ja perusti luonnonsuojelualueen. Tämän jälkeen armeija otti viidakon hallintaansa ja kielsi ihmisiltä pääsyn sinne. Toisin sanoen luonnonsuojelun todellinen tarkoitus ei liittynyt ympäristönäkökohtiin, vaan sitä käytettiin kapinallisia ja pakolaisia vastaan. Epäsuorasti se kuitenkin auttoi säilyttämään El Peténin biologisen monimuotoisuuden ja luonnon arvon. (Andersson 2018, 34–50.)

Chilen juntan historian ympäristövaikutukset olivat hyvin erilaisia kuin El Peténissä. Pinochetin otettua vallan vuonna 1973 Chile eristäytyi nopeasti, mikä aiheutti vakavia seurauksia maan taloudelle ja epäsuorasti ympäristölle. Yksi Chilen tärkeimmistä vientituotteista oli jalostettu kuparimalmi. Maa oli yksi maailman suurimmista kuparin tuottajista, ja asianmukaisten metallurgisten laitteiden puuttuessa kuparimalmin käsittely aiheutti valtavia ympäristövahinkoja. Chicagon yliopiston professori Milton Friedman, joka oli yksi vaikutusvaltaisimmista liberaalin kapitalismin talouspolitiikan taloustieteilijöistä kylmän sodan

aikana, neuvoi useita Latinalaisen Amerikan maita, ja hänen vaikutuksensa myös Chilen talouspolitiikkaan oli erittäin suuri. Chilen keskuksuunnittelutoimisto ODEPLAN noudatti Friedmanin neuvoja ja lopetti kokonaan valtion rahoituksen ympäristönsuojelulle. Valtion täydellinen vetäytyminen ympäristöasioista johti katastrofaaliseen ilmansaastetilanteeseen kuparitehtaiden lähialueilla. Chilessä ympäristökriisi oli hinta, jonka maa maksoi liberaalista talouskasvusta. (Perez 2018, 75–95.)

Latinalaisen Amerikan tapaukset osoittavat, että vuorovaikutus ympäristön kanssa ei ole mustavalkoista vaan hyvin monimutkaista. Repressiiviset autoritaariset hallitukset saattavat joskus tarkoituksellisesti tai tahattomasti suojella ympäristöä, kun taas taloudellisesti liberaalit hallitukset saattavat toisinaan lakata rahoittamasta ympäristönsuojeluinvestointeja.

Ympäristönsuojelu kylmän sodan Unkarissa

Ympäristönsuojelukeskustelu alkoi Unkarissa pian sen jälkeen, kun vuoden 1948 poliittinen järjestelmä muuttui. Ympäristökeskustelut keskeytti Stalinin kuolemaa seurannut myrskyinen poliittinen aika. Vuonna 1953 Neuvostoliiton johto pakotti stalinistisen Mátyás Rákosin, Unkarin stalinistisen diktaattorin, eroamaan. Vuosina 1953–1956 Unkaria johtanut uudistusmielinen kommunisti Imre Nagy pyrki lieventämään aikaisempaa ankaraa poliittista sortoa. Vuonna 1956 Nagy menetti Neuvostoliiton johdon tuen ja Rákosi sekä hänen stalinistinen linjansa palasivat Unkariin. Tämä johti suoraan Unkarin vallankumoukseen lokakuussa 1956. Vallankumousta seurasivat kansalliset lakot ja kauhu. Lyhyiden sortotoimenpiteiden jälkeen poliittiset olosuhteet maan sisällä alkoivat normalisoitua vuonna 1958. János Kádárin johtamasta uudesta ”valtiososialistisesta” poliittisesta järjestelmästä tuli yksi kylmän sodan liberaaleimmista Itä-Euroopan kommunistisista sovelluksista. (Pál 2017a, 95–96.)

Unkarin parlamentin keskustelu maaliskuussa 1976 antoi lähtölaukauksen sille, että valtion aloittama ja tukema ympäristökäänne saavutti huippunsa 1970-luvun loppupuolella. Parlamentti keskusteli 19. maaliskuuta 1976 luonnonsuojelua koskevasta suunnitelmasta, ja moni Unkarin sosialistisen työväenpuolueen (HSWP) vaikutusvaltaisimmista jäsenistä ja toimijoista osallistui keskusteluun. Etenkin entisen ministerineuvoston puheenjohtajan Jenő Fockin, kulttuurista ja taiteista vastanneen ministerin György Aczélin ja HSWP:n keskuskomitean sihteerin Béla Biszku osallistuminen korosti asian tärkeyttä. Puheissa korostettiin ympäristönsuojelun ja valtion ympäristötyön keskeistä merkitystä. Kansanedustaja István Fodorné vaati täydellistä ekologista käännettä: ”Ympäristönsuojelun on oltava jokaisen kansalaisen asia.” Yliopistoprofessori ja Debrecenin kaupungin yliopistollisen sairaalan johtaja József Schnitzler totesi, että ”[y]mpäristönsuojelusta on tullut keskeinen kysymys maassamme ja osa politiikkaamme sosialismin rakentamiseksi” (Fodorné 1976).

Ympäristöongelmien kansalliset seuraukset olivat erityisen näkyviä maan kaupungistuneissa ja teollistuneissa osissa, kuten Miskolcin kaupunkialueella ja Borsodin alueella. Valtion rooli ympäristötietoisuuden kasvattamisessa koko yhteiskunnassa oli olennainen. Yksittäiset tapaukset kertovat paljon ympäristötietoisuuden myötä alkaneesta toiminnasta valtiososialismissa 1970- ja 1980-luvuilla. Esimerkiksi Borsodin kemianlaitoksen (BVK) jätevedenkäsittelyyn liittyvät keskustelut julkistettiin hiukan yli sadassa raportissa, kirjallisessa haastattelussa ja radio-ohjelmassa vuosina 1972–1989. Uutisten painopiste seurasi ympäristötietoisuuden muutosta, ja niiden fokusanalyysi kuvaa muuttuvia ympäristöasenteita vuosien 1972 ja 1989 välillä.

BVK:n jätevedenkäsittelystä julkaistut artikkelit koskivat (1) teknisiä, (2) juridisia (3) tiedotus- ja suhdetoiminta- sekä (4) ympäristöpoliittisia näkökohtia. Koko ajanjakson mittaan keskusteluja hallitsi ympäristöä koskeva teknologinen tieto, jota käsiteltiin 46 sanomalehtiartikkelissa 92 artikkelin otoksessa (Pál, 2017a, 208). 1970-luvun puolivälissä (1972–1977) tekniikan keskeinen rooli oli tärkeämpi kuin aikakauden jälkeen. Suosituimmat aiheet muuttuivat ajoittain. Paljon huomiota vuosina 1972–1977 sai esimerkiksi suuri YK:n kehitysohjelman hanke, jossa asennettiin automaattinen seurantajärjestelmä jokeen Sajó-joen laaksossa. Lisäksi vuosien 1974 ja 1978 välisenä aikana kehittyneen jätevedenpuhdistamon suunnittelu ja rakennustyö oli suosittu aihe alueellisissa, kansallisissa ja populaaritieteellisissä artikkeleissa. Kun jätevedenpuhdistamon rakentaminen aloitettiin elokuussa 1975, alueellisilla tiedotusvälineillä oli tärkeä rooli hankkeen edistämisen prosessissa. Myös medialla ajateltiin olevan vastuu tiedottaa paikalliselle väestölle sen positiivisista ympäristövaikutuksista. Paikallislehdet *Észak-Magyarország* ja *Déli Hírlap* kirjoittivat säännöllisesti asiasta, ja toisinaan kansallinen lehdistö ja radio julkaisivat raportteja rakennusprosessin etenemisestä. (Pál 2017a, 208.)

Toimittajien näkökulmasta laitos oli mielenkiintoinen, kallis ja huipputekninen ympäristöprojekti, jolla oli erittäin myönteinen vaikutus yhdellä maan saastuneimmista alueista. Valtion sosialistinen propagandakoneisto korosti, että tämä jätevedenpuhdistamo sisälsi erittäin korkeatasoista tekniikkaa jopa Länsi-Euroopan standardien mukaan ja että se oli kansallisesti vertaansa vailla. Lehdistössä todettiin, että se ”tuottaa puhtaampaa vettä kuin Sajó-joesta otettu vesi” (*Déli Hírlap*, 24.05.1975).

Valtion ympäristöpropaganda toimi ja markkinointilauseet tarttuivat paikallisiin mieliin. Paikalliset muistavat edelleen ympäristöpropagandakampanjassa käytetyt kuvaukset (Pál 2017a). Hankkeessa työskennelleet ovat ylpeitä siitä, että olivat valtion sosialistisen taistelun eturintamassa ympäristösaasteiden torjunnassa. Lajos Kárbin, BVK:n jätteenkäsittelylaitoksen entinen varajohtaja, on maininnut haastattelussa: ”1970-luvun lopulla olin ylpeä siitä, että pystyin työskentelemään BVK:n jätevedenpuhdistamolla. Tiesin, että se oli ’huippuluokainen’ ja ’huipputekninen’ laitos. Sitä oli myös jatkuvasti parannettu 1970-luvun lopulta lähtien” (Kárbin 14.11.2007).

Vaikka teknisesti virittyneet reportaasit olivat keskeinen osa alueellista uutisointia BVK:n jätevedenpuhdistamon alueella, isompi ei ollut enää välttämättä parempi. Media keskittyi korkean teknologian ominaisuuksiin, tuodun länsimaisen ympäristötekniikan tehokkuuteen ja ympäristönsuojeluun. Jättimäiset projekti- ja teknologiat, jotka olisivat olleet alueellisten sanomalehtien etusivulla stalinistisella 1950-luvulla, eivät enää tuottaneet otsikoita, koska ne eivät olleet viimeisintä teknologiaa. Esimerkiksi vuosina 1975–1977 tehtiin Sajó-joella suuria maatoimia, joihin sisältyi 19 hehtaarin maarakennus- ja sedimentaatiohanke. Hankkeen laajuudesta ja massiivisesta maaperätyöstä jätettiin tiedottamatta. Jätevedenpuhdistusprojektin valmistumisen jälkeen tiedotusvälineissä kiinnitettiin vain vähän huomiota BVK-laitoksen massiiviseen kokoon; sen sijaan lehdet painottivat hankkeen tehokkuutta ja ympäristöystävällisyyttä sekä sitä, kuinka nopeasti saastumisesta maksettavat ympäristösakot vähenivät BVK:lla. Länsi-Euroopan ja Japanin ympäristöteknologia oli tärkeä symboli sekä valtion sosialistisen hallinnon ympäristönsuojelutoimien taloudelliselle kehitykselle että menestykselle. Valtiososialistisessa propagandassa ympäristönsuojelu nostettiin uudelle tasolle. Se oli nyt pääosassa politiikan ja talouden ongelmien kanssa. Kun jätevedenkäsittelylaitoksen rakentaminen oli saatu päätökseen vuonna 1977, ympäristöteemoja käsittelevien raporttien määrä kasvoi. Superlatiivit ja liioittelu olivat yleisiä. Uusi jätevesilaitos oli ”arvostettu ja

monimutkainen sijoitus” ja ”yksi edelläkävijöistä” tällaisille tuotantolaitoksille Unkarissa. Jo ennen sen rakentamista se oli kehittynyt esimerkiksi ”jota muut teollisuuslaitokset seuraavat” (Magyar Nemzet, 7.5.1975).

Toimittajien haavekuvilla oli rajansa. Heidän mukaansa laitos oli osa valtakunnallisen eliitin klubia, jolla oli hallussaan ”nykyaikaisia, ajan tasalla” olevia ympäristöinvestointeja. Optimistisissa artikkeleissa käsiteltiin aiemmin ”kuolleen Sajó-joen” valoisa tulevaisuutta. Toimittajat kysyivät, tuotaisiinko samanlaisia käsittely-yksiköitä ja siten mahdollisesti merkittäviä muutoksia Borsodin ympäristöolosuhteisiin. Toimittajat iloitsivat myös siitä, että ympäristönsuojelun menestyksen taustalla oli suuria taloudellisia ponnisteluja, koska jätevedenkäsittely-yksikkö oli seurausta ”ennennäkemättömän kalliista ympäristönsuojelutoimista”. Kustannukset olivat 1 miljardi Ft 11,3 miljardin PVC III -kehitysbudjetin tuesta. (Déli Hírlap, 3.3.1978).

Rakentamispäivään mennessä BVK-jätevedenpuhdistamosta tuli ympäristöystävällisyyden symboli valtiotaloudellisessa suunnittelussa. Se symboloi myös keskussuunnittelun paremmuutta ja Unkarin poliittisen järjestelmän menestystä länsimaiseen kapitalistiseen markkinatalouteen verrattuna 1970-luvun lopulla. Projekti kuitenkin korosti myös tekniikoiden rajoituksia. Suurella investoinnilla voitaisiin saavuttaa menestystä vain tiettyyn pisteeseen asti. Saastumisongelman ratkaisemisen sijaan suurin osa tekniikoista vähensi pilaantumisen osatekijöitä ja ulkoisti veden pilaantumisongelman muuttamalla pilaantuneen veden lietteeksi ja kiinteäksi jätteeksi. Nämä ongelmat olivat identtisiä Länsi-Euroopan maiden ongelmien kanssa. (Pál 2017b, 137.)

Vuonna 1983 Budapestin joukkoviestinnän tutkimuskeskus ja Neuvostoliiton tiedeakatemi-an sosioekonomisten ongelmien instituutti toteuttivat empiirisen tutkimuksen, jonka aiheena oli Unkarin ja Neuvostoliiton väestön ekologinen tietoisuus ja käyttäytyminen. Nämä yleistä mielipidettä mitanneet tutkimukset tehtiin tosin eri menetelmillä, mikä estää niiden vertailun keskenään. Kyselyt oli tarkoitettu tutkijoiden ja päätöksentekijöiden käyttöön. Unkarin ryhmän johtavat sosiologit Dobossy ja Kulcsár testasivat, oliko ekologinen tietoisuus olemassa oleva ilmiö ja kuinka ekologista tietoisuutta voitiin mitata julkisen mielipidekyselyn avulla. Unkarilaiset tutkijat sovelsivat virolaisten sosiologien Marju Lauristinin ja Peeter Vihalemmin kehittämää teoriaa. Lauristin ja Vihalemm hyödynsivät sosiaalipsykologian tulkintaparadigman teorioita. Lauristinin ja Vihalemmin mukaan kokemukset edustavat ”haasteita”, jotka lopulta laukaisevat ”vastauksia”. Vastaukset voivat näkyä hyvin monimuotoisina. (HU-OSA-420-2. Imre Dobossy & László Kulcsár 1983.)

Dobossy ja Kulcsár tulkitsivat ekologisiin kokemuksiin liittyviä monipuolisia reaktioita ”ekologiseksi tietoisuudeksi”. He uskoivat, että ”menetelmät”, joihin vastaajat nojautuivat ekologisten ongelmien suhteen, olivat riippuvaisia siitä, mitä he ajattelevat ekologisten ongelmien syistä, uhista, seurauksista ja ratkaisuista. Dobossy ja Kulcsár käyttivät Lauristinin ja Vihalemmin kehittämää parametrejä mittaamaan ja analysoimaan erilaisia vastauksia. Yksi heidän päätaivoitteistaan oli mitata ekologisia reaktioita riippumatta vastaajien sosiologisesta asemasta. Tästä kertoi se, miten tärkeinä erilaiset vastaajat pitivät ekologisia ongelmia. Erilaisia vastaajia olivat esimerkiksi ne, jotka asuivat Budapestin keskustassa, tai ne, jotka viettivät suuren osan vapaa-ajastaan luonnossa retkeillen, kalastaen tai metsästäen. Sitten Dobossy ja Kulcsár mittasivat ekologisten ongelmien syitä 15 mahdollisella tekijällä. Vastaajien piti valita näistä tekijöistä kolme, joita he pitivät tärkeimpiä. Menetelmän tuloksena todennäköisimmät ja epätodennäköisimmät tekijät olivat seurausta yhteisymmärryksestä.

Vastaajien mielestä tärkeimpien ja vähemmän tärkeiden tekijöiden välillä oli eroja. (HU-OSA-420-2. Imre Dobossy & László Kulcsár 1983.)

Tutkimuksen mukaan vastaajat käyttivät tietoisuuttaan Unkarin 1980-luvun alun keskeisistä ympäristöongelmista. Tärkeimpinä kaikki vastaajat pitivät 1980-luvun alun kiireellisimpiä ympäristökysymyksiä: järvien ja jokien pilaantumista, kaupunkien melusaastetta ja ilmanlaadun heikkenemistä. Tutkimuksen viimeisessä osassa tutkimusryhmä selvitti mahdollisia sosiaalisia ja taloudellisia vastauksia. Täällä vastaajat pystyivät ehdottamaan, kuinka ratkaista kiireelliset ekologiset ongelmat ja niiden kielteiset seuraukset. Tutkijat korostivat, etteivät he etsineet realistisia ja tieteellisesti todistettuja vastauksia. He pyrkivät selvittämään vastaajien asenteita ja suosittuja ratkaisuja kiireellisiin ympäristöongelmiin. Tutkimusryhmän mukaan tämän osan mielipiteet olivat hajanaisia. Mikään ratkaisusta ei noussut hallitsevaan asemaan. Ehdotetut ratkaisut olivat laaja-alaisia. Vanhemmat vastaajat korostivat henkilökohtaisen vastuun merkitystä, odottivat valtion ratkaisujen löytämistä ja vaativat tiukempaa ympäristöpolitiikkaa. Miehet korostivat ympäristöpolitiikan ja saastumista vähentävän tekniikan merkitystä. Mielenkiintoista on, että vain alle 15 prosenttia vastaajista katsoi, että ympäristönsuojeluun liittyvään tieteelliseen tutkimukseen ei osoitettu tarpeeksi varoja ja että kansainvälinen yhteistyö ei ollut riittävän tehokasta itäisten ja länsimaiden välillä. Vielä enemmän merkillepantavaa on, että vain 10 prosenttia vastaajista kehotti vahvistamaan ympäristönsuojelua Unkarissa. Alle 10 prosenttia vastaajista uskoi, että ympäristönsuojelun olisi oltava tiukempaa ja että olisi tarpeen perustaa lisää ympäristönsuojelualueita. Kummallista kyllä, yli 90 prosenttia vastaajista uskoi, että tiedotusvälineet kiinnittivät ympäristönäkökohtiin riittävästi huomiota. (HU-OSA-420-2. Dobossy & Kulcsár 1983.)

Autoritaarisen ympäristönsuojelun teorian rakentaminen

Ympäristönsuojelua on kritisoitu usein liberaaleissa demokratioissa. Länsi-Saksan esimerkki tukee ajatusta, että liberaalien demokratioiden poliittinen eliitti on usein kyvytön osoittamaan tukea ympäristönsuojelulle. Yhteiskunnan tuki keskittyy vain valittuihin ympäristönsuojelukysymyksiin ja jättää huomioimatta monia muita elintärkeitä ympäristöongelmia. Samaan aikaan Guatemalan ja Chilen esimerkit kertovat, että autoritaarisen valtion rooli ympäristönsuojelutoiminnassa voi olla myös hyvin kiistanalainen. Guatemalan tapauksessa hallitus hyökkäsi verisen sisällissodan vastustajia vastaan ja käytti armeijan toteuttamaa sademetsän erittäin tiukkaa ympäristönsuojelua välineenä vastustajien tukahduttamiseksi. Chilen tapauksessa taas kyseessä oli valtio, joka käytti laajaa poliittista voimaansa vähentääkseen ympäristönsuojelua.

Valtion roolia pidetään usein keskeisenä, mutta ympäristönsuojelu on monesti kärsinyt taloudellisen ja teollisen kehityksen edessä. Ympäristönsuojeluongelmat olivat kiistanalaisia myös kommunistisessa Itä-Euroopassa. 1960-luvulla Unkarin ja koko Itä-Euroopan ympäristöasenteet muuttuivat eniten, ja muutos toteutettiin myös valtion tuella. Unkarissa valtio käytti voimaansa sekä ympäristönsuojelun tehostamiseksi että vähentämiseksi.

Unkarissa sosialistinen valtio keskittyi ympäristönsuojeluun jo 1950-luvulla, ja valtion ympäristönsuojeluhallinto syntyi 1960-luvulla. Ammattiyhteisöt, esimerkiksi insinöörit, hydrologit ja kulttuuriyhdistykset, osallistuivat ympäristökeskusteluihin 1960-luvulta lähtien. Jotkin ympäristöasioiden ja sosiaalisten keskustelujen elementit olivat siis samanlaisia Unkarissa ja Länsi-Euroopassa. Useat ominaisuudet olivat kuitenkin myös hyvin erilaisia. Ne olivat länsimaisesta näkökulmasta ”outoja”, kuten Latinalaisen Amerikan valtioiden

ympäristönsuojelutoimet. Näitä ympäristönsuojelupyrkimyksiä ei voi viedä länsimaisen ympäristönsuojelun logiikkaan ja järjestelmään.

Virallisen kommunistisen propagandan mukaan ympäristöongelmista tuli kansallinen kysymys: niitä pidettiin tärkeinä yhteiskunnalle ja valtiolle. Tämä oli ristiriidassa länsivaltioiden tilanteen kanssa esimerkiksi Länsi-Saksan tapauksessa. Huolimatta länsimaisesta uskomuksesta, että ympäristökeskusteluja tukahdutettiin Itä-Euroopassa, Unkarin hallitus edisti ja tuki keskustelua ympäristön pilaantumisesta. Yhteiskunnalliset muutokset ja hallituksen ympäristönsuojelupropaganda muodostivat omalaatuisen yhteistyön, ja ympäristönäkökohdista keskusteltiin usein avoimesti kommunistisessa Unkarissa. Hallituksen organisaatiot, tehtaat ja kunnat keskustelivat ympäristöongelmista, järjestäytyneistä ympäristönsuojelutoimista ja niihin liittyvistä investoinneista. Ideologisella tasolla valtion sosialistisissa järjestelmissä ympäristöhoito oli kulmakivi. Valtion rooli oli kuitenkin erilainen kuin Länsi-Euroopassa. Toisinaan kommunistisen valtion käyttäytyminen Unkarissa muistutti Lätinalaisen Amerikan valtioiden ”outoja” toimia. Valtio käytti ympäristönsuojelua erilaisiin tarkoituksiin propagandana, ja perusteli ympäristönsuojelupyrkimyksiä teknisen ja taloudellisen toiminnan muodossa. Ehkä yksi kommunistisen Itä-Euroopan tragedioista oli tapa, jolla se irtautui ympäristöideologiassaan markkinaliberaalista talousjärjestelmästä. Taloudellinen kommunismi pyrki yhdistämään lännen taloudelliset saavutukset, mikä johti samanlaisiin ympäristöongelmiin kuin länsimaisissa teollisuusmaissa.

Lähteet

Arkistot

Vera and Donald Blinken Open Society Archives, Budapest, Unkari
Fund HU-OSA-420

HU-OSA-420-2. Imre Dobossy and László Kulcsár, Az ökológiai tudat és viselkedés társadalmi tényezői. 1983.

Haastattelu

Haastattelu Lajos Kárbinin kanssa, Kazincbarcika, Unkari, 14.11.2007.

Sanomalehdet

Déli Hírlap vuosina 1972–1989.

Észak-Magyarország 1972–1989.

A BVK szennyvíztisztító üzeme (1976) Déli Hírlap, 24.5.1975.

BVK Szennyvízkezelése (1975) Magyar Nemzet, 7.5.1975.

Fodorné, István (1976) Válgék minden állampolgár emberi tulajdonságává a környezetvédelem. Népszerűség, 20.03.1976

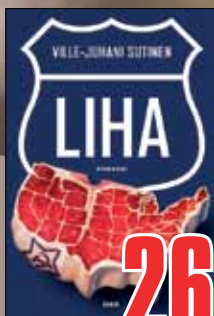
Környezet és Gazdaságosság (1978), Déli Hírlap, 3.3. 1978.

Schnitzler Dr., József (1976) Hazánkban a környezetvédelem központi kérdéssé vált, része embercentrikus, szocializmust építő politikánknak. Népszerűség, 20.03.1976

Painetut lähteet

- Andersson, Anthony (2018), *Red and Green All Over: Counterinsurgency and Conservation in the Jungles of Cold War Guatemala - Environmentalism under Authoritarian Regimes. Myth, Propaganda, Reality*. Toim. Brain, Stephen & Pál, Viktor. London: Routledge, 34–50
- Borvendég, Zsuzsanna & Palasik, Mária (2015) *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon, 1948–1956*. Budapest: Napvilág.
- Brain, Stephen (2011), *Song of the Forest. Russian Forestry and Stalinist Environmentalism, 1905–1953*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Brain, Stephen & Pál, Viktor, toim. (2019) *Environmentalism under authoritarian regimes : myth, propaganda, reality*. London: Routledge.
- Cetkauskaitė, Anolda & Laakkonen, Simo (2009) Jokien pilaantumisen ja suojelun ympäristöhistoriaa Neuvosto-Liettuassa 1945-1990, *Terra* 121: 3, 5. artikkeli
- Council of Europe (1966) *Fresh Water pollution control in Europe*. Council of Europe.
- DeBardeleben, Joan (1985), *The Environment and Marxism-Leninism: The Soviet and East German Experience*. Boulder: Westview.
- Disco, Cornelis (2007) Accepting Father Rhine? Technological Fixes, Vigilance, and Transnational Lobbies as ‘European’ Strategies of Dutch Municipal Water Supplies 1900–1975. *Environment and History* 13:4, 381–411.
- Dominick, Raymond H. III. (1992), *The Environmental Movement In Germany: Prophets and Pioneers, 1871–1971*. Bloomington: Indiana University Press.
- Feshback, Murray & Friendly, Alfred Jr. (1988), *Ecocide in the USSR: Health and Nature under Siege*. New York: Harper Collins.
- Gille, Zsuzsa (2007), *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History. The Politics of Waste in Socialist and Post-Socialist Hungary*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goldman, Marshall I. (1972), *The Spoils of Progress: Environmental Pollution in the Soviet Union*, Cambridge: MIT Press.
- Jancar, Barbara (1987), *Environmental Management in the Soviet Union and Yugoslavia: Structure and Regulation in Federal Communist States*. Durham: Duke University Press.
- Kistemann, Thomas; Herbst, Susanne; Dangendorf, Friederike; Exner, Martin (2001) GIS-based analysis of drinking-water supply structures: a module for microbial risk assessment. *International Journal of Hygiene and Environmental Health* 203:4, 301–310
- Kirchhof, Astrid Mignon and J. R. McNeill toim. (2019) *Nature and the Iron Curtain: Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries, 1945–1990*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Komarov, Boris [Wolfson Ze’ev] (1980), *The Destruction of Nature in the Soviet Union*. New York: M. E. Sharp Armonk.
- Pál, Viktor (2017a), *Technology and the Environment in State-Socialist Hungary. An Economic History*. London: Palgrave Macmillan.
- Pál, Viktor (2017b), Heavy Industry and its Environmental Impact in Northern Hungary between 1950 and 1980. *Forum Historiae*, 11:1, 128-140.
- Perez, Leonardo Valenzuela (2018), *Crafting Authoritarian Atmospheres under Pinochet’s Dictatorship*. Teoksessa Brain, Stephen & Pál, Viktor (toim.) *Environmentalism under Authoritarian Regimes. Myth, Propaganda, Reality*. London: Routledge, 75–95.
- Pryde, Philip R. (1972), *Conservation in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pryde, Philip R. (1991), *Environmental Management in the Soviet Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, James C. (1998), *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.
- Völgyes, Ivan, Toim. (1974), *Environmental deterioration in the Soviet Union and Eastern Europe*, New York: Praeger Publications.
- Weiner, Douglas (1988), *Models of Nature: Ecology, Conservation, and Cultural Revolution in Soviet Russia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Weiner, Douglas (1999), *A Little Corner of Freedom. Russian Nature Protection from Stalin to Gorbachev*. Berkeley: University of California Press.

Kesän kiinnostavimmat uutuudet

26⁹⁰

Ville-Juhani Suttinen

LIHA

Liha on kuvaus menneistä maalmista, joissa on jotain kammottavan tuttua.

 Myös e-kirjana

26⁹⁰

Milla Peltonen

ERAKOT

OMINTAKEISTEN SUOMA-

LAISTEN ELÄMÄNTARINOITA

Kurkistus suomalaisten erakkojen elämään.

  Myös e- ja äänikirjana

21⁹⁰

Mikko Jakonen

KONFLIKTI

TALOUS JA POLITIIKKA

Ovatko konfliktit kehittyvän ja demokraattisen politiikan edellytys vai uhka?

 Myös e-kirjana

24⁹⁰

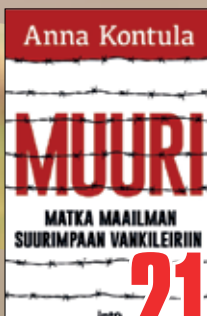
Virva Liski

VANKILEIRIN SELVIITYJÄT

TUHAT NAISTA
SANTAHAMINASSA 1918

Millaista oli elämä
Santahaminan vankileirillä
1918?

 Myös e-kirjana

21⁹⁰

Anna Kontula

MUURI

MATKA MAAILMAN
SUURIMPAAN VANKILEIRIIN

Kirja Gazasta,
ihmisoikeuksista,
aktivismista ja Suomen
vastuusta.

 Myös e-kirjana

21⁹⁰

Miriam Attias
& Jonna Kangasoja (toim.)

ME JA NE

VÄLINEITÄ VASTAKKAIN-
ASETTELUJEN AIKAAN

Opas rakentavaan
keskusteluun.

intokustannus.fi **into**

Sähköistääkö vesivoima kansalaisyhteiskunnan Balkanilla?

Ympäristöaktivistit iloitsivat kuluvan vuoden kesäkuussa, kun Bosnia-Hertsegovinan federaation parlamentti päätti esittää pienen mittakaavan vesivoiman rakentamisen kieltämistä. Linjaus näyttää asettuvan esteeksi jopa noin 400 vesivoimahankkeelle, joita on suunniteltu eri puolille maan jo varsin tiiviisti energiantuotantoon valjastettuja jokia. Toteutuessaan voimaloilla olisi ollut herkkään luontoon ja kokonaisuun ekosysteemeihin peruuttamattomia haittavaikutuksia, joita vastaan ympäristöjärjestöt ja paikalliset asukkaat ovat kampanjoineet jo pitkään.

Vesivoimapäätöstä on kuvattu valonpilkahdukseksi Balkanin muuten verrattain synkältä näyttävässä kansalaisyhteiskuntakehityksessä. Alueen maat ovat pikemminkin luisuneet entistä autoritaarisempaan suuntaan, ja luottamus demokraattiseen hallintoon on heikentynyt. Esimerkiksi EU-jäsenyyssprosessissa usein Balkanin maista edelläkävijänä pidetty Serbia putosi Freedom Housen ylläpitämässä luokituksessa tänä vuonna ”vapaasta” demokratiasta ”osittain vapaaksi” – ensimmäistä kertaa sitten vuoden 2003. Osaa alueen maista vaivaavat rakenteelliset ja 1990-luvun konflikteista juontuvat kiistat.

Omaehtoisen kansalaistoiminnan aikaansaamat muutokset herättävätkin toivoa erityisesti Bosnia-Hertsegovinassa, jossa vuoden 1995 rauhansopimukseen perustuva, monimutkainen hallintorakenne on osaltaan ruokkinut korruptiota ja pönkittänyt oman edun tavoitteluun keskittyvien poliitikkojen asemaa. Jos kansan on mahdollista saada äänensä olosuhteista huolimatta kuuluviin ympäristöasioissa, voivat vastaavat kansalaisvaikuttamisen muodot ainakin teoriassa toimia myös muunlaisissa kysymyksissä. Itäisen Euroopan maissa ajatuksella ympäristöaktivismista laajemman kansalaistoiminnan ja jopa kansalaisvastarinnan edelläkävijänä on erityistä kaikupohjaa historiasta, sillä ympäristöön liittyvillä protesteilla oli rooli sosialismin kaatumiseen johtaneessa liikehännässä.

Ympäristön ja demokratian välinen suhde korostuu ilmastonmuutoksen ja muiden ekologisten kriisien myötä maailmanlaajuisesti, eikä se suinkaan rajoitu ympäristöaktivismin vaikutusmahdollisuuksiin yksittäisissä kysymyksissä. Tarkemmin katsottuna edellä mainittu vesivoiman vastainen liikehdintä valottaa hyvin aiheeseen liittyviä, usein monimutkaisia vaikutusketjuja. Bosnia-Hertsegovinassa vesivoiman lisärakentamista on perusteltu osana ilmastonmuutoksen hillintää ja kestäväää energiantuotantoa, sillä siitä ei aiheudu kasvihuonekaasupäästöjä. Koko liittovaltion tavoitteena on ollut nostaa uusiutuvan energian osuus 40

prosenttiin kaikesta energiankulutuksesta vuoteen 2020 mennessä, ja vesivoimalla on suunnitelmissa tärkeä rooli. Tavoite ei ole toteutumassa ajallaan, eikä vesivoiman rakentamisen vaikeuttaminen ainakaan helpota tilannetta. Tältä kannalta näyttääkin hiukan nurinkurisesti siltä, että ympäristöjärjestöjen toiminta on haitannut ilmastonmuutoksen hillintää.

Laajemmasta ekologisesta näkökulmasta vesivoima ei kuitenkaan missään nimessä ole ongelmaton vaihtoehto. Sen edellyttämät padot vaikuttavat laajasti lähiympäristöön ja saattavat muuttaa kokonaisia ekosysteemejä peruuttamattomasti. Riski on erityisen suuri Bosnia-Hertsegovinassa, missä täysin luonnontilassa olevia jokia on jäljellä verrattain vähän, ja padot ovat jo nyt tuhonneet ainutlaatuisia luontokohteita. Ekologisten arvojen lisäksi uhattuna saattaa joskus olla myös taloudellinen toimeentulo, sillä jokiluonnosta ovat riippuvaisia monet elinkeinot, kuten turismi ja kalastus. Vesivoiman tuotannon lisäämisen vaikutukset ovat käyneet niin laajoiksi ja näkyviksi ettei niitä pysty sivuuttamaan. Tilanne heijastaa viime vuosina tutkimuksessa korostettua näkemystä, jonka mukaan ilmastonmuutoksen hillintä ei voi olla kestäväällä pohjalla, mikäli siitä seuraa kohtuutonta haittaa muuhun ympäristöön tai jollekin yhteiskunnalliselle ryhmälle.

Demokraattinen päätöksentekojärjestelmä nousee avainasemaan hahmotettaessa edellytyksiä kestäväälle siirtymälle kohti hiilineutraalia yhteiskuntaa, sillä se mahdollistaa avoimen keskustelun ilmastopolitiikasta ja sen seurauksista. Päästövähennystoimien toteutus saattaa sujua nopeammin epädemokraattisessa järjestelmässä, jossa tarve poliittisille kompromisseille ei ole niin suuri, mutta samalla niiden haittapuolet jäävät helpommin pimentoon. Todennäköistä kuitenkin on, että jossain vaiheessa vaietut vaikutukset käyvät sietämättömiksi ja johtavat esimerkiksi protesteihin tai ympäristötuhoihin. Siksi niitä olisi syytä käsitellä hyvissä ajoin ja tarvittaessa tehdä pyörtäviä päätöksiä, kuten Bosnia-Hertsegovinan tapauksessa.

Demokratia kuitenkin tarvitsee toimiakseen paitsi kansalaisyhteiskunnan aktiivisuutta, myös hyvää hallintoa. Tehokas siirtymä vähäpäästöisyyteen tuo väistämättä mukanaan tilanteita, joissa pitkän tähtäimen kannalta aidosti hyödylliset ja kestävät ratkaisut eivät kerää tuekseen kansanliikettä. Toisaalta kiivaskaan aktivismi ei auta, jos poliittinen järjestelmä ei kykene tekemään päätöksiä tai toimeenpanemaan niitä. Ilmastonmuutoksen hillintä ei siten voi olla pelkästään kansalaistoiminnan varassa. Siksi Balkanin maiden heikentyvä demokratiakehitys on huolestuttavaa myös ilmasto- ja ympäristötavoitteiden toteuttamisen kannalta. Vaikka Bosnia-Hertsegovinan vesivoimapäätös herättää toivoa aktivistien vaikutusmahdollisuuksista, vaatii oikeudenmukainen ja pitkäjänteinen ympäristöpolitiikka laajempaa järjestelmätason yhteistoimintaa. Demokratian rapautuminen koituu lopulta myös ympäristön ja ilmaston tappioksi.

Emma Hakala

Kirjoittaja on väitellyt poliittisesta historiasta Helsingin yliopistossa vuonna 2018. Hän työskentelee tutkijana BIOS-tutkimusyksikössä ja vierailevana vanhempana tutkijana Ulkopoliittisessa instituutissa.

Venäjän ympäristöongelmat ja verkkojulkaisu 7x7

Venäjän laita-alueisiin keskittynyt verkkojulkaisu ”7x7 Horisontaalinen Venäjä” on toiminut vuodesta 2010 lähtien. Lehden punaisena lankana kulkee ympäristöteema. Tässä katsauksessa tarkastelemme lyhyesti lehden toimittajien kirjoituksia Venäjän ympäristöongelmista.

Margarita Bekirova on 24-vuotias petroskoilainen. Hän elää nollahukka-periaatteen mukaisesti eli pyrkii olemaan tuottamatta jätteitä ja on löytänyt ympäristöystävälliset vaihtoehdot esimerkiksi pesuaineille, roskapusseille ja hammastahnalle. Margarita pitää suosittua blogia Instagramissa ja toimii myös ympäristövalmentajana, joka pyrkii tuomaan talousajatteluun ekologisen näkökulman (7x7, 16.10.2019). Vielä kymmenen vuotta sitten olisi ollut vaikea kuvitella ihmisten kiinnostuvan Venäjällä biojätteiden kompostoinnista ja muovin kierrätyksestä. Vuonna 2020 Margaritan kaltaisia sosiaalisen median aktiiveja on yhä enemmän

Petroskoilainen ympäristöbloggari Margarita Bekirova.

– samaan aikaan ekologia-sanaa otsikoissaan käyttävät kaupunkilehdet löytyvät samoilta lehtihyllyiltä neuvostohistoriaa ja baariarvosteluja sisältävien julkaisujen kanssa.

Venäjän valtiollisen mielipidetutkimuskeskuksen (VTsIOM 2019) teettämän kyselyn mukaan 31% venäläisistä on vuonna 2019 sitä mieltä, että ympäristön tila on mennyt huonompaan suuntaan. Kyselyn mukaan tärkeitä huolenaiheita ovat ilmansaasteet, kaatopaikat, likaiset joet ja järvet sekä jätehuollon aikatauluongelmat. Nämä kysymykset koskevat yleisesti koko Venäjää, mutta oma lukunsa ovat sellaiset alueet, joissa pyritään hyödyntämään luonnonvaroja esimerkiksi kaivannaisteollisuudella. Näissä paikoissa huolta aiheuttavat esimerkiksi öljyvuodot ja alkuperäiskansojen elämänmuodon turvaaminen. Verkkojulkaisu 7x7 on viime vuosina raportoinut esiin tulleista tapauksista.

Saasteinen ilmakehä yhdistää

Saastuttavia yrityksiä vastaan järjestetään protesteja säännöllisesti eri kaupungeissa. Tarkoitus on saada yritykset tarkemman valvonnan alle. Keskivenäläisen Rjazanin kaupungin asukkaat ovat jo yli kymmenen vuotta kamppailleet puhtaamman ilman puolesta. Jätteistä he syyttävät teollisuusyrityksiä ja kaatopaikkoja.

”Rjazanilainen öljynjalostamo myrkyttää meitä, mutta kuvernööri vaikenee asiasta”, ”Meidän viranomaisemme ovat kuin lääkäri, joka ei tee mitään ihmisten terveyden eteen”, ”Me tukehdumme!” – tällaisia mielenilmauksia toimittajamme kirjoittivat muistiin vuoden 2014 kansankokouksissa (7x7, 7.10.2019). Vuonna 2019 asukkaat perustivat kansalaisjärjestön nimeltä ”Hengitämme puhtaasti”, joka tarkkailee uutisointia jätteistä ja viranomaisten reaktioista, kerää tietoja paikallisilta asukkailta ja jakaa ympäristövalvonnan yhteystiedot sisältäviä lentolehtisiä. Kansalaisjärjestön aktivistit keräävät myös aineistoa riippumattomille

Mielenosoitus puhtaamman ilman puolesta Rjazanin kaupungissa.

asiantuntijoille ja järjestävät tapahtumia, joiden tarkoitus on saada ympäristön tila yleiseen tietoisuuteen.

Sen sijaan joissakin kaupungeissa asukkaat pyrkivät ennalta estämään vaarallisen teollisuuden ilmaantumisen elinpiiriin. Luoteisvenäläisessä Pihkovan kaupungissa vastustetaan suurta polyesterin ja polymeerien käsittelylaitosta, joka on tarkoitus pystyttää vain kahdeksan kilometrin päähän kaupungin keskustasta. Syksyllä 2019 aktivistit perustivat puolueettoman neuvoston tätä rakennushanketta vastaan, sillä heidän mielestään se muuttaa koko kaupungin ”suureksi kemialliseksi kaatopaikaksi” (7x7, 12.10.2019).

– Kyse ei ole poliittisista päämääristä, vaan meidän elinympäristömme suojelemisesta ja oikeudesta turvalliseen elämään, kertoo paikallinen poliitikko Viktor Širobokov. Hanketta vastustaviin mielenilmauksiin on ottanut osaa noin 1500 ihmistä ja yli 30 000 asukasta on allekirjoittanut tehdasta vastustavan adressin.

Uralin länsipuolella sijaitsevassa Kirovin kaupungissa (7x7, 18.6.2019) vastustettiin mielenosoituksin ja protestein vaarallisten jätteiden käsittelylaitosta, jossa vuoden 2015 marraskuuhun asti tuhottiin Maradykovon kemiallista asevarastoa. Muutamien kuukausien mielenilmausten jälkeen viisi paikallista ympäristö-organisaatiota päätti yhdistyä yhdeksi toimijaksi vuonna 2020, jotta toiminta olisi yhdessä tehokkaampaa (7x7, 21.1.2020).

Šiesin rautatieasema taistelun symbolina

Eniten viime aikoina mediahuomiota saanut protesti on ollut liikehdintä uusia kaatopaikkoja vastaan. Mielenosoitusten symboliksi on noussut Komin tasavallan ja Arkangelin alueen rajalla sijaitseva Šiesin rautatieasema, jonka lähetyville on rakenteilla kaatopaikka.

Kesällä 2018 alueen asukkaat saivat tietää, että paikallinen yritys Tehnopark suunnittelee uutta kaatopaikkaa, johon on tarkoitus toimittaa Moskovasta tulevia jätteitä. Ihmiset alkoivat säännöllisesti osallistua protesteihin ja kokoontua ympärivuorokautiselle leirille aseman lähetyville. Keväällä 2020 leiri oli yhä pystyssä, vaikka rakennustyömaa on tällä hetkellä pysäytetty. Yhtiöllä ei ole vielä kukaan virallisia lupapapereita kaatopaikkaa varten. Kaikki tähän asti rakennettu oli tehty kaatopaikan ”alustavan infrastruktuurin” nimissä, mutta tammikuussa 2020 oikeus päätti, että Tehnoparkin rakennelmat eivät täytä tätä määritelmää ja tuomitsi ne purettaviksi (7x7, 21.1.2020).

Kun Tehnoparkin vastustus oli kesällä 2019 kuumimmillaan, Arkangelin, Komin pääkaupunki Syktyvkarin, Urdomin, Korjažman ja Kotlasin asukkaat saapuivat leirille säännöllisesti. Osa heistä asui leirissä jopa viikkokausia.

– Ihmiset eivät vastusta pääkaupungin jätteitä vain ympäristön vuoksi, vaan moraaliseettisistä syistä, kertoi nettilehdelle (7x7, 01.01.2020) ekologi Ivan Ivanov Komin tasavallasta. – Meidän elämämme on muutenkin niin vaikeaa täällä: ilmasto on ankara ja öljy viedään pois antamatta mitään tilalle. Nyt kävikin niin, että öljyn tilalle saimme roskat. Monet kokivat tämän nöyryytyksenä.

Šiesin leirillä voi tavata ihmisiä kaikkialta Venäjältä – siitä on tullut ympäristöoikeuksien symboli. Tänne ovat matkustaneet tunnetut poliitikot, ihmisoikeustaistelijat, muusikot, bloggaajat ja tietenkin myös ympäristöaktivistit (7x7, 21.12.2019). Näiden joukossa on myös Instagramin tunnetuin ekoaktivisti, petroskoinen Margarita Bekirova. – Ajattelin, että olisi ”ekosyntiä” olla menemättä Šiesin leirille, tunnusti Margarita 7x7-lehden haastattelussa.

Leirin infrastruktuuri on aktivistien yhdessä rakentama. Paikan päältä löytyy toimiva kenttäreitti ja paikalliset asukkaat tuovat juomavettä sekä ruokaa. Saunakin löytyy, ja tal-

Šiesin asema.

vella uunit lämmittävät leiriläisiä. Toimittajat pystyvät asumaan leirillä ilman omia peittoja ja makuupusseja – leiri tarjoaa avuliasasti tarvikkeita vieraitaan varten.

Tehnopark on paikallinen yritys, mutta tekee yhteistyötä poliisin ja Rosgvardin vartijoiden kanssa. Poliisien mukaan he ”vain pitävät yllä järjestystä”.

Komin pääkaupungissa järjestetty mielenosoitus Šiesin kaatopaikan rakentamista vastaan.

7x7-lehden toimittaja Marija Gavrilova vietti leirillä viikon kesäkuussa 2019. Hän kirjoitti (7x7, 18.6.2019), että kaikki, jotka asuivat Šiesin asemalla pari päivää, tottuivat pian silovikkien (Venäjän turvallisuusjoukkojen jäsenet) pelotteluyrityksiin. ”He kävivät leirillä vähintään kahdesti päivässä, mutta yhteenottojen jälkeen useammin. Esimerkiksi neljäs kesäkuuta, kun Šiesin suojelijat yrittivät estää rakennustyömaan työntekijöitä pystyttämästä aitaa, alkoivat poliisit käydä leirillä 4–5 kertaa päivässä. He etsivät eturivin äänekkäimpiä vastustajia. [...] Pidätyksistä tuli leirillä arkipäivää”.

Gavrilovan mukaan tapahtumat etenevät tyypillisesti näin: protesteja videoiva poliisi tulee aktivistin luo, sanoo epäilevänsä tätä tulevista aikeista ja vie tämän Omon-turvallisuusjoukkojen tarkastuspisteen luokse. Useimmiten leirin ”vuorotyöntekijöitä” syytetään omankädenoikeudesta ja virkavallan vastustamisesta. Heidän väitetään esimerkiksi pystyttäneen alueelle aidan ja estäneen helikopteria laskeutumasta työmaalle tai tekniikan työntekijöitä saapumasta paikalle. Tämän jälkeen poliisiasemalla kirjoitetaan kuulustelupöytäkirja, jonka jälkeen syytetty saatetaan junalla lähimpään tuomioistuimeen. Seuraavana päivänä osa aktivisteista saapuu takaisin leirille sakkojen kera, mutta joissakin tapauksissa ihmisiä pidätetään jo työmaan luona. Gavrilova kertoo, että näin kävi Nina Štšerbakovalle 3. kesäkuuta 2019. Hän lähti leiriltä rajatulle vyöhykkeelle, pysäytti hiekkakuljetusta ajavan kuorma-auton ja kysyi, mahtoivatko kuljettajalla olla reittiohjeet ja kaikki tarvittavat asiakirjat kunnossa. Poliisit veivät aktivistin asemalle ja kirjasivat kuulustelupöytäkirjaan epäilyksen omankädenoikeudesta.

Komin ja Arkangelin asukkaiden lisäksi Šiesin rakennustyömaata on vastustanut akateeminen yhteisö. Joukko Venäjän tiedeakatemian Uralin haaraosaston tutkijoita julkaisi vuonna 2019 erityisraportin kaatopaikan riskeistä. Verkkojulkaisu 7x7 julkaisi raportin pääkohdat omilla sivuillaan (7x7, 13.12.2019). Raportin mukaan on suuri todennäköisyys, että kaatopaikka pilaa Pohjois-Venäjän pohjavedet ja joet, myrkyttää vähintään viiden eri alueen ilmaston ja muuttaa koko seudun vaarallisten tartuntatautien pesäkkeeksi. Pelkkä puiden kaataminen 300 hehtaarin alueella aiheuttaa 270 miljardin ruplan menetykset. Ilman, maan, pohjavesien ja suurten jokien saastumisesta, ihmisten ja eläinten sairastumisesta ja bioresurssien (sienet, marjat, kalat) menettämisestä koituu noin 3–24 miljardin ruplan menetykset hehtaaria kohti. Suunnitellun kaatopaikan koko on 300 hehtaaria, joten kaiken kaikkiaan vahingot nousevat 900–2700 miljardiin ruplaan.

Öljyvuodot – Komin tasavallan synkät ennätykset

Šiesin lisäksi Komia ovat riivanneet entiset ympäristöongelmat – öljyvuodot. Tasavallan pohjoisosissa, Usinskin alueella tapahtui vuonna 1994 vakava ympäristökatastrofi: muutama sata hehtaaria maata peittyi öljyyn onnettomuuden seurauksena. Guinnessin ennätyskirjaan kirjatus laajan katastrofin jälkiä siivottiin aina vuoteen 2010 saakka.

– Se oli kesän viimeisiä päiviä. Olin joen luona taloni vieressä. Meillä oli siellä vene, joka värjäytyi täysin mustan väriseksi. En edes heti ymmärtänyt, että itse jokikin oli peittynyt samaan väriin. Se oli totaalinen shokki. Kukaan ei ollut ilmoittanut meille mitään... Monet eivät ymmärtäneet ongelman laajuutta ja yrittivät lähteä normaaliin tapaan kalastamaan. [...] Vasta seuraavana päivänä saimme tietää, että öljyputki oli murtunut ja sen seurauksena joessa lainehti öljy. Öljyä oli ennenkin valunut jokea pitkin, mutta ei tällaisessa mittakaavassa. Ihmiset yrittivät jatkaa elämäänsä normaaliin tapaan ja eläimet joivat joen vettä niin kuin ennenkin – kukaan ei osannut neuvoa mitä tällaisessa tilanteessa olisi pitänyt tehdä, kertoi Novikbožin kylän asukas Jekaterina Djatškova (7x7, 29.11.2019).

Öljyvuoto Usinskin liepeillä.

Vuodesta 1994 lähtien öljyvuodot eivät ole enää olleet tätä luokkaa, mutta öljyä valuu kyllä jokeen jatkuvasti. Se johtuu siitä, että raaka-aineteollisuuden yrityksille on edullisempaa maksaa sakot kuin korjata vanhat putket ja kehittää turvatoimenpiteitä. Syllisten kiinnijäämiseksi vuoto pitää ensin paikantaa ja sitten vielä osoittaa, että kyseinen yhtiö kantaa vastuuta sen kunnosta.

Kiinnittääkseen huomiota tähän ongelmaan verkkojulkaisu 7x7 ja Venäjän Greenpeace järjestivät yhdessä tutustumiskierroksen Usinskin kaupunkiin vuonna 2016. Kymmenen ihmistä seitsemästä eri kaupungista tutustui öljyvuodosta kärsiviin paikkoihin (7x7, 5.6.2016) ja ihmisten elämään. Kolvan kylässä asuva Olga Rotševa kertoi yhden näkemyksen öljyalan yrityksistä ja kalasta, joka hänen sanojensa mukaan haisee nykyään kerosiinille ja dieselille:

– Kaikki tuntevat haisevan kalamme, siksi mieheni joutuu matkustamaan kotikyläänsä Petšora-joelle kalastamaan. Öljy-yhtiö Lukoil kehuskelee käyttävänsä miljoonia euroja joka vuosi kalanpoikien istuttamiseen Us-jokeen, mutta saastaiseen veteen jouduttuaan kalat kuolevat. Miljoonat ruplat pitäisi käyttää ensin putkien korjaamiseen ja sitten vasta kalojen istutuksiin.

Öljyvuodoista kirjoittavat toimittajat joutuvat ajoittain tekemisiin turvallisuusjoukkojen kanssa. Vuonna 2016 lehden 7x7 toimittajat Vladimir Prokušev ja Maksim Poljakov joutuivat pidätetyiksi ja saivat sakkoja öljyvuotojen kuvaamisesta (7x7, 29.11.2016).

Ihmiset ja porot öljyä vastaan

Öljyntuotanto ei vaikeuta vain Komin tasavallan asukkaiden elämää. Hantien ja mansien autonomisessa piirikunnassa öljystä kärsivät myös alkuperäiskansat. Hantien ja mansien perheet ovat asuneet näillä alueilla sukupolvien ajan, mutta heillä ei ole oikeutta omistaa esi-isänsä

maita. Sen sijaan heillä on hallintaoikeus, joka sallii perinteisen elämäntavan harjoittamisen ja oikeuden päättää kaikesta heidän maitaan koskevasta toiminnasta – myös öljyntuotannosta. Lain mukaan kaikesta toiminnasta täytyy tehdä sopimus ja alkuperäiskansoille täytyy maksaa rahallinen korvaus kaikista aiheutetuista vahingoista. Yhtiöt ovat kuitenkin ovelia ja kysyvät lupaa vasta silloin, kun ne ovat jo saaneet oikeuden öljyn poraamiseen.

– Alkuperäiskansoihin otetaan yhteyttä vasta silloin, kun oikeuteen öljyn poraamiseen heidän maillaan on saatu jo lisenssi – tällaisissa tapauksissa alkuperäisväestö ei voi enää muuta kuin suostua yhtiön vaatimuksiin. [...] Jokainen uusi porausreikä kaventaa alkupe- räisasukkaiden esi-isien maita ja lisää öljyvuodon riskiä. Jokainen uusi tie sotkee porojen laidunmaita, vaikeuttaa niiden ruoansaantia ja houkuttelee salametsästäjät paikalle. Porojen metsästystä harrastavat myös öljyalan työntekijät – se kun on karun luonnon ainoaa ajan- vietettä. Harjaantumattomat metsästäjät eivät kuitenkaan osaa erottaa villiä ja kesyä poroa toisistaan. Uudet tiet myös lisäävät porojen riskiä jäädä autojen alle, kirjoitti toimittaja Kons- tantin Smirnov vuonna 2017 (7x7, 18.4.2017). Toimittaja pääsi paimentolaisen leirikylään juuri sillä hetkellä, kun Sopotsinin perhe yritti taistella Gazpromin tytäryhtiötä vastaan. He eivät olleet vielä ehtineet allekirjoittaa mitään paperia, kun ensimmäistä tietä oli jo alettu tehdä poronhoitajien muinaiselle laitumelle.

Osa paimentolaisista muuttaa kaupunkiin töiden perässä, mutta usein he palaavat takaisin omille juurilleen. Kun on kerran syntynyt ja kasvanut ”metsässä” (hantien oma termi heidän asutuksilleen), on vaikea jäädä kaupunkiin, selitti Natalja Atsimova toimittajille vuonna 2018 (7x7, 12.7.2018).

– Nuoret miehet menevät naimisiin, viettävät perinteistä elämää ja työskentelevät vuoro- työläisinä öljykentillä, mutta palaavat sitten metsään. Osa heistä perustaa elämymatkailualan yrityksen houkutellakseen turisteja paikalle.

Hantien perinteinen elämäntapa.

Hiilillä kävely eli miten hankkiutua eroon kokonaisesta kylästä

Siperiasta löytyy öljyn lisäksi myös hiiltä. Esimerkiksi Kuznetsin hiililaakiosta eli Kuzbassista löytyy yksi maailman suurimmista kivihilliesiintymistä. Hiilialan yritykset ovat paikallisia, mutta alueen asukkaiden suuntaan ne ovat toiminnassaan yhtä välinpitämättömiä kuin valtion omistamat öljy-yhtiöt. 7x7 kirjoitti näistä yrityksistä vuonna 2016 kahdessa artikkelissaan, jotka saivat alkunsa esittelykierroksen innoittajana.

Hiilen louhinta tapahtuu pääasiassa avolouhoksena – se on kaivoslouhintaa edullisempi menetelmä, joka kuitenkin vahingoittaa ympäristöä ja aiheuttaa jopa maanjäristyksiä. Vuonna 2013 Batšatskin kaivoksella tapahtui maanjäristys, jonka voimakkuus oli 7 yksikköä (7x7, 17.10.2016). 500 taloa vahingoitui ja taloudelliset vahingot kohosivat 1,5 miljardiin ruplaan. Viranomaiset kiistivät kaivosteollisuuden osuuden maanjäristykseen, mutta geofysiikan laitoksen johtajan Viktor Seleznevin mielestä järjestyksen laukaisivat hiilen louhintatyöt. RIA-uutisten haastattelussa Seleznev kertoi: ”Kaivoksen louhinta käynnistää maanjäristyksiä. Pieni louhos ei aiheuta ongelmaa, mutta nyt sen syvyys on jo satoja metrejä. Suuria kiviä raivatessa maaperän jännite ja balanssi heilahtavat pois paikaltaan. Vuoden 2013 maanjäristys ei ollut ensimmäinen, vaan tapauksia on ollut jo aiemminkin”.

Paikalliset asukkaat kärsivät jatkuvasti juomaveden puutteen, hiilipölyn ja louhoksen räjäytysten vuoksi. Suurin osa asukkaista ei kuitenkaan ole valmis puolustamaan oikeuksiaan, kertoo ekologi Vladimir Slivjak:

– Yksi suurimmista paikallisten ongelmista on lakiasioita ja oikeutta koskeva lututaidottomuus. He eivät pysty suojelemaan itseään, koska eivät osaa nostaa oikeusjuttua, haastaa oikeuteen ja viedä asioita eteenpäin. Kaiken lisäksi useimmiten he eivät edes ymmärrä, että

Kuzbass. Paikallinen asukas vastustamassa hiilenlouhintaa.

Kuzbass. Avoulouhos.

heidän oikeuksiaan on rikottu. Toinen ongelma koskee heikkoa tiedonkulkua. Yhteistyö on vaikeaa, sillä ihmiset eivät useimmiten tiedä jonkun jo taistelevan saman asian puolesta. Hiiliyhtiöt voivat siis hyvillä mielin jatkaa rikkomuksiaan luottaen ihmisten kyvyttömyyteen suojella omia oikeuksiaan. Näin oikeat syylliset jäävät vaille rangaistusta.

Vastarintaa tehneet revitään juurineen irti maasta, kuten kokonaiselle kylälle kävi Kazasissa. Tästä tarinasta raportoi toimittaja Jelena Solojeva: ”Talvella 2013–2014 Kazasin maalaiskylässä roihusivat talot. Tuhopolton tekijöitä ei koskaan saatu kiinni. Jo vuonna 2011 Kazasin asukkaat ottivat viranomaisiin yhteyttä valittaakseen sietämättömistä elinoloista: infrastruktuuri oli hävitetty, taiga tuhottu, ilma ja joki myrkytetty ja talot sortuivat hiililouhoksessa tapahtuvien räjäytysten vuoksi. Vuonna 2012 hiiliyhtiö Južnaja alkoi ottaa yhteyttä paikallisiin asukkaisiin. He yrittivät saada kazasilaiset myymään talonsa ja muuttamaan pois kylästä. [...] Tämä johtui siitä, että kylä sijaitsee lisenssialueella, johon oli jo suunnitteilla hiilen louhintaa.”

Mitä tästä opimme?

Julkiset kampanjat eri alueilla ovat opettaneet, että mitä enemmän niihin saadaan osallistujia, sitä todennäköisempää on niiden onnistuminen. Paikallisten asukkaiden lisäksi tukijoukkoihin pitää saada myös muualta Venäjää: kansalaisaktivisteja, poliittisia aktivisteja sekä ihmisoikeustaisteilijoita. Tällaiset kampanjat houkuttelevat sekä uusia kannattajia että median

huomiota. Yhdessäkään tässä artikkelissa mainitussa esimerkissä paikalliset eivät onnistuneet saamaan täyttä voittoa, mutta ainakaan Šiesin asemalla ei toistunut Kazasin kylän kohtalo.

Kirjoittajat
Sofia Krapotkina, 7x7-lehden päätoimittaja
Pavel Andrejev, 7x7-lehden toimitusjohtaja

Venäjistä kääntänyt **Tomi Leppänen**

Lähteet

- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 5.6.2016. Kolva: žizn do i vo vremja nefiti <https://7x7-journal.ru/articles/2016/08/05/kolva-zhizn-do-i-vo-vremya-nefti>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 17.10.2016. Ugol. Drož zemli <https://lr.7x7-journal.ru/ugol/>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 29.11.2016. Žurnalista 7x7 oštrafovali za ispolzovanie drona dlja semok nefterazliva pod Usinskom <https://7x7-journal.ru/articles/2016/11/29/zhurnalista-7h7-oshtrafovali-za-ispolzovanie-drona-dlja-semok-nefterazliva-pod-usinskom>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 18.4.2017. Pravo korennyh – pravo soglašatsja? Istorija olenevodov Sopošinyh, na zemli kotoryh prišli neftjaniki <https://7x7-journal.ru/articles/2017/04/18/pravo-korennyh-pravo-soglašatsja-istoriya-olenevodov-sopochinyh-na-zemli-kotoryh-prishli-neftjaniki>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 12.7.2018. Meždu lesom i giblym mestom. Kak hanty užežajut rabotat v goroda, no vozvraščajutsja žit na stoišišča <https://lr.7x7-journal.ru/hanty/#rec59620540>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 18.6.2019. ”Problema ne v zavodah, a v tom, tšo my ne možem obednitsja”. V Kirove prošel miting protiv utilizatsii opasnyh othodov <https://7x7-journal.ru/articles/2019/06/18/problema-ne-v-zavodah-a-v-tom-chto-my-ne-mozhem-obednitsya-v-kirove-proshel-miting-protiv-utilizatsii-opasnyh-othodov>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 18.6.2019. ”Ja byl na Šiese. Ijun 2019.” Reportaž 7x7 o žizni d palatotšom lagere protivnikov stroitelstva musornogo poligona v Arhangel'skoi oblasti <https://7x7-journal.ru/articles/2019/06/18/ya-by-l-na-shiese-iyun-2019-reportažh-7h7-o-zhizni-v-palatochnom-lagere-protivnikov-stroitelstva-musornogo-poligona-v-arhangel'skoj-oblasti>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 7.10.2019. ”Promolčat seitšas – znatšit umeret zavtra.” Kak rjazanskie ekoaktivisty borjutsja za tšistotu gorodskogo vozduha i kak na eto reagirujut tšinovniki <https://7x7-journal.ru/articles/2019/10/07/promolchat-sejchas-znachit-umeret-zavtra-kak-ryazanskie-ekoaktivisty-pytajutsya-reshit-problemu-zagryazneniya-gorodskogo-vozduha-i-kak-na-eto-reagiruyut-chinovniki>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 12.10.2019. ”Pskovskie aktivisty sozdali vnepartijny Sovet obštšestvennogo dviženija protiv stroitelstva himzavoda vblizi goroda” <https://7x7-journal.ru/articles/2019/10/12/pskovskie-aktivisty-sozdali-vnepartijnyj-sovet-obšhestvennogo-dviženiya-protiv-stroitelstva-himzavoda-vblizi-goroda>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 16.10.2019. ”Bez zubnoi pasty i prokladok. Kak ekoaktivistka iz Petrozavodska živet po printsipu ”nol othodov” <https://7x7-journal.ru/articles/2019/10/16/bez-zubnoj-pasty-i-prokladok-kak-ekoaktivistka-iz-petrozavodska-zhivet-po-principu-nol-othodov>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 29.11.2019. Kak v respublike Komi likvidirovali krupnejši v istorii nefterazliv na suše <https://7x7-journal.ru/articles/2019/11/29/1994-kak-v-respublike-komi-likvidirovali-krupnejšij-v-istorii-nefterazliv-na-sushe>

- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 13.12.2019. Poligon dlja moskovskogo musora na stantsii Šies Arhangel'skoj oblasti stroit nelzja. Nautšno dokazano <https://7x7-journal.ru/articles/2019/12/13/poligon-dlja-moskovskogo-musora-na-stancii-shies-arhangel'skoj-oblasti-stroit-nelzja-nauchno-dokazano>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 21.12.2019. "Gosudarstvo umejet brat izmorom". Kak politiki Jevgeni Roizman, Mihail Svetov i Andrei Pivovarov sedili na Šies <https://7x7-journal.ru/articles/2019/12/21/gosudarstvo-umeet-brat-izmorom-kak-politiki-evgenij-rojzman-mihail-svetov-i-andrej-pivovarov-sedili-na-shies>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 1.1.2020. "Natšalas SHIESizatsija obštšestva". Potšemu ekologitšeskie protesty stali trendom 2019 goda i k kakim posledstvijam oni privedut <https://7x7-journal.ru/articles/2020/01/01/nachalas-shiesizaciya-obshhestva-pochemu-ekologicheskie-protesty-stali-trendom-2019-goda-i-k-kakim-posledstviyam-oni-privedut>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 21.1.2020. Kirovskie aktivisty sozdali orgkomitet obedinennogo dviženija dlja borby protiv stroitelstva zavoda Maradykovski <https://7x7-journal.ru/news/2020/01/21/kirovskie-aktivisty-sozdali-orgkomitet-dlja-borby-protiv-stroitelstva-zavoda-po-pererabotke-opasnyh-othodov-maradykovskij>
- 7x7 Gorizontalnaja Rossija, 21.1.2020. "Eto pobeda v bitve, a ne v vojne". Kogda snesut samovolnye postrojki na stantsii Šies po rešeniju suda i snesut li voobštše <https://7x7-journal.ru/articles/2020/01/21/eto-pobeda-v-bitve-a-ne-v-vojne-kogda-snesut-samovolnye-postrojki-na-stancii-shies-po-resheniyu-suda-i-snesut-li-voobshe>
- VTSIOM, 6.2.2019. "Ekologitšeskaja situatsija v Rossii: monitoring" <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9544>

Aleksandr Konstantinovin harkitusti täydennetty tila

Viime vuonna edesmennyt Aleksandr Konstantinov (1954–2019) oli yksi kansainvälisesti huomattavimmista kaljuista venäläisistä nykyaiteilijoista. Kansainvälisyys on nykyaiteen vakio, mutta harva venäläinen nykyaiteilija on onnistunut luomaan yhtä huomattavaa taiteellista perintöä Venäjän ulkopuolella. Koulutukseltaan hän oli matemaatikko ja toimi Moskovan elektroniikan ja matematiikan instituutin professorina ennen liittymistään vuonna 1987 Eremitaasi-nimiseen underground-taiteilijoiden ryhmään. Hänen ensimmäinen yksityisnäyttelynsä järjestettiin vuonna 1992 Tretjakovin galleriassa. Konstantinovin varhaistuo-

Alumiinitalo, Moskovan alue, 2008.

tanto koostuu pitkälti konseptualistisesta grafiikasta. Sittemmin hän livahti vaivihkaa ulos näyttelysaleista tilataiteen pariin, josta hänet muistetaan parhaiten.

Konstantinovin tuotanto liikkuu jossakin installaation, arkkitehtuurin, muotoilun ja maa-taiteen välimaastossa. Itse hän on todennut vain astuneensa ulkoilmaan pikku piirustusten kanssa. Ne muistuttavatkin grafiikkaa, jossa samat muodot ja värit toistuvat kolmiulotteisessa ympäristössä. Konstantinovin varhaiset tilataideteokset olivat väliaikaisia installaatioita. Yhtymäkohtia voi halutessaan löytää vaikkapa Daniel Burenin tai Christon ja Jeanne-Clauden taiteilijaduon tuotannon kanssa. Myöhemmin monista Konstantinovin rakennelmista on tullut pysyviä kohteita. Installaatioiden ohella hän on suunnitellut lukuisia puistoja, puolijulkisia tiloja ja asuinrakennuksia. Suuri osa niistä sijaitsee Venäjän ulkopuolella. Eräässä haastattelussaan vuonna 2008 Konstantinov totesi:

Lukeudun niihin ihmisiin, jotka suhtautuvat historiaan suurella kunnioituksella. Kaikki mikä on mahdollista säilyttää, on säilytettävä. Kaikin keinoin, kaikin voimin – jopa silloin, kun kyseessä ei ole mikään arkkitehtuurin merkkipaalu. Venäjällä on riittävästi tyhjää tilaa, jonne rakentaa. Miksi tunkeutua kaupunkien sisälle? Varsinkin Moskova on tässä suhteessa katastrofi – sellaista hävitystä ei nähty edes vallankumouksen tai Neuvostoliiton aikana. Ei ole lainkaan välttämätöntä tuhota, jotta voisi rakentaa.

Kenties siksi, että Konstantinovista tuli ammattitaiteilija vasta myöhemmällä iällä, hänen tuotannostaan puuttuu tyystin tietynlainen nuorekas uho ja radikaalisuus, joka on romantiikan päivistä lähtien ollut taidemaailman normi. Sen sijaan hänen teoksensa täydentävät todellisuutta harkitusti ja tekevät ympäristöstään hienovaraisesti merkityksellisempiä. Nyt kun taiteilijasta on aika jättänyt, odottaa hänen tuotantonsa historiallista käsittelyä.

Teksti: **Mika Pylsy**

Kuvat: © **Aleksandr Konstantinov**

Bussipysäkki nro. 2, Suzu, Japani, 2017.

Ironia, Nieuwerkerken, Belgia, 2009.

*Kortteli, Centre for Contemporary Arts,
Quimper, Ranska. 2006*

Peite, Ferapontovo, Vologda, Venäjä, 2003.

Mökki. Basilika, Arkstojanie-festivaali, Nikola-Lenivets, Kalugan alue, Venäjä. 2008.

Portit, Veistosnäyttely, Haag, Alankomaat, 2013.

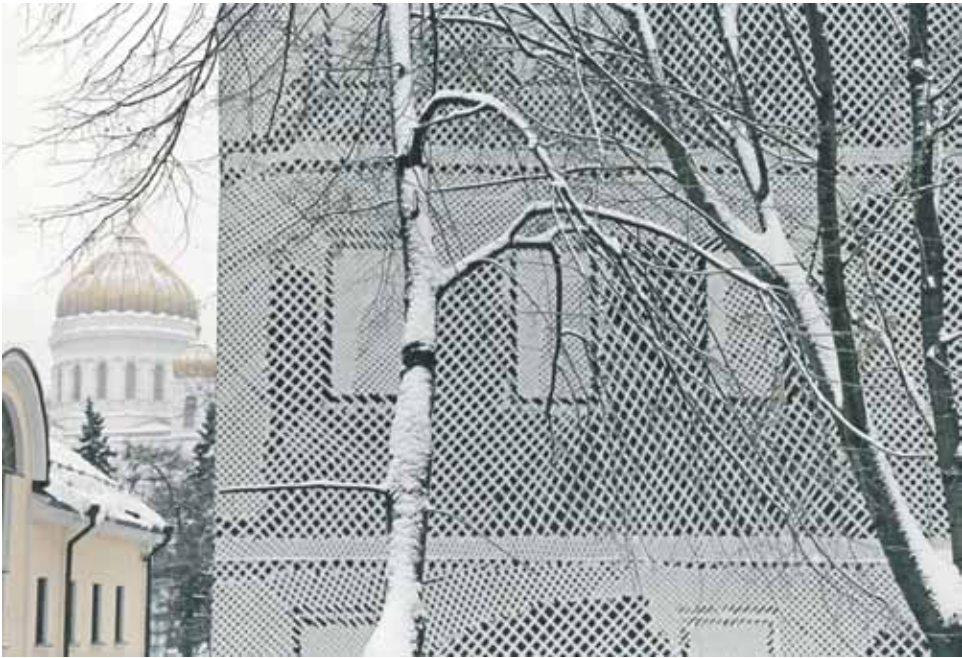
Siniset puut, New York, Yhdysvallat, 2011.

TurnPark, West Stockbridge, MA, Yhdysvallat, 2013-2017.

Unter de Linde, Otten Kunst Raum, Hohenems, Itävalta. 2008.

Valkoinen kortteli, Puškinin museo, Moskova, 2005-2006.

Luxembourgien puisto, Luxembourgien suurlähetystön puisto, Moskova, Venäjä 2005.

Liikkuvien korkeakoulureformien domestikaatio Kirgisiassa

Opiskelin yliopistossa kasvatustieteiden opintojeni ohella arabian ja islamin tutkimusta. Sen sijaan että olisin perehtynyt arabian kielen koukeroihin, minua kiinnosti uskonnollisten oppilaitosten eli *madrasojen* merkitys yhteiskuntien rakentumisessa. Minua kiinnosti erityisesti se, miten oppineisuutta ja tietoa voidaan opettaa ja käyttää islamilaisen opin ja ideologian levittämiseen. Myöhemmin matkustin junalla Siperiaan oppimaan venäjän kieltä. Ja samalla pääsin tutustumaan siihen, miten koulutusta ja tiedettä on hyödynnetty sosialistisen ideologian liimana sekä Venäjän valtion ideologian rakentamisessa. Olikin varsin luontevaa tarttua haasteeseen ja muuttaa Keski-Aasiaan, jonne ovat kulkeutuneet niin arabien ja islamin kuin myös sosialismin ja Neuvostoliiton vaikutteet.

Keski-Aasia on alue, jolla on useita määritelmiä. Keski-Aasia on osa Aasiaa, ja se ulottuu lännessä Kaspianmerelle, idässä Kiinaan, etelässä Afganistaniin ja pohjoisessa Venäjälle. Keski-Aasia on ollut aina kohtauspaikka ihmisille, tavaroille ja ajatuksille Euroopan ja Aasian välillä. Yksi maailman historian merkittävimpiä kauppareittejä, *Silkkitie*, kulkee alueen läpi. Alueella ovat vuosisatojen aikana toimineet sekä mongolit, persialaiset, arabit, turkkilaiset että venäläiset. Aiemmin valloittaen, myöhemmin yhteistyön nimissä. Viimeisimpinä myös eurooppalaiset ja länsimaalaiset vaikutteet sekä ajatukset ovat rantautuneet Keski-Aasiaan. Nykyään Keski-Aasian maiksi määritellään Venäjän vallankumouksen jälkeen perustetut Neuvostotasavallat: Kazakstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadžikistan ja Kirgisia.

Koulutuksella ja tieteellä on keskeinen merkitys tämän päivän yhteiskunnissa joissa tähdätään korkean teknologian ja tiedon hallintaan. Kansallisvaltioiden välisessä kilpailussa osaaminen ja korkeatasoinen koulutus korostuvat. Kansallisten pyrkimysten rinnalla on kuitenkin yhä enemmän globaaleja vaikutteita, ylikansallisia sopimuksia sekä liikkuvia korkeakoulu reformeja, kuten Bolognan prosessi, laadunvarmistus- ja arviointireformeja sekä yksityisiä akkreditointiprosesseja. Tutkijoiden keskuudessa on kiistaton yhteisymmärrys siitä, että koulutuksen merkitys kansallisvaltioille ei ole vähenemässä, päinvastoin, korkeakoulutuksen kenttä on yhä riippuvaisempi globaaleista ilmiöistä. Vertaileva koulutustutkimus antaa työkaluja tarkastella tätä paikallisen ja globaalien välistä vuoropuhelua.

Miten tätä riippuvuussuhdetta tutkitaan ja tarkastellaan, riippuu pitkälti näkökulman valinnasta sekä epistemologisista lähtökodista. Esimerkiksi Columbia yliopiston vertailevan ja kansainvälisen koulutustutkimuksen professori Gita Steiner-Khamsin (2016; 2012) johdolla

Policy borrowing and lending -tutkimuksissa huomio on keskittynyt siihen, miten samat koulutusreformit matkustavat ympäri maailmaa. Kontekstista, historiasta ja paikalliskulttuurista huolimatta samojen koulutuspoliittisten reformien avulla ratkotaan moninaisia paikallisia koulutuspoliittisia ongelmia.

Toisaalta taas Stanfordin yliopiston emeritusprofessori John Meyerin (1997) johdolla Maailman kulttuuriteoriassa (*World Culture Theory*) on korostettu lähentymisen merkitystä argumentoimalla, että globalisaation myötä koulutuksen mallit ja ratkaisut tulevat yhä samankaltaisemmiksi ympäri maailman. Maailman kulttuuriteorian näkökulmasta korkeakoulutuksen räjähdysmäinen kasvu kaikilla mantereilla on esimerkki globalisaation vaikutuksesta.

Tampereen yliopiston sosiologian professori Pertti Alasuutari (2014; 2013) on puolestaan oman tutkimusryhmänsä kanssa tarkastellut paikallisten ja globaalien vaikutteiden välistä riippuvuussuhdetta domestikaatioteorian kautta. Domestikaatiotutkimuksessa käytetyn paikalliskamppailun käsitteen (*domestic field battle*) avulla koulutusreformien monimuotoisuus sekä globaalien ja paikallisten tavoitteiden välinen ristiriita tulevat näkyviksi. Domestikaatiotutkimuksissa ollaan tietoisia globaalien vaikutusten merkityksistä, vaikka samanaikaisesti sensitiivisyys paikallisille erityispiirteille tunnistetaan.

Keski-Aasiassa asuessani kiinnitin erityisesti huomiota siihen, kuinka samankaltaisia piirteitä on mahdollista löytää Kirgisian ja Suomen korkeakouluista, siitä huolimatta, että nämä maat eroavat toisistaan monessakin mielessä. Molemmissa maissa keskusteltiin laadun- arviointireformeista, kaksiportaisesta tutkintorakenteesta, eurooppalaisesta korkeakoulujen opintopistejärjestelmästä sekä eurooppalaisesta Bolognan prosessista. Mitä Kirgisian korkeakoulutuksen kentällä oikein tapahtui rupesi kiinnostamaan minua yhä enemmän. Unohdin aiemmat suunnitelmani tutkia Venäjän korkeakoulumuutosta ja ryhdyinkin tarkastelemaan Kirgisian korkeakoulumuutosta.

Tutkimusta ohjaavaksi tehtäväksi tuli kysymys siitä, miten Kirgisian korkeakouludiskursit ovat domestikoituneet kansainvälisissä korkeakoulureformeissa? Toisin sanoen, miten paikalliset tarpeet ja näkemykset vaikuttavat joko näkyvästi tai hiljaisesti kansainvälisten korkeakoulureformien paikallistumisessa.

Domestikaatiotutkimuksen näkökulmasta Kirgisia on Keski-Aasian maista erityisen kiinnostava. Keski-Aasian kontekstissa juuri Kirgisiassa länsimaalaiset vaikutteet ovat eniten näkyvillä. 2000-luvun alussa Kirgisiaa myös kutsuttiin käsitteellä ”demokratian saari”, jolla viitataan Kirgisian avautumiseen länsimaalaisille vaikutteille. Kirgisia oli ensimmäinen Keski-Aasian maa, joka hyväksyi modernin oikeudellisen sääntelykehiksen, hintojen vapauttamisen, teollisuuden yksityistämisen sekä avoimen poliittisen järjestelmän. Kirgisia oli myös ensimmäinen Keski-Aasian maa, joka liittyi Maailman kauppajärjestöön. Maa ei ole kuitenkaan välttynyt yhteiskunnalliselta turbulenssilta. Maan etelä- ja pohjoisosan välillä on etnisiä jännitteitä, jotka ovat aika ajoin purkautuneet levottomuuksiksi. Myös poliittiset vallanvaihdokset ovat aiheuttaneet levottomuuksia, joista viimeisimpinä syksyllä 2019 olleet levottomuudet entisen ja istuvan presidentin välillä.

Uudistus- ja länsimaalaisuusmielisyydestä huolimatta Kirgisia on maa, jolla on taakanaan poliittisten jännitteiden lisäksi omia paikallisia haasteita. Kirgisia on väestöltään noin Suomen kokoinen valtio. Suomessa asuu noin 5,5 miljoonaa asukasta, kun taas Kirgisiassa on 6,2 miljoonaa ihmistä. Yhtenä ongelmana on ollut korkea työttömyysaste, joka kohdistuu erityisesti nuoriin. Vastauksena on ollut nuorten massamuutto työn perässä Venäjälle. Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön IOM:n (2019) mukaan vuosittain noin 500 000–800 000 Kirgisian kansalaista on muuttanut työn perässä muualle, pääsääntöisesti Venäjälle sekä

Kazakstaniin. Neuvostoliiton hajottua nuorten tulevaisuuden näkymät muuttuivat valtiota johdattaneen ideologian kaatumisen myötä. Aivovuoto aiheutti myös omat ongelmansa yhteiskunnan kehitykselle, kun kaikki kynnelle kykenevät johtavat tieteenekijät muuttivat pois maasta. Muuttoliike aiheuttaa tänä päivänä myös merkittäviä sosiaalis- ja koulutuspoliittisia haasteita, koska esimerkiksi Unicefin (2019) mukaan 11 prosentilla lapsista, joko yksi tai molemmat vanhemmat ovat muuttaneet työn perässä ulkomaille.

Neuvostoliiton hajottua koulutukseen käytettävät valtion budjettivarat vähenivät, eikä maalla ollut kokemusta koulutusohjelmien suunnittelusta eikä uusista avoimista työmarkkinoista, olihan Kirgisian koulutussektori toiminut Moskovan ohjauksessa. Kirgisian hallitus hyväksyi nopeasti uusliberalistisen korkeakoulutusretoriikan ja laillisti yksityisten korkeakoulujen perustamisen sekä korosti demokratisoitumisen ja kilpailukyvyyn luomisen tärkeyttä. Neuvostoliiton hajotessa Kirgisiassa oli 10 korkeakoulua ja reilussa kahdessakymmenessä vuodessa korkeakoulujen määrä oli noussut 53 yliopistoon. Korkeakouluopintojen avulla saatiin nuoret pysymään pois kadulta vaeltamasta sekä myös estämään haitallisten ideologioiden leviämistä.

On arvioitu, että ääri-liike Isisin riveihin on Keski-Aasiasta liittynyt noin 2000–4000 ihmistä, jotka pääsääntöisesti ovat nuoria. Näiden nuorten versojen elämään vaikuttaminen on vakavasti otettava asia, kuten eräs haastateltavani totesi:

Jos nuorilla ei ole mitään tekemistä, se on vaarallinen tilanne täällä Keski-Aasiassa islamin vaikutusvallan takia. Onneksi, meillä ei ollut niitä ongelmia, joita Tadžikistanissa on ollut sisällissodan kanssa. Ja Afganistan on aivan kulman takana. Meidän täytyy pitää huoli siitä, että nuoret pysyvät aktiivisina.

Ennen vuoden 1917 vallankumousta Kirgisiassa ei ollut yhtään korkeakoulua ja vain alle neljä prosenttia aikuisväestöstä osasi lukea. Kirgisiaan perustettiin koulutusjärjestelmä Neuvostoliiton aikana. Yhä edelleen Kirgisiassa ollaan lähes yksimielisiä siitä, että koulutus on ollut yksi niistä sektoreista, joilla maa hyötyi eniten Neuvostoliiton aikana. Neuvostojärjestelmän aikainen koulutus- ja tiedeuskoloittui aina Kirgisiaan asti. Vaikka Neuvostoliittolaista korkeakoulutusta on kritisoitu eliittiä suosivaksi, antoi se kuitenkin kirgisialaisille nuorille mahdollisuuksia päästä samalle viivalle muiden neuvostoliittolaisten nuorten kanssa. Näkökulmat kuitenkin eroavat siinä, mihin suuntaa korkeakoulutusta tulisi näinä päivinä rakentaa.

Vertailevan koulutustutkimuksen piirissä tutkijat ovat yhä enemmän kyseenalaistaneet näkemystä siitä, että koulutusmuutosta on mahdollista tarkastella lineaarisena jatkumona, jossa kehitys näyttäytyy tietynä saavutuksena. Kirgisian korkeakoulusektorilla on nähtävissä, ettei post-sosialistinen koulutusmuutos ole ollut suoraviivainen prosessi, jossa neuvostoaikainen korkeakoulujärjestelmä korvataan länsimaalaisilla uudistuksilla. Päinvastoin. Esimerkiksi Iveta Silova (2018) haastaa tutkimuksillaan näkemyksen siitä, että post-sosialistiset maat väistämättömästi koulutusreformien ja uudistusten myötävaikutuksella muovautuisivat länsimaalaisten kaltaisiksi. Tällaisilla yksinkertaistuksilla ylenkatsotaan paikallisia erityispiirteitä, kulttuurillisia käsityksiä ja uskomuksia.

John Meyer on tutkimuksillaan pyrkinyt todistamaan, kuinka maailma lähentyy ja paikalliset käytänteet muuttuvat yhä enemmän globaaleja malleja mukaileviksi. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että viimeaikaiset Kirgisian korkeakoulu-uudistukset ovat paikallisesti domestikoituja käsityksiä globaaleista liikkuvista korkeakoulureformeista. Vaikka Kirgisian

viimeaikaiset korkeakoulupolitiikan vaikutteet sekä periaatteet tulevat globaaleista tavoitteista, korostuu paikallisen tason merkitys näitä tavoitteita tulkittaessa.

Maia Chankseliani Oxfordin yliopiston vertailevan ja kansainvälisen koulutustutkimuksen apulaisprofessori on tutkimuksissaan keskittynyt post-sosialistiseen koulutusmuutokseen. Chankseliani (2018) on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka eurooppalaista korkeakoulupolitiikka ohjataan taloudellisista periaatteista käsin, sen sijaan, että huomio olisi kulttuurillisissa tai väestöllisissä kysymyksissä. Ongelmalliseksi tämä toimintamalli tulee eurooppalaisen korkeakoulupolitiikan liikkuvan luonteen johdosta. Nämä mallit ja reformit matkustavat maasta toiseen ja monissa tapauksissa paikallisen kulttuurin ja historian vaatimukset sekä erityispiirteet sivuutetaan.

Jokaisella yhteiskunnalla ja ryhmällä on omat näkemyksensä keskeisistä ja hyväksytyistä puhetavoista sekä yhteinen näkemys niistä puhetavoista, jotka on mahdollista haastaa sekä yhteisesti jaettu tietoisuus asioista, joita pidetään itsestäänselvyyksinä. Tarkastelemalla diskurssianalyttisen luennon avulla on mahdollista tehdä näkyviksi ne uskomukset ja tiedon rakennelmat, jotka ohjaavat korkeakoulupoliittisten toimijoiden ajattelua. Tutkimukseni tavoitteenani ei ole ollut arvioida Kirgisian korkeakoulupoliittisten uudistusten onnistumista tai epäonnistumista, vaan olen pyrkinyt analysoimaan niitä puhetapoja, joiden avulla vaikutetaan korkeakoulupoliittiseen keskusteluun. Jossain tapauksissa ulkopuolisuus antaa paremmat eväät nähdä tarkasti sisälle.

Kirgisia ja Keski-Aasia yltää harvoin meillä Suomessa uutisten aiheeksi, mutta naapurisamme Venäjällä näiden maiden kehitys ja merkitys näyttäytyy jo toisessa valossa. Korkeakoulutuksella on mahdollista siirtää ajatuksia, tietoa sekä ideologioita. On kiistatonta, että koulutuksella ja korkeakoulutuksella on merkittävä rooli yhteiskuntien rakentumisessa ja Keski-Aasian maissa tämä muutosprosessi ei tapahdu ilman ulkopuolista apua. Neuvostoliiton hajottua Kirgisian koulutuspoliittiset reformit saivat syötteensä länsimaalaisilta toimijoilta, kansainvälisiltä organisaatioilta sekä globaaleista post-sosialistisista reformipaketeista (Gita Steiner-Khamsi 2012). Tänä päivänä, yli kahden vuosikymmen jälkeen voimme huomata, kuinka monet näistä reformeista ovat aiheuttaneet enemmän hämmennystä kuin hyötyä. Ei siis ihme, että myös korkeakoulutuksen puolella Kirgisia on tiivistämässä suhteitaan Venäjän kanssa. Onhan mailla yhteinen koulutushistoria koulutuksen suurvaltana.

Sari Eriksson

Sari Eriksson väitteli Helsingin yliopiston Kasvatustieteellisessä tiedekunnassa joulukuun 18. päivänä 2019 aiheesta: “Domestication of Travelling Reforms in Higher Education of Kyrgyzstan”. Vastaväittäjänä toimi tutkimusprofessori Taina Saarinen Jyväskylän yliopistosta ja kustoksena apulaisprofessori Janne Varjo.

Lähteet:

- Alasuutari, Pertti & Qadir, Ali. (2014). Epistemic governance: an approach to the politics of policy making. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 1(1), 67–84.
- Alasuutari, Pertti & Qadir, Ali. (2013). Introduction. In Alasuutari, Pertti & Qadir, Ali (Eds.), *National Policy-making: Domestication of Global Trends*. Routledge Advances in Sociology. 1–22.
- Chankseliani, Maia & Silova, Iveta (2018). Introduction. Reconfiguring Education Purposes, Policies and Practices during Post-socialist Transformations. In Silova, Iveta & Chankseliani, Maia (eds.). *Comparing Post-Socialist Transformations – purposes, policies, and practices in education*. Symposium Books Ltd, 2018.
- IOM. (2019). Migration and Development in Central Asia. https://iom.kg/en/?page_id=110
- Meyer, John W., Boli, John, Thomas, George M. & Ramirez Francisco O. (1997). World Society and Nation-State. *American Journal of Sociology*. Vol. 103, no. 1, 144–181.
- Meyer, John W., Boli, John, Thomas, George M. & Ramirez Francisco O. (1997). World Society and Nation-State. *American Journal of Sociology*. Vol. 103, no. 1, 144–181.
- Silova, I. (2018). Comparing Post-socialist Transformations: dead ends, new pathways and unexpected openings. In Chankseliani Maia & Silova Iveta (ed.) *Comparing Post-Socialist Transformations – purposes, poliies, and practices in education*. Symposium Books, Southampton, 193–199.
- Steiner-Khamsi, Gita (2016). Global Indicators and Local Problem Recognition: An Exploration into the Statistical Eradication of Teacher Shortage in the Post-Socialist Region. In Karen Mundy, Andy Green, Bob Lingard and Antoni Verger (ed). *The Handbook of Global Education Policy*. West Sussex: Wiley & Sons, Ltd. 573–589.
- Steiner-Khamsi, Gita. (2012). Understanding Policy Borrowing and Lending: Building Comparative Policy Studies. In G. Steiner-Khamsi and F. Waldow (eds.), *Policy Borrowing and Lending in Education*. World Yearbook of Education 2012. New York: Routledge. 3–18.
- UNICEF (2019). Children of migrants. <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/children-migrants>

Novellin pituisia elämäntarinoita

Ljudmila Ulitskaja: *Köyhiä sukulaisia*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Siltala, 2019. 187 s. ISBN: 9789522345851.

Ljudmila Ulitskajan novellikokoelma *Köyhiä sukulaisia* on hänen alun perin Ranskassa vuonna 1993 ilmestynyt esikoisteoksensa. Suomennos sisältää myös Ulitskajan vuonna 1995 ilmestyneen pienoisoromaanin ”Sonetška”. Ulitskajan teoksia on suomennettu ilahduttavan kattavasti, *Köyhiä sukulaisia* on kahdeksas häneltä suomennettu teos.

Ulitskaja taitaa muotona niin laajan romaanin, mistä 761-sivuinen *Vihreän tellan alla* on hieno esimerkki, kuin myös tiiviin novellin, jollaisia *Köyhistä sukulaisissa* on kahdeksan.

Ulitskajan päähenkilöt ovat pääasiassa naisia, joiden elämää hän kuvaa läheltä, arjen tasolla. Vaikeissa oloissa naiset joutuvat käyttämään kekseliäisyyttä arjessa selvitäkseen. Näin tekee myös Genele-täti novellissa ”Laukku-Genele”. Novellin aloittava kuvaus päähenkilöstä antaa esimerkin Ulitskajan lempeästä huumorista, joka hänen henkilökuvauksessaan silloin tällöin pilkahtaa: ”Genele-täti oli temperamentiltaan yhteiskunnallinen aktivisti, mutta jostain syystä hänen elämäntielleen ei osunut isoja tehtäviä, ja niinpä hän olosuhteiden pakosta kantoi huolta pienenuoleisista kysymyksistä kuten vaikkapa melko avaran puustikon luoteiskulman siisteydestä” (s. 41).

Historian suuret mullistukset kulkevat novellien taustalla ja luovat raamit arjelle, jossa päähenkilöt yrittävät parhaansa mukaan järjestää elämänsä ja siinä sivussa välillä muidenkin ihmisten elämän. Ulitskajan kertojaääni on varsin lempeä, ketään ei tuomita. Novellista toiseen, sekä pienoisoromaanissa, toistuu jonkinlainen teema siitä, että poikkeuksellisia, kummallisina tai väärinäkin pidettyjä valintoja tehneillä on omat tarinansa, jota heidän toimiaan kummastelevat kanssaihmiset eivät voi tietää.

Useimmissa novelleissa aikajänne on hyvin pitkä, Ulitskaja pyrkii useimmiten mahdollistamaan novelliin päähenkilön koko elämäntarinan, aina vanhuuteen ja kuolemaan saakka. Hän onnistuu tässä varsin hyvin ja osoittaa, ettei kokonaisen elämän kertomiseen aina tarvita suinkaan laajaa romaania. Siirtyessään teks-

teissään vuosikymmeneltä toiselle Ulitskaja onnistuu luomaan kuvaa siitä, miten muuttuvat aikakaudet vaikuttavat tai eivät vaikuta päähenkilöiden elämään.

”Buharan tytär”-novellissa sivutaan lyhyesti päähenkilön, uzbekistanilaisen Aletškan, muistojen kautta hänen ennen sotaa kuolleen isän elämäntarinaa, johon tiivistyy palanen Keski-Aasian neuvostohistoriaa. Isälle ”ei millään tunnutun löytyvän sopivaa asemaa neuvostouzbekimerkkimiesten uuspantheonissa: valinnaisina määrityksinä mainittiin idäntutkijapolyglotti, kansanperinteen tutkija ja tuntija sekä laajalti idän lääketieteeseen perehtynyt lääkäri”. (s.58). Myöhemmin ”[h]än sai kyllä nimikkokadun pääkaupungin laitamilta, mutta muutaman vuoden päästä sekin nimettiin uudelleen.” (s.58.) Vapaa mielisen isän kerrotaan kouluttaneen poikiensa lisäksi myös tyttärensä. Tällä tavoin Ulitskaja onnistuu pienten, tiiviiden sivujuonteiden kautta tuomaan novelleihin päähenkilöiden elämien rinnalle myös muiden ihmisten elämäntarinoita, joiden käännteissä neuvostohistoria heijastuu.

”Sonetškassa” päähenkilön aviomies on kärsinyt viiden vuoden leirituomion ennen kuin tapasi Sonjan, mutta heidän mentyään naimisiin hänen on palattava kärsimään karkotustuomio loppuun pienessä baškiralaisessa kylässä. Sonja lähtee hänen mukaansa. Sodan jälkeistä aikaa kuvataessa todetaan, että Sonja piti perheen leivässä ensimmäiset sodanjälkeiset vuodet, ompelijan töitä tehden. Suojasään aikaa taas pienoisoromaanissa kuvataan taiteilijakodin näkökulmasta näin: ”Vaikenemisen taakkaa vuosikautia kantanut maa puhkesi puhumaan, mutta tätä vapaata keskustelua käytiin aina suljetuin ovin: pelko seisoi yhä selän takana” (s. 149).

”Sonetškan” päähenkilöön, kirjojen maailmaan uppoutuvaan Sonjaan, useamman intohimoisen lukijan (ja kirjallisuudentutkijan) lienee helpohko samaistua. Kirjojen maailmasta Sonja astuu todellisuuteen mennessään naimisiin taiteilija Robert Viktorovitšin kanssa. Itselleni ”Sonetška”-pionoisoromaani nousee kokoelmasta kenties lopulta suosikiksi, vaikka moni novelleistakin koskettaa. Sonjan toistuva hämmästyksensä ja kiitollisuutensa kaikesta hyvästä, mitä hän elämältä on saanut, vaikka elämä ei helppoa olekaan, herättää kenties lukijaa katsomaan elämää hieman

uusin silmin. Sonjan maailmassa kolmiopidraa- mastakaan ei oikein tahdo tulla draamaa kuin ulkopuolisten silmissä, hänen huolenpitonsa ulottuu myös aviomiehen uuteen rakkauteen.

”Sonetškan” epäsovinnaisen rakkaustarinan lisäksi myös novelleista löytyy useampia rakka- uksia, joissa ei noudateta mitään oman aikansa yleisesti hyväksytyjä käsityksiä rakkaussuhteesta. Ulitskajan naiset ovat aktiivisia toimijoita, jotka tekevät myös virheitä ja toimivat milloin omaa etuaan tavoitellen, milloin toisten hyväksi. ”Sonetškan” lisäksi myös kahdessa novellissa, ”Ljaljan kodissa” ja ”Bronkassa” novellien nimihenkilöiden rakkaus tai halu saavat varsin epäsovinnaisia muotoja, ja novellien päähenkilöt kantavat salaisuuksiaan halki vuosien. Näitä kolmea tekstiä yhdistää myös huomattava ikäero

suhteeseen ryhtyvien osapuolten välillä, kiin- nostava toistuva teema sekun. Bronka kertoo no- vellin lopussa vuosia säilyttämänsä salaisuuden entiselle luokkatoverilleen ja tajuaa, ettei niin vanhoilla asioilla ole enää mitään merkitystä. Menneisyyden taakkaa ei olekaan pakko kantaa enää nykyhetkessä. Ljaljalle salaisuuden taakka sen sijaan jää kannettavaksi.

Arja Pikkupeura on suomentanut kaikki Ulits- kajalta julkaistut teokset, ensimmäistä käännöstä *Iloisia hautajaisia* lukuun ottamatta, joten hänel- tä ei kokemusta Ulitskajan teosten ainutlaatuisen tunnelman välittäjänä puutu. Kevyenä soljuva suomennos on tarkkaa työtä, jonka parissa lukija voi huoletta solahtaa Ulitskajan maailmaan.

Anni Lappela

Poliittista väkivaltaa potilaskertomuksissa

Ana Antić: *Therapeutic Fascism: Experiencing the Violence of the Nazi New Order.* Oxford: Oxford University Press 2017. ISBN 978-019-878-4586

Ana Antić on Balkanin alueen 1900-luvun historiaan ja varsinkin psykiatrian sosiaali- ja kulttuurihistoriaan erikoistunut Exeterin yliopis- ton tutkija. Hän kuuluu siihen yhä melko harva- lukuiseen mutta iloisesti kasvavaan joukkoon tutkijoita, jotka ovat kiinnostuneet modernin psykiatrian ja mielenterveyden historiasta osana itäeurooppalaisten kansakuntien yhteiskunnal- lista, poliittista ja kulttuurista kehitystä tieteen metropolien marginaaleissa ja rajaseuduilla. Julkaisuissaan Antić on pureutunut erityisesti poliittisen väkivallan ja trauman teemoihin.

Loppuvuodesta 2016 Oxford University Pres- sin Modern European History -julkaisusarjassa ilmestynyt *Therapeutic Fascism* perustuu hänen Columbian Yliopistossa 2012 valmistuneeseen väitöskirjaansa. Palkittu teos tarjoaa tuoreen ja ravisuttavan näkökulman natsimiehityksen ajan (1941–1945) Jugoslavian poliittisen vä- kivallan syövyttämään historiaan yksilöiden kokemuksen kannalta tarkasteltuna. Teos kä- sittelee myös psykiatrisen kulttuurin muutosta ja kurkottaa tässä aina sodanjälkeiseen aikaan ja Jugoslavian valtiotalouden alkuvaiheisiin. Antić esittää, että miehityksen ja sisällissodan oloissa arkipäiväiseksi muodostunut väkivalta sekä sen seurauksena mielisairaaloihin ja muihin instituutioihin virrannut traumatisoituneiden so-

tilaiden ja siviilien joukko vaikutti ratkaisevasti psykiatrien käsityksiin mielisairauksista ja loi näin maaperää sosialismin ajan psykiatralle.

Teoksen keskeinen anti perustuu 949 psy- kiatrisen potilaskertomuksen metodologisesti oivaltavaan ja siksi myös sosiaalishistoriallisesti merkittävään analyysiin. Kroatian ja Serbian keskeisten mielisairaaloiden arkistosta kerättyjen potilasaineistojen valossa Antić käsittelee väki- vallan ja miehityksen psykologisia vaikutuksia sekä monimutkaisten poliittisten konfliktien ihmisissä aiheuttamia sisäisiä konflikteja. Samaalla nämä aineistot avaavat uusia näkökulmia Jugoslavian alueen yhteiskuntahistoriaan sekä luokan, sukupuolen ja poliittisten identiteettien teemoihin.

Potilaskertomusten myötä tutkimuksen kes- kiössä ovat psykiatrien ja potilaiden kohtaamiset ja niiden kautta avautuva poikkeuksellisen kiin- nostava näkymä ruohonjuuritason kohtaloihin. Potilaskertomukset sisältävät paitsi psykiatri- lääkäriin potilasta koskevia kuvauksia ja diag- nooseja myös aika ajoin potilaiden tai heidän läheistensä omia kuvauksia, kirjoituksia ja erilaisia todistajanlausuntoja. Potilaiden näkökulman uuttaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, sillä potilaskertomuksia luonnehtii moninkertainen vallan epäsymmetria. Antić käy ansiokasta dialogia potilaskertomusten problematiikkaa pohtineiden tutkijoiden kanssa (esim. Eliza- beth Lunbeck, Svenja Goltermann) ja korostaa omassa työssään varsinkin potilaskertomusten *narratiivisia* elementtejä ja niiden *moniääni-*

syöttä, vaatiihan potilaan kohtaaminen (esim. psykiatrinen haastattelu) jo lähtökohtaisesti jonkinasteista yhteistyötä ja neuvottelua. Näin potilaskertomukset eivät kerro vain lääkärien pyrkimyksistä diagnosoida irrationaalisina tai harhaisina näyttäytyviä potilaita, vaan niitä voidaan tulkita myös erilaisista lähtökohdista nousevien arvomaailmojen, maailmankuvien ja kokemusten yhteentörmäysten paikkoina.

Potilaskertomuksista välittyvien kohtaamisten valossa myös Antićin teesi psykiatrisen kulttuurin muutoksesta tulee kouriintuntuvaksi. Siinä missä maailmansotien välisenä aikana jugoslavalainen psykiatria rakentui lähes täysin mielisairauksien biologisia, perinnöllisiä ja myös rotuteoreettisia syitä korostavan ajattelun varaan, 1940-luvun väkivallan siivittämät kohtaamiset mielisairaalossa vaikuttivat siten, että psykiatrinen teoria ja käytännöt muuttuivat hämmästyttävän nopeasti. Lääkärien ja potilaiden kokemusmaailmat kenties lähenivät toisiansa. Näin Jugoslavia oli toisen maailmansodan jälkeen ensimmäisenä itäeurooppalaisena maana kehittämässä psykoanalyttisesti ja sosiaalipsykiatrisesti orientoituneita terapiamuotoja.

Kirja on myös järkyttävä oppitunti miehityksen ja sisällissodan ajan ideologioihin, monimutkaisiin konflikteihin, ristiriitaisiin lojaliteetteihin ja nationalistisiin pyrkimyksiin natsi-Saksan kuolemansyleilyssä. Jugoslavian kuninkaallisen armeijan antauduttua huhtikuussa 1941 Balkanin alueelle syntyi monimutkainen miehitys- ja yhteistyöhallintojen poliittinen verkko. Unkarin armeija valtasi Serbian ja Kroatian pohjoisosat. Natsi-Saksa miehitti tynkä-Serbian ja asetti sen johtoon Milan Nedićin johtaman nukkehallituksen sekä liitti itseensä Slovenian pohjoisosat. Bulgaria miehitti Makedonian sekä osia etelä- ja itä-Serbiasta, Italia osia Sloveniasta ja Dalmatian rannikosta sekä Adrian meren saaret. Suurin osa nyky-Kroatian alueesta sekä Bosnia-Herzegovina puolestaan alistettiin uuden Itsenäisen Kroatian Valtion (*Nezavisna Država Hrvatska*) alaisuuteen.

Natsi-Saksan tuella Kroatian johtoon nousset fasistinen ja konservatiivinen Ustaša-liike ryhtyi nopeasti puhdistamaan aluettaan juutalaisista, serbeistä ja romaneista, uudistamaan instituutioita sekä vainoamaan poliittisia vastustajiaan. Kroatia oli myös kommunistijohtoisen vastarintaliikkeen keskus, ja vaikka Ante Paveliћin hallinnolla oli suhteellisen paljon liikkumatilaa verrattuna Jugoslavian muihin hajotettuihin tai alistettuihin alueisiin, sen sisäinen yhtenäisyys rapautui nopeasti. Serbian tilanne oli hyvin heikko. Maan johtoon nostetun Milan Nedićin

unelmissa siinsi konservatiivinen, maatalousvaltainen ja patriarkaallinen Serbia, joka olisi aktiivinen toimija osana natsi-Saksan johtamaa ”Uutta Eurooppaa”, mutta käytännössä maa oli natsien kolonisoima. Antikommunistiset toimet alkoivat siellä välittömästi valloituksen jälkeen ja jo keväällä 1942 maan julistettiin olevan ”judenrein”. Sekä Kroatiassa että Serbiassa tilannetta monimutkaisti serbien nationalistiliike (četnikit), joka taisteli aluksi Wehrmachtia vastaan, mutta suuntasi pian aseensa kohti partisaaneja. Alueella käytiin siis myös brutaalia sisällissotaa.

Varsinkin kirjan kolmas, Kroatian keskittyvä luku käsittelee sitä, miten monimutkaiset ja äärimmäisen väkivaltaiset konfliktit kietoutuivat yhteen ihmisten yksityisten kiirastulien kanssa. Kun politiikka marssi läpi yhteiskunnan, pelko ja poliittisen mielivallan kokemus arkipäiväistyivät. Ustaša vaati aktiivista lojaalisuutta, mutta kykeni yhä huonommin suojaamaan kannattajiaan partisaanien hyökkäyksiltä. Poliittisen rikoksen käsitteen jatkuva laajeneminen vaikutti myös poliittisesti passiviisiin, kun sota pakotti olemaan lojaali, vainoamaan naapureita ja ottamaan kantaa. Potilaskertomuksissa tämä yksityisiin sfääreihin ulottunut poliittinen mielivalta näyttäytyi hyvin selvästi. Ne kertoivat myös syvästä hämmennyksestä: kylien ja pikkupaikkakuntien usein hyvin vähän koulutetut ja usein lukutaidottomatkin ihmiset harvoin ymmärsivät, mikä erotti ryhmät ja ideologiat toisistaan. Antićin mukaan näin oli usein myös Ustaša-vapaaehtoisten laita.

Antić tekee toimivia rinnastuksia väkivallan psykologisiin seurauksiin kolonialistissa konteksteissa. Psykiatri-aktivisti Franz Fanoniin ja toisaalta Richard Kellerin Algeria-tutkimuksiin viitaten hän osoittaa, miten poliittinen terrori tällaisissa ääriympäristöissä näyttäisi synnyttävän omanlaisiaan mentaalisen kärsimyksen muotoja, jotka liittyvät suoran väkivallan ja läheisten menettämiseen liittyvän kauhun ohella arvomaailmojen ja yleisen moraalin luhistumiseen. Mielenkiintoisesti hän tutkii psykologista osallisuutta terroriin myös siihen syyllystyeiden näkökulmasta: jopa psykoosin kaltaisia reaktioita näkyi potilaskertomusten perusteella myös Ustaša-hallintoa palvelleissa poliiseissa ja sotilaisissa. Hyvin arvokas piirre kirjassa onkin pyrkimys inhimillistää kaikki väkivaltaan osalliset. On ravistelevaa lukea kuvaus siitä, miten 5000 siviiliin tappamiseen osallistunut mies kertoo asiasta hallitsemattoman psykomotorisen agitaation tilassa lääkärilleen. Tematiikka tuo mieleen myös Christopher Browningin klassikotutkimuksen *Ordinary Men* (1992), joka kuvasi Puolan alu-

eella operoineen 101. reservipoliisipataljoonan osallisuutta holokaustissa sosiaalipsykologisesti ymmärtävällä otteella.

Kirja käsittelee myös poliittisesti latautuneita diagnooseja ja terapioiden avoimen poliittista käyttöä. Näitä teemoja tarkastellaan kahden mielenkiintoisen instituutin ja niissä harjoitetun psykiatrisen toiminnan kautta. *Smerderevska Palanka* oli Serbiassa perustettu nuorten kasvatus- ja koulutuslaitos, jossa kommunismin tautiin sairastuneita nuoria pyrittiin parantamaan terapeutisella otteella ja vallitsevan poliittis-sotilaallisen tilanteen valossa hämmäntävänkin liberaalein keinoin. Instituutin perustamisen taustalla oli poliittinen tahto: osa Nedićin johtaman Serbian huippupoliitikoista katsoi, että nuorten keskuudessa suositaan lisänneen kommunismin kitkemiksi ja ”kansallisen psyyken” oikeaan suuntaan johtamiseksi oli turvaututtava psykologian ammattilaisiin. Laitoksen johtoon tuli Belgradin yliopistossa psykologiaa lukenut tiukka antikommunisti Milovan Popović, jonka metodit perustuivat autoritääriiseen Freud-tulkintaan: olennaista oli rankaisemisen ja kovan kurin sijasta empatia (tai sen esittäminen) ja luottamuksen rakentaminen ”hairahtaneisiin” nuoriin.

Tulkinnat hairahduksen syistä olivat varsin mielenkiintoisia: Serbian traaginen tilanne miehitettynä kansana oli saanut usein myös läheistensä väkivaltaisen kuoleman kokeneet nuoret pois tolaltaan. Pehmeät metodit ja instituutin liberaali elämänrytmi, kuten vapaa liikuminen, poikien ja tyttöjen asuminen samassa kerroksessa, teatteri- ja taidetoiminta ja kommunistien klassikkojen lukeminen herättivät umpikonservatiivissa vallanpitäjissä ja varsinkin saksalaisissa myös pahaa verta kuten koko kirjan pääotsikko ”Therapeutic Fascism” asian hyvin ilmaisee, juuri pehmeudessaan manipulatiivisen pedagogiikan päämääränä oli kuitenkin uuden nationalistisukupolven kasvattaminen tilanteessa, jossa Serbian visioitiin tulevaisuudessa olevan elinkelpoinen osa natsi-Saksan johtamaa Eurooppaa.

Belgradin lähistöllä sijainnut Kovinin sotilaspsykiatrisen instituutti puolestaan kehitti psykodynaamisiin lähestymistapoihin perustuvan hoito-ohjelman niin kutsutusta partisaanihysteriasta kärsiville sotilaille. Sodan jälkeen psykiatriset sairaalapaikat alkoivat täyttyä voittoisan partisaaniarmeijan sotilaista. Ongelma oli sotapsykiatrisen näkökulmasta uudentyyppinen: toisin kuin monissa muissa maissa, sotaneuroosi ei ilmennyt haluna vetäytyä vaan lähinnä kouristavana taistelunhaluna ja sota-aajan taisteluja simuloivina aggressiivisina kohtauksina, jotka

aiheuttivat pahoja häiriöitä sairaala-osastoilla ja iskivät usein erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, kesken jutustelun, luennolla tai liikenteessä. Potilasaineistojen valossa ongelmaan liittyi myös pettymystä sodanjälkeisiin oloihin: nuoret veteraanit ajattelivat, ettei heidän uhrauksiaan ja saavutuksiaan ymmärretty. Vastaaviin emotionaalisiin ongelmiin on puna-armeijan sotilaiden osalta kiinnittänyt huomiota muun muassa Catherine Merridale.

Kommunistien näkökulmasta ongelma herätti huolta. Oli vaivaannuttavaa puhua julkisesti sankareina juhlittujen partisaanien neurooseista. Toisaalta tilanteeseen oli puututtava, sillä entisten sotilaiden sopeutumattomuus herätti vakavan kysymyksen siitä, olisivatko kenties liian nopeasti tärkeisiin aseisiin nostetut talonpojat ja työläiset todella kykeneviä sosialismin rakennuspuuhiin. Antić kiinnittää tarkkanäköisesti huomiota partisaanihysterian kantamiin moniin merkityksiin ja niiden yhteen kietoutumisiin. Hänen mukaansa diagnoosi antoi korkeasti koulutettua keskiluokkaa edustaville psykiatreille mahdollisuuden esittää huolensa koskien hallitsematonta sosiaalista nousua. Myös vasemmistolaisten psykiatrisen joukosta löytyi niitä, jotka epäilivät lukutaidottomien nuorten miesten kykyä kantaa vastuuta rauhanajan yhteiskunnassa. Yleisen psykodynaamisen tulkinnan mukaan partisaanihysteriakit olivat sota-aikana joutuneet heille liian vastuullisiin tehtäviin ja kärsivät nyt syllisyydestä, traumaista ja sisäisistä konflikteista.

Antić kirjoittaa pätevästi ja hänen päätelmänsä ovat hyvin uskottavia. Hän olisi voinut pohtia vielä enemmän ylijärjestelmien yhteyksien ja tiedonsiirtojen merkitystä Jugoslavian psykiatrisen kulttuurin muutokselle. Nyt keskeinen teesi – eli massamittaisen poliittisen väkivallan vaikutus lääkäreiden tulkintoihin – sivuuttaa sen, että samaan aikaan myös muualla Euroopassa tapahtui vallitsevien psykiatristen teorioiden uudelleen arviointia. Antić syöllistyy paikoin myös lieviin ylitylityksiin. Näin esimerkiksi tarkastellessaan kommunistinuorten (uudelleen)kasvatusta hän käsittelee instituutin psykoterapeutista otetta isomman teesinsä mukaisesti laajemman *psykiatrisen* muutoksen ilmentymänä, vaikka tosiasiaa laitoksessa ei edes työskennellyt psykiatreja ja sen metodit ammensivat pääasiassa *psykologian ja kasvatustieteen* piiristä.

Lopuksi on syytä mainita, että Antić ei lainkaan käsittele tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tämä on jopa hieman hämmäntävää, semminkin kun Antić käyttää potilasta muutta mukittuna heidän oikeita nimiään (ja paikoin myös kuvia). Yli

900 potilaskertomuksessa esiintyvältä ihmiseltä tai heidän jälkeläisiltään on tuskin minkäänlaisia lupia kysytty? Samaan aikaan teos on arvokas osoitus siitä, miksi potilaiden historiallisen kokemuksen esiin nostaminen on tärkeää. Historiantutkimuksen näköalojen laajentamisen lisäksi sodan ja väkivallan yksilötason seurausten näkyväksi tekemistä voidaan pitää myös tutkimuseettisesti merkittävänä tekona. Antićin

tapauksessa avoimuus toimii myös psykiatristen väärinkäytösten tehokkaana tähdentäjänä niissä moninaisissa tapauksissa, joissa 1930–1940-lukujen psykiatria on tieteeseen vedoten sivuuttanut tosielämän väkivallan, valta- ja alistussuhteiden, sukupuolten välisen epätasa-arvon tai köyhyyden seurauksena koettuja kärsimyksiä.

Tuomas Laine-Frigren

Krokodilin pilapiirroksia tulkitsemassa

John Etty: *Graphic Satire in the Soviet Union. Krokodil's Political Cartoons*. Jackson: University Press of Mississippi, 2019. vii + 266 s. ISBN 9781496821089.

Satiirin värittämää maailmankuvaa levittävä terävähampainen punainen krokotiili oli Neuvostoliitossa tuttu näky. Antropomorfinen krokotiiliherra oli pilalehti *Krokodilin* henkilöitymä, joka kehotti kansalaisia katsomaan maailmaa toisenlaisin silmin. Vuonna 1922 perustettu ja vuoteen 1991 saakka toiminut *Krokodil* on kuuluisin ja pitkäikäisin neuvostoliittolaisista pilalehdistä. Punainen krokotiili ei menettänyt hampaitaan Stalinin vainoissa, suuressa isänmaallisessa sodassa, saati sitten kylmässä sodassa. Kuvallisella satiirilla oli suuri merkitys Neuvostoliitossa.

Krokodilin tuottamiseen osallistui merkittäviä neuvostoliittolaisia taiteilijoita, kuten Vladimir Majakovski, Kukryniksy-kolmikko ja Boris Jefimov. Pilapiirrosten lisäksi lehdessä julkaistiin myös muuta materiaalia, esimerkiksi fotomontaaseja ja eri tyyppisiä humoristissävytteisiä tekstejä. *Krokodil* on kuitenkin parhaiten tunnettu nimenomaan pilapiirroksistaan.

Kirjassaan *Graphic Satire in the Soviet Union. Krokodil's Political Cartoons* John Etty tarkastelee *Krokodil*issä Hruštšovin valtakauden aikana vuosina 1954–1964 julkaistuja pilapiirroksia. Etty väite on, että neuvostoliittolainen pilapiirroskulttuuri oli monimutkaisempaa, moniulotteisempaa ja kriittisempää kuin mitä tähänastinen tutkimus on antanut ymmärtää. Punaisen krokotiilin hän tulkitsee johdatelleen lukijoita satiirin pariin ja osoittaneen yhteiskunnallisia ongelmakohtia. Etty kritisoi vahvasti aiempaa neuvostopilapiirroksen tutkimusta syyttään sitä yksipuoliseen strukturalistiseen sisältöanalyysiin ja liialliseen propagandakeskeisyyteen sortumisesta. Hänen pyrkimyksensä on luoda neuvostoliittolaisille pilapiirroksille uudenlainen tulkintakehys. Etty hahmotteleman tulkintake-

hysten perusajatuksena on tulkita pilapiirrosta moniulotteisena transmediaalisena, eli useamman median välityksellä kerrottavana, tarinana, jonka merkityssisältöä muovaa yhteisöluomiseen pohjaava tuotantometodi valtiojohtoisen propagandajärjestelmän sijaan.

Etty analysoi *Krokodilin* pilapiirroksia bahinilaisittain yhteiskunnan sääntöjä rikkovan ja maailman ylösalaisin asettavan karnevalistisuuden valossa eli menippolaisen satiirin ilmentymänä. Metodologisesti Etty pohjaa tutkimuksensa visuaalisiksi teksteiksi nimittämiensä pilapiirrosten lähilukuun. Hän sanoo ulottavansa sisältöanalyysia pidemmälle voidakseen tarkastella paremmin kuvien visuaalista kieltä. Hän tarkastelee pilapiirroksia performatiivisina, yleisönsä vaikuttavina ja maailmaa muuttavina, objekteina. Omien sanojensa mukaan hän tukeutuu strukturalistisiin ja poststrukturalistisiin teorioihin, vaikka kritisoikin aiempaa tutkimusta liiasta strukturalismiin nojaamisesta.

Etty tutkimus kohdistuu nimenomaisesti *Krokodilin* pilapiirroksiin ja niihin liittyviin tekstelementteihin, ei niinkään lehden muuhun materiaaliin. Etty mainitseekin, että lehden verbaalisiin elementteihin keskittyvä tutkimus voisi tuoda lisää näkökulmia analyysiin, mutta ei kuitenkaan itse lähde sille tielle. Kirjan ensimmäiset kolme lukua tarkastelee *Krokodil*-lehden kontekstia. Niissä Etty pyrkii laajentamaan neuvostoliittolaisten pilapiirrosten tutkimuksen kontekstia pelkkää poliittista ulottuvuutta laajemmalle. Hän kiinnittää huomiota erityisesti *Krokodilin* rooliin osana neuvostoliittolaista mediajärjestelmää, lehden muotoon ja visuaaliseen kieleen sekä siihen, miten lehti ilmentää menippolaista satiiria, jonka pariin punainen krokotiili lukijoitaan johdatteli. *Krokodil* kuuluu Etty mukaan osaksi menippolaista perinnettä, koska se koostuu eri äänillä puhuvista hahmoista, teksteistä ja sarjakuvista, jotka ovat jatkuvassa dialogissa toistensa kanssa. Lehden toimittajat

loivat uudenlaisia tulkintakehyksiä asettamalla kuvat ja tekstin kyseenalaistamaan toisiaan.

Teoksen seuraavat kaksi lukua käsittelevät merkityksen muodostumista ja muodostamista. Niissä keskitytään erityisesti lehden tuotantoprosessien ja transmediaalisuuden tarkasteluun. *Krokodil* osallisti yleisöä lehden tuotantoon muun muassa lukijoille suunnatuin kilpailuin, joiden satona lehti sai esimerkiksi uusia pilapiirrosaiheita. Lehden merkityksen muodostukseen vaikutti vahvasti myös sen transmediaalisuus. *Krokodilin* toimintaan kuului muun muassa lehden maskotin, sen kuuluisan punaisen krokotiilin, mallinen agitaatiolentokone, lehden nimeä kantavat animoidut filmit sekä Šostakovitšin sävellykset lehden runoista. Etty argumentoi, että pystyäkseen tulkitsemaan *Krokodilin* merkityksiä on tutkijan kiinnitettävä huomiota myös näihin varsinaisen lehden ulkopuolisiin, mutta siihen olennaisesti liittyviin ilmiöihin.

Kirjan viimeiset kolme lukua soveltaa aiempien lukujen luomaa tutkimuksellista pohjaa sekä hahmottelee performatiivisuutta analyysivälineenä. Etty jakaa tarkastelemaansa pilapiirroksat kolmeen ryhmään: sosialismin vihollisia käsittelevät kuvat, omaa yhteiskuntaa myönteisesti korostavat kuvat ja omaan yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvat kuvat. Oman yhteiskunnan kritiikki, tai kuten Etty asian ilmaisee, ”neuvostolaiseksi tuleminen” (becoming Soviet), ilmenee pilapiirroksissa, jotka käsittelevät muun muassa virkamiesten autoritäärisyyttä, yhteiskunnan teollistumisen ongelmakohdita ja keinottelua. Etyyn mukaan lehden sivuilla seikkaileva punainen krokotiili kutsuu lukijan osallistumaan kuviin, tehden lukijasta osallisen yhteiskunnalliseen ongelmaan pelkän tarkkailija-aseman sijaan. Tämän kaltaisten pilapiirrosten analyysi on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle, mikä tekeekin kyseisestä luvusta yhden kirjan mielenkiintoisimmista osioista.

Mediajärjestelmän ja lehden muodon tarkastelu on teoksen parasta antia. Etty analysoi seikkaperäisesti eri instanssien (valtio, toimituskunta, taiteilijat, lukijat) vaikutusta ja vaikutusmahdollisuuksia lehden tuotantoon. Etty kuvaa kiehtovasti *Krokodilin* toimintaa lehtenä sekä merkityksen muodostumisen moniulotteisuutta lehden tekijöiden, sensorien ja lukijoiden ”yhteistyönä”. Neuvostomedian tutkimuksessa usein korostetaan valtiovallan ja sensorien vaikutus sisältöihin. Etty haastaa tämän näkemyksen. Hän esittää perustellusti *Krokodilin* tekijöillä olleen suhteellisen suuret mahdollisuudet vaikuttaa lehden sisältöihin. Etty huomioi myös mahdollisen itsesensuurin vaikutuksen sisällönmuodostuk-

seen. Hän siirtää merkityksen muodostumisen poliittisen vallan ulkopuolelle, transmediaaliseen tilaan, jossa monet seikat yhdessä vaikuttavat pilapiirrosten viestisisältöön. Pilapiirrosten tulkinta on monipuolista ja -ulotteista. Analyysista kuitenkin huomaa, että lähiluku ei ole tekijän vahvinta aluetta.

Asettamassaan tavoitteessa tuottaa neuvostoliittolaisille pilapiirroksille uusi tulkintakehys, teos ei täysin onnistu. Viitekehys jää jokseenkin hataraksi ja vaikeasti hahmotettavaksi. Etty ei tarjoa varsinaista konkreettista vaihtoehtoa propaganda-analyysille eikä pysty todentamaan sen kritiikkiään vaan pyrkimys jää yleisen sanahelinän ja teoretisoinnin tasolle. Kritiikki aiemman tutkimuksen rajoittuneisuutta kohtaan ei ole kaikilta osin aiheellista.

Seikkaperäisempi editointiprosessi olisi selkeyttänyt kirjaa. Kirja lienee muokattu suoraan Etyyn vuonna 2016 University of Leedsiin valmistuneen väitöskirjan pohjalta. Tähän viittaa teosten nimien yhteneväisyydet, väitöskirjalle asetettu vuoteen 2022 alkuun jatkuva salaus sekä teoksessa vilisevä angloamerikkalaisille väitöskirjoille tyypillinen akateeminen egopönkitys. Muun tutkimuksen kyseenalaistaminen on toki suotavaa akateemisissa kontekstissa, mutta sen ei soisi olevan kirjassa niin läpäisevässä roolissa, että se vaikeuttaa teoksen lukemista ja ymmärtämistä. Muiden tutkijoiden jatkuva väärässä olemisen osoittelu, aiemman tutkimuksen puutteiden ja virheiden lakkaamaton korostaminen sekä oman tutkimuksen uraa uurtavuuden ja merkityksellisyyden esiin tuominen tekevät kirjasta puuduttavan. Karsimalla tällaista angloamerikkalaisilta akateemisilta opinnäytetöiltä vaadittua muotoa kirjasta olisi saatu kompaktimpi, lukijalle helpommin aukeava ja miellyttävämpi lukukokemus.

Jokseenkin suurellesesti nimetty *Graphic Satire in the Soviet Union* tarjoaa mielenkiintoisen katsauksen *Krokodilin* tuotantoon ja yhteen vuosikymmenen sen pilapiirroksia. Se ei niinkään kerro neuvostoliittolaisesta graafisesta satiirista laajempaan yhteiskunnalliseen ilmiöön, toisin kuin kirjan nimi antaa ymmärtää, mutta tarjoaa vaikuttavan katsauksen *Krokodilin* tuotantoon ja transmediaalisuuteen. Sen anti on ennemmin historiallisessa kuvauksessa kuin kuvantulkinnassa. Teos soveltuu luettavaksi neuvostoliittolaisesta ja venäläisestä visuaalisesta kulttuurista, mediasta ja sen rakenteista, tai Hruštšovin ajan yhteiskunnallisesta keskustelusta kiinnostuneille sekä niille, joita kiinnostaa punaisen krokotiilin terävien hampaiden purenta.

Reeta E. Kangas

Gulag ja Suomi -seminaari Helsingissä

Helsingissä keskustakirjasto Oodissa, Kino Regina -salissa järjestettiin 29.1.2020 yleisöseminaari aiheesta, josta edellisellä syksynä oli käyty vilkasta keskustelua Suomessa. Seminaarin teemana oli nimittäin Neuvostoliiton vankileirijärjestelmän, *gulagin* historia ja suomalaisten uhrien kohtalo Stalinin vainoissa. Puhujina oli sekä suomalaisia että kansainvälisiä tutkijoita ja toimittajia. Sali oli ääriään myöten täynnä ja tiiviistä aikataulusta huolimatta myös keskustelua ehdittiin käydä.

Seminaariin liittyi kiinnostava elokuvaohjelmisto DocPoint-festivaalilla ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin KAVI:n sarjassa. Kino Reginan aulaan oli myös pystytetty Ville-Juhani Sutisen valokuvanäyttely hänen ja Ville Ropposen tekemältä matkalta gulagin jäljille Venäjälle. Osa valokuvista oli julkaistu samojen tekijöiden teoksessa *Luiden tie* (Like, 2019). Oodi puolestaan kokosi näyttelyn suomenne- tuista Gulag-aiheisista teoksista.

Taustaa seminaarille

Ajatus kansainvälisestä seminaarista, jossa nostettaisiin esille gulagin yleistä historiaa ja sen merkitystä erityisesti suomalaisille oli kypsynyt jo muutaman vuoden ajan meidän järjestäjien, professori Kristian Feigelsonin ja elokuvaohjaaja Kanerva Cederströmin välisissä keskusteluissa. Alun perin lähtökohtana oli ollut pohtia gulagin historiaa ja muistia käsittelevän historiantutkimuksen ja elokuvan välisiä yhteyksiä, koska molemmat toimimme työssämme elokuvan parissa. Feigelson on neuvostoelokuvaan erikoistunut elokuvan sosiologian professori Sorbonne Nouvelle yliopistosta Pariisissa. Minä puolestani olen käsitellyt paljon historiaa ja muistia elokuvaohjaajana elokuvissani ja opetuksessani dokumentaarisen elokuvan professorina Aalto-yliopiston Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulussa (TaiK) vuosina 2003–2010.

Keskusteluissamme tuli esille, miten suuri merkitys elokuvalla on ”muistin teatterina” historiantietoisuuden rakentamisessa, rinnan historiantutkimuksen kanssa. Keski-Euroopassa, erityisesti Ranskassa, Gulagiin erikoistuneet historiantutkijat ovat jo kauan käyttäneet niin

arkistoelokuvamateriaalia kuin fiktiivisiäkin elokuvia lähteinään ja inspiraationaan. Halusimme siksi liittää seminaarin yhteyteen elokuvaohjelmiston, joka koostuisi niin neuvostoelokuvan gulag-representaatioista, Perestroikan jälkeen saataville tulleesta arkistomateriaaliin pohjautavista elokuvista kuin uudemman tekijäpolven näkemyksistä gulagin henkisestä perinnöstä.

Ajan mittaan kävi kuitenkin ilmi, että Suomessa oli suuri tarve käsitellä myös erikseen monia gulagin historiaan ja Suomeen liittyviä erityispiirteitä, joita meillä ei yleisemmin tunnettu tai oltu käsitelty lainkaan.

Suomessa on elänyt ja elää kymmenientuhansien teloitettujen, kadonneiden tai leireiltä palanneiden omaisia, stigmatisoituneina ja tietämättöminä läheistensä kohtaloista, mykkinä. Gulagissa surmattujen suomalaisten ja suomen-syntyisten tuhoamisesta ei ole muodostunut osaa kansallisesta muististamme eikä osaa kansamme historiasta. Tämän hiljaisuuden ja tietämättömyyden syitä on varmasti pohdittava vielä useasti erikseen, mutta päädyimme ottamaan seminaarimme ohjelmistoon kansainvälisen tutkimuksen esittelyjen rinnalle myös suomalaisten tutkijoiden ja toimittajien puheenvuoroja gulagin ja suomalaisten suhteesta.

Tilanne Suomessa

1990-luvulle sijoittuvalla ensimmäisellä vuosikymmenellä Neuvostoliiton romahduksen jälkeen, Mauno Koiviston annettua inkerin-suomalaisille luvan palata Suomeen ja KGB:n arkistojen avauduttua Venäjällä niin tutkijat kuin toimittajatkin ryhtyivät paneutumaan Stalinin ajan rikoksiin ja suomalaisten kohtaloihin vainoissa. Suomessa oli toki jo aiempina vuosikymmeninä, aina 1920-luvulta alkaen, julkaistu lukuisia muistelmateoksia leireiltä palanneilta, mutta ne olivat jääneet marginaaliin tai kokonaan unohtuiksi – ja jopa sensuuriin sodan jälkeen. Yleisradiossa tuotettiin 1990-luvun alkuvuosina useampia TV- ja radio-ohjelmia gulagin suomalaisista uhreista ja heidän omaisistaan. Eila Lahti-Argutina julkaisi vuonna 2001 teoksen *Olimme joukko vieras vaan* (Siirtolaisinstituutti), joka sisälsi matrikkelin yli 800 suomalaisen uhrin ni-

mestä. Yhdessä toimittaja Jukka Rislakin kanssa hän oli julkaissut jo vuonna 1997 teoksen *Meillä ei kotia täällä* (Otava) suomalaisten loikkareiden joukkotuhosta Uralilla. Vuonna 2001 Erkki Vettenniemi väitteli vankileiriltä palanneiden suomalaisten muistelmien politiikasta (*Surviving the Soviet Meat Grinder: the Politics of Finnish Gulag Memoirs*, Aleksanteri-instituutti). Kirjailija Anita Konkka oli julkaissut useamman romanin romaaneja Neuvostoliitossa eläneiden inkeriläisten sukulaistensa muistelmien pohjalta. Vaikutti siltä, että nyt alkaisi uusi aikakausi tuhkahuttavan suomettumisvaiheen jälkeen, jolloin vihdoinkin saataisiin laajemmin yleisölle tietoa suomalaisten ja suomalaissyntyisten kohtaloista 1920–1950 luvuilla Neuvostoliitossa. Mutta kun KGB:n arkistot Jeltsinin luovuttua vallasta alkoivat osittain sulkeutua, tyrehtyivät monen tutkimusmahdollisuudet ja sitä myötä myös keskustelu maassamme.

Gulag ja neuvostovallan hirmuteot nousivat esille pitkästä aikaa vuonna 2018 juhliittaessa Aleksander Solženitsynin 100-vuotissyntymäpäivää Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) seminaarissa marraskuussa. Samalla voitiin nostaa myös esille kirjailija Sofi Oksasen aloitteesta vuonna 2012 uudelleen julkaisema *Vankileirien saaristo* -teos, joka oli ollut käänteentekevä tapahtuma jo aikanaan. Vähän aikaisemmin oli julkaistu Antti Tuurin romaani *Ikitie* (Otava). Vuonna 2017 Antti-Jussi Annala ohjasi sen pohjalta samannimisen elokuvan, joka saavutti jo laajemman ja nuoremman yleisön. *Säde*-kommuunin suomalaisten ja amerikan- ja kanadansuomalaisten Neuvosto-Karjalan rakentajien joukkomurhat 1930-luvun Suuren terrorin aikana saivat myös monet nuoremman polven edustajat kiinnostumaan näistä historian ja usein myös omien sukujensa vaiheista.

Samoihin aikoihin Suomeen alkoi levitä tietoa Venäjän Memorial-yhdistyksen ja Joffe-säätiön kautta Karjalan Sandarmohista ja Karhumäestä löydettyistä joukkohautoista sekä vuosien aikana tehdyistä kaivauksista alueella ja siellä teloitettujen suomalaisten henkilöllisyyksistä. Elokuussa 2019 osallistuttiin Suomessa ensimmäistä kertaa eri puolilla maata kansainväliseen internetissä järjestettyyn Sandarmohin joukkohautoihin ammuttujen uhrien muistotapahtumaan, nk. ”nimien lausumiseen”. Satojen suomalaisten nimiä lausuttiin eri puolella maata. Suurin osa niistä oli peräisin Eila Argutina-Lahden toimittamasta matrikkelistä *Olimme joukko vieras vain*. Media heräsi meilläkin ja suomalaisten ja suomalaissyntyisten gulagin uhrien kohtaloista alettiin kirjoittaa ja puhua. Ilmestyi nuoren pol-

ven kirjailijoiden Ville-Juhani Sutisen ja Ville Ropposen *Luiden tiellä*, joka on matkakirjan muodossa ensimmäinen suomalaisten tekijöiden teos Gulagin historiasta. Sen Tieto-Finlandia-ehdokkuus merkitsi myös harppausta laajemman yleisön gulag-tietoisuudessa.

Gulagin historia ja muisti Suomessa

Seminaarimme tammikuussa 2020 oli herättänyt siis jo paljon kiinnostusta syksyisen keskustelun pohjalta. Juuri ennen sitä oli myös avattu Kansallismuseossa Lea Pakkalan ja Meeri Koutanien näyttely inkeriläisten kohtaloista leireillä ja karkotuksessa Neuvostoliitossa. Seminaarin puheenvuoroissa käsiteltiin sekä kansainvälistä että suomalaista gulag-tutkimusta.

Dosentti Markku Salomaa avasi seminaarin historiallisella katsauksella leirijärjestelmän syntyyn ja terrorin syihin ja seurauksiin. Tutkija Irina Flige Joffe säätiöstä ja Memorial-yhdistyksestä Pietarista selvitti joukkohautojen tutkimuksen vaikeuksia. Vaikeudet johtuvat niin maantieteellisistä syistä kuin virallisten valtiolisten tilastollisten tietojen ja henkilötietojen puutteesta. Professori Nicolas Werthin (*Le Centre national de la recherche scientifique, CNRS, Pariisi*) aiheena oli gulagin kriisi vuoden 1954 jälkeen. Kriisi syntyi hallinnollisesti raskaan ja tuottamattoman leiriorganisaation, vankileirijärjestelmän uudelleenorganisoinnin sekä vankien asteittaisen ja valikoivan vapauttamisen seurauksena. Professori Judith Pallot (Oxford University/Aleksanteri-instituutti) esitteli Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa meneillään olevaa EU-rahoitteista tutkimusprojektiaan, joka selvittää Venäjän vankilajärjestelmän suhdetta gulagin konkreettiseen ja henkiseen perintöön. Hän puhui *neo-gulag* -käsitteen ongelmallisuudesta ja toisaalta stalinistisen kauden leirijärjestelmän jättämistä perinteistä.

Stepan Cernousek Prahasta esitteli virtuaalista Gulag-projektia, jossa ”rekonstruoidaan” tuhoutumassa olevia leirejä Siperiassa. Tohtoriopiskelija Susan Ikonen (Helsingin yliopisto) valotti suojasään jälkeiseen kulttuuriin ja leirikirjallisuuden julkaisemisen politiikkaan liittyviä vaiheita Hruštšovin puheesta Brežnevin valtakauden alkuun. Valtiotieteiden tohtori Erkki Vettenniemen aiheena oli suomalaisten leirivankien, ”toppatakkien” paluu kotimaahan vuoden 1954 jälkeen, tämän paluun käsittely maamme lehdistössä sekä leirimuistelmien julkaiseminen 1950-luvulla. Tohtori Amo Ruusunen selvitti kuulijoille internetistä löytyviä mahdollisuuksia etsiä entisessä Neuvostoliitossa kadonneita ja

kuolleita henkilöitä.

Kirjailija, toimittaja Ville Ropponen esitteli Suomalaisten kansojen vapautusliiton eli Sofinsalaliittojuttua, joka kehiteltiin kokoon vuosina 1931–34. Järjestön väitettiin suunnitelleen Neuvostoliiton suomensukuisten kansojen yhdistämistä Suomen alaiseksi ”protektoraatiksi” aina Karjalasta Jeniseijoelle Siperiaan asti. Sofinsalaliiton vuoksi vangittuja teloitettiin myöhemmin Stalinin vainoissa. Suuren terrorin aikana Sofinsalaliittoa käytettiin lisäksi yhtenä tuomion osaperusteena. Tällöin siihen yhdistettiin jopa

tuhansia ihmisiä. Jukka Rislakin puheenvuoro suomalaisten vangitsemisista, kuulusteluista ja tuomioista julkaistaan ohessa.

Seminaari päättyi keskusteluun, johon osallistuivat Ilta-Sanomien toimittaja Arja Paananen, toimittaja Lea Pakkanen, kirjailija-toimittaja Ville Ropponen ja kirjailija Ville-Juhani Sutinen.

Seminaari on kokonaisuudessaan katsottavissa YouTubessa osoitteessa:

https://youtu.be/1OxdgOT_5Ek

Kanerva Cederström

Suomalaiset Stalinin suuressa vainossa

Tämän kirjoituksen taustalla on Helsingissä järjestetyn Gulag ja Suomi – historia ja muisti-seminaarin järjestäjien pyyntö puhua suomalaisten kohtaloista Stalinin vainoissa. Monet tässä kirjoituksessa käyttämäni tiedot ihmiskohtaloista ovat peräisin venäläisistä arkistoista ja käytimme niitä, kun kirjoitimme Eila Lahti-Argutinan kirjaa *Meillä ei kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938* (Otava 1997). Lisätietoja olen etsinyt Suomessa ja ulkomailla ilmestyneistä tietokirjoista ja muistelmista. Olen myös haastatellut entisiä gulag-vankeja itse. Nämä haastattelut ovat kokoelmassani Kansan arkistossa.

Suuren vainon niin sanotut kansalliset operaatiot vuosina 1937–38 kohdistuivat erityisen ankarina kahteen vähemmistöryhmään, suomalaisiin ja puolalaisiin. Kun tarkastellaan kaikkia tuolloin koko Neuvostoliitossa tuomittuja poliittisia pidätettyjä, käy ilmi, että 51 prosenttia oikeuden eteen joutuneista sai kuolemantuomion.¹ Tilastoista voi myös päätellä, että suomalaisista vangituista ja tuomituista noin 89 prosenttia teloitettiin. Tämä tapahtui muutaman kuukauden ajanjaksona vainon huippukaudella vuosina 1937–38 ja olisi korkein luku suhteessa kaikkiin muihin vähemmistökansallisiin ryhmiin – sillä varauksella, että venäläisiin tilastoihin voi luottaa. Minun lisäkseni myös muut ovat laskeneet ja arvioineet, että selvästi yli 80 prosenttia suomalaisista tuomituista sai tuolloin kuolemantuomion. Noin 80 prosenttia on myös puolalaisten ja virolaisten suhdeluku. Kaikkien vähemmistökansallisuuksien teloituskeskiervo oli 73,6 prosenttia.

Pidätysluvuissa suomalaiset sijoittuivat Neuvostoliitossa vasta sijalle 16. Teloitettujen

vähemmistökansojen joukossa suomalaiset olivat määrällisesti eli absoluuttisin luvuin kuudennella sijalla, mutta teloitusten *suhteellinen* osuus nostaa suomalaiset kärkeen. Tilastot vahvistavat nobelisti Czesław Miłoszin havainnon siitä, että venäläiset eivät luottaneet muiden kansallisuuksien kommunisteihin, etenkin puolalaisiin. Numeroiden valossa on selvää, ettei suomalaisiinkaan luotettu.

Joillakin paikkakunnilla tapahtui suuria suomalaisten verilöylyjä. Olen esimerkiksi laskenut², että yhtenä maaliskuisena yönä 1938 Tšeljabinskissä ammuttiin yli 200 suomalaista naista ja miestä. Teloituksia tapahtui samana yönä myös Sverdlovskissa. Syyskuussa 1938 Sisäasiain kansankomissariaatti NKVD ahkeroin myös Neuvosto-Karjalassa. Sen suosituksesta tuomittiin yhtenä päivänä 500 ”Suomen vakoojaa”; viitenä perättäisenä päivänä kaikkiaan 1 382 suomalaista, joista 1 353 tuomittiin kuolemaan.

Edellisenä vuonna NKVD:n johtaja Nikolai Ježov oli määrännyt, että synnyinmaan pettureiden vaimotkin oli vangittava ja kyydittävä. Pidätetty sai kotietsinnän jälkeen ottaa mukaan alusvaatekerran, pyyhkeen, saippuan ja 50 ruplaa rahaa. Yli 15-vuotiaat lapset oli tuomittava 5–8 vuodeksi vankeuteen, koska eivät olleet ilmiantaneet vanhempiaan. Yli 16-vuotiaat voitiin lähettää gulag-leireille. Vaille vanhempiaan jääneet lapset siirrettiin lastenkoteihin, työpalvelukseen tai hallinnon näkökulmasta luotettavien henkilöiden kasvatettaviksi. Sisarukset erotettiin toisistaan, ja usein heidän nimensä muutettiin.

Jo tuolloin olivat voimassa muutetun rikosoikeuden seuraavat pykälät: terroristijärjestöjen juttujen käsittelyyn saa käyttää enintään 10

päivää; käsittely tapahtuu ilman syyttäjän ja puolustusasianajan läsnäoloa; valituksia ja armahdusanomuksia tuomioista ei oteta vastaan ja ankarin tuomio eli teloitaminen pannaan täytäntöön viipymättä tuomion julistamisen jälkeen.

Teloituksista Ježov antoi myös ohjeen: jos vanki pystyy seisomaan jaloillaan, hänet tulee ampua. Vuodesta 1937 alkaen NKVD:llä oli myös virallinen lupa kiduttaa vankeja. Se oli Stalinin mukaan asiallinen ja oikea menetelmä kansanvihollisia vastaan. Myös 12-vuotiaita voitiin rankaista ja 18 vuotta täyttäneitä tuomita kuolemaan. Ježov ohjeisti myös, mistä rikoksesta mikin ryhmä oli tuomittava. Suomalaiset tuomittiin lähinnä rikoslain pykälän 58 mukaan, jolloin tuomio tuli vakoilusta, diversioista eli sabotaasista, neuvostovastaisesta propagandasta, vastavallankumouksellisesta nationalismista tai yrityksestä ylittää raja luvatta eli pakoyrityksestä. Neuvosto-Karjalassa vangituista tuhansista suomalaisista yli 70 prosenttia syytettiin vakoilusta Suomen hyväksi. Näin ollen Neuvosto-Karjalassa olisi ollut melkein kaksi ja puoli tuhatta väitettyä Suomen vakoojaa.

Alueelliset kolmikot eli *troikat* antoivat ankaria rangaistuksia hallinnollisina päätöksinä. Kaksikko eli *dvoika* Moskovassa puolestaan yleensä vahvisti ne suljetuin ovin, syytettyjä näkemättä ja kuulematta. Troikkaan kuuluivat NKVD:n paikallishallinnon päällikkö, puolueen aluekomitean sihteeri ja ylisyyttäjä. Dvoika merkitsi Neuvostoliiton NKVD:n ja ylisyyttäjän komissiota. Alueille oli määrätty vangitsemis- ja teloituskiirot. Näin ollen oli siis pakko löytää tietty määrä tuholaisia ja kansanvihollisia. Suuren vainon aikana alueelliset troikat käsittelivät yli satatuhatta juttua kahdessa kuukaudessa. Moskovassa asiat päätettiin niputtamalla jopa satoja syytettyjä, jolloin yhtä tapausta kohden ei voinut montaa minuuttia käyttää. Keskimäärin kesästä 1937 syksyyn 1938 Neuvostoliitossa teloitettiin yli 1500 ihmistä päivässä. Sitä voi pitää todellisena teloitusuuhuhinnana. NKVD:n virkailijoiden kuntoisuusluokka määräytyi sen mukaan, montako tunnustusta he yhden yön aikana saivat puristettua vangituista. Oli ”stahanovilaisia” tutkijoita, jotka pystyivät kuulustelemaan toistakymmentä vangittua yhden vuorokauden aikana ja kirjoittamaan heistä paperit.

Moskova valitti, että puhdistukset etenivät liian hitaasti. Juttujen käsittelyä piti nopeuttaa ja vankimäärää vähentää. Oli kuitenkin monenlaisia logistisia vaikeuksia eikä niin suureen vangittujen ja teloitusten määrään ei oltu varauduttu. Vankilat täyttyivät. Myös vartijoista, junista ja leireistä oli pulaa. Ruokinta tuotti

vaikeuksia ja myös joukkohaudat täyttyivät. Vaikuttaa siltä, että lisää tilaa vankiloihin tehtiin teloituksin. Ježov pyysi joulukuussa 1937 Molotovilta kiireesti ennakoimattomien lisätehtävien nojalla budjetista 30 miljoonan ruplan edestä lisää varjoja.

NKVD:n kirjeenvaihdosta ilmenee, että paikallisosastot pyysivät lähettämään lisää *Nagan*-revolverin patruunoita. Esimerkiksi marraskuussa 1937 Tšistopolin vankilassa päivätyn asiakirjan mukaan allekirjoittaneet eli joukko upseereita vahvistavat, että 84 kappaletta revolverin patruunoita on poistettu kirjanpidosta. Ne olivat kuluneet Tatarstanin NKVD:n troikan määräämän operaation tarkoitusten toteuttamiseen. Operaatio koski syytettyjen ampumista 26.8.1937, 21.9.1937 ja 26.9.1937. Keväällä 1938 Ježov kehotti nopeuttamaan myös ”suomalaisoperaatiota”. Syksyllä puoluejohto kiittikin NKVD:tä tehokkuudesta. Marraskuussa kuitenkin Ježov jo erotettiin ja vangittiin.

Jokaisen vangin oli tunnustettava rikos ja allekirjoitettava kuulustelupöytäkirjan jokaikinen sivu. Prosessia hidasti se, etteivät kaikki heti suostuneet tunnustamaan. NKVD:n työntekijät ovat kertoneet, että hyväuskoiset suomalaiset usein tunnustivat melko nopeasti ja ilman väkivaltaa saavuttaakseen jotain etua. Huhuttiin esimerkiksi, että ollessaan yhteistyöhaluisia he olisivat päässeet Suomeen. Myös ruualla ja juomalla houkuteltiin. Raportoitiin myös muiden tunnustuksista. Kuulusteluissa käskettiin aina nimetä muita mahdollisia vakoojia ja luetella ystävät ja sukulaiset. Näin tuli paljastetuksi lisää rikollisia. Se, että ilmianto tapahtui painostuksen alla, oli heti riittävä ja raskauttava todiste tämän syyllisyydestä. Suomalaiset siirtolaiset ja loikkarit olivat yleensä myös ns. ”vähälukutaitoisia” venäjän kielellä eivätkä aina ymmärtäneet mitä allekirjoittivat.

Monia oli kuitenkin pehmitettävä, tosin ei välttämättä hakkaamalla, sillä oli käytössä muitakin keinoja. Kuulustelut olivat pitkiä ja ne tapahtuivat yleensä yöllä. Kuulustelijat vaihtuivat. Pidätetyn ei annettu nukkua päivälläkään, joten tämä väsyi pian armottomasti. Nukahtanut herätettiin heittämällä päälle kylmää vettä. Kuulusteltava joutui istumaan kovalla selkänöjattomalla jakkaralla häntäluunsa päällä, jalat suorina. Asento tuli nopeasti hyvin kivuliaaksi. Näin sai kuulusteltavaa istuttaa jopa 180 tuntia. Toinen yleinen keino ainakin suomalaisten kohdalla oli *stoika* eli seisottaminen. Pidätetty saattoi seistä jopa viisi tai kymmenenkin päivää kasvat seinään päin nojaamatta kuitenkaan seinään. Leipää ja suolaa annettiin, mutta vettä ei. Jalat turposivat

niin, ettei vanki voinut enää käyttää kenkiä. Jotkut kertovat, että vankeja pehmitettiin myös niin, että heidän päähänsä tiputettiin vesipisaroita jopa vuorokausien ajan. Joitakin valehritettiin. Eräs suomalainen teki 1938 valituksen, joka päättyi talteen mappien uumeniin. Sen mukaan hänelle ei annettu mahdollisuutta levätä, nukkua, kymmenen vuorokautteen. Häntä piestiin, uhkailtiin ja hänen päällensä kaadettiin päälle kylmää vettä. Mies myös kirjoittaa allekirjoittaneensa valheellisen pöytäkirjan. Punaupseeri Viljam Salo tunnustautui vuonna 1933 Suomen vakoojaksi. Hän sai kirjata tunnustuksensa lopuksi: ”Tunnustamiseen minut johdatti sairaaloihin oloni ja heikkous, tunnen, että jos tätä jatkuu, koituu siitä minulle ennenaikainen hauta. En kestäisi pidempään, kuolisin.”

Kellonajat merkittiin pöytäkirjoihin, ja niissä huomiota herättää se, että kuulustelut, jotka kestivät useita tunteja, tuottivat joskus hämmästyttävän vähän paperia. Herää ilmeinen kysymys, mitä kuulustelun aikana tapahtui. Joskus pöytäkirjoihin on kuulusteluun merkitty pieni tauko. Mitä sen aikana tehtiin? Usein pöytäkirjojen perusteella voi todeta, että kolmatta tai neljättä kertaa samaa asiaa kysyttäessä vanki myöntääkin kaiken tehden ”täydellisen tunnustuksen”.

Myös alaikäisiä todistettiin syillisiksi. Esimerkiksi Veikko Ollikainen oli tullut Suomesta 12-vuotiaana ja ”saanut vakoilutehtäviä”. Hänet ammuttiin Karjalassa, kun hän yritti paeta. Samoin 12-vuotiaana Suomesta lähteneeltä Siiri Hämäläiseltä tiukattiin, kuka hänet oli värvännyt. Hän sai kymmenen vuoden leirituomion.

Kuulustelut ja tunnustukset olivat suorastaan kafkamaisia. Niissä oli oma logiikkansa ja niistä oli mahdoton selvittää. Heti aluksi saatettiin pyytää rehellisesti kertomaan, milloin Suomen tiedustelulaitos oli värvännyt henkilön vakoojaksi. Tai saatettiin kysyä: ”miten nationalistinen toimintanne ilmenee? Tai sanoa: ”Te annatte väärän todistuksen. Kehotamme puhumaan totta ja pysymään asiassa”. Usein kuulusteluissa ehdotettiin kiistämisen lopettamista tai pyydettiin esittämään todisteita omasta vallankumouksellisesta toiminnasta.

Rikoksia pidettiin siis ennalta selvinä. Eräsikin kuulustelu eteni seuravalla tavalla:

– Mainitkaa kaikki sukulaisenne Suomessa ja heidän asuinpaikkansa.

– (Kuulusteltava mainitsee.)

– Miten piditte heihin yhteyttä?

– En ole pitänyt heihin mitään yhteyttä.

– Miten sitten voitte tietää heidän asuinpaikkansa?

Tai kuten eräässä toisessa kuulustelussa

kuulustelija toteaa: ”Olette pidätettynä neuvostovastaisen toiminnan lietsonnasta aktiivisena osanottajana. On kylliksi kvalitatiivista materiaalia, joka täysin vahvistaa syyllisyytenne. Siksi kiertelyt ovat turhia.” Tämän jälkeen kuulusteltava puolestaan tunnustaa: ”Tunnustan, että olen osallistunut aktiivisesti neuvostovastaiseen työhön (...).”. Kolmannessa puolestaan tarjotaan ”tilaisuutta kertoa omasta neuvostovastaisesta käytännön työstänne”, johon kuulusteltava vastaa kertomalla, että ”ennen kaikkea päädyin käyttämään hyväkseni neuvostovastaisia kansallismielisiä mielialoja (...).” Eräässä kuulustelussa puolestaan kysyttiin millaisiin teollisuusyrityksiin kuulusteltava loi diversio-ryhmiä, johon vastaus kuului: ”Kaganovitšille nimetyssä GPZ-tehtaassa ja kolmannessa Stalinille nimetyssä tehtaassa... Tehtävänä oli sopivalla hetkellä toteuttaa terroristisia toimia (...).” Eräässä kuulustelussa puolestaan kehoitettiin lopettamaan kiertely ja antamaan täsmällisiä todisteita. Kuuusteltava vastasi seuraavaa: ”Pitkän ja voimallisen kiertelyn jälkeen ymmärsin, että on mahdotonta katkeä tutkijoilta osanottoni kansallismielisen vastavallankumouksellisen järjestön toimintaan, ja päätin kertoa totuuden.”

Eräs ilmeisesti loppuun asti rääkätty suomalainen tunnusti 1938 aiheuttaneensa räjähdyskseen tehtaalla:

– Mistä saitte räjähdysaineen?

– Sovin siitä panostajan kanssa.

– Ettehan te osaa venäjääkään.

– Sovin siitä käsimerkeillä.

Kun yleensä ei ollut mitään varsinaista rikosta – ja sen tiesivät tšekistitkin – saattoi kuulustelu mennä tähän tapaan:

– Tiedotitte ulkomaille, että tuttavanne on saanut kahden vuoden tuomion pakoyrityksestä.

– Kyllä, kirjoitin siitä kirjeessä. Ei kaksi vuotta ole niin pitkä tuomio, etteikö siitä voisi kertoa.³

– Mistä tiedätte, että hän sai kaksi vuotta?

– Hänen vaimonsa kertoi.

– Millä voitte todistaa, että hän puhui totta?

– Hän kertoi kaiken minulle yksityiskohtaisesti, samoin hänen miehensä vapauduttuaan.

– Ne eivät ole todisteita. He valehtelivat teille.

– Heillä ei ollut mitään syytä valehdella minulle.

– Syyllisyytenne väärin tietojen levittämiseen ulkomaille on täten todistettu.

Tai kuten toinen esimerkissä, jossa kotietisinnässä oli todettu kuulusteltavan asunnossa olevan ulkomaisia vieraskielisiä lehtiä, niin että siellä käyneet ystävätkä saattoivat lukea niitä. Kuulusteltava vastaa syytökseen ja kuulustelu etenee seuraavasti:

– Mutta ystäväni eivät osaa mitään ulkomaan kieliä eivätkä he osoittaneet mitään mielenkiintoa lehtiä kohtaan.

– Voitteko vakuuttaa etteivät he osaa kieliä?

– Tunnen heidät pitkältä ajalta ja tiedän, etteivät he osaa mitään vierasta kieltä.

– Miten todistatte sen?

– Kysykää heiltä itseltään ja he kertovat sen.

– He voivat väittää mitä vain mutta itse asiassa osaavatkin kieliä. Miten voitte todistaa, etteivät osaa?

– Voin kertoa teille etteivät osaa, mutten tietenkään voi todistaa.

– Tämä on tärkeä tunnustus. Te väitätte jotain mitä ette voi todistaa...

Näin oli syyllisyys taas osoitettu toteen, kuten seuraavassakin esimerkissä:

– Eikö olisi parasta, että lakkaisit näyttelämästä viatonta ja kirjoittaisit nimesi alle.

– Mutta eihän tämä ole totta. Kuinka voitte vaatia, että allekirjoittaisin tällaista?

– Olette itse lukenut Ruhasen tunnustukset. Eikä meillä ole mitään syytä epäillä niiden todenperäisyyttä.

– Mutta ne eivät ole totta! Tiedätte itse paremmin kuin minä, etteivät ne ole totta.

– Entä jos kutsun Ruhasen tähän huoneeseen, ja hän sanoo teille itse jokaisen sanansa olevan totta?

– En usko ikinä, että hän tekee niin. Ja vaikka tekisinkin, voin todistaa teille milloin vain, että hän valehtelee. Kutsukaa hänet!

– Turha vaiva. Kirjoitatte alle ilmankin.

– Mutta eihän mitään tällaista ole koskaan ollut.

– Ei. Mutta näin olisi voinut olla!

Asiakirjoista voi löytää laajan kirjon suomalaisten tekemiä rikoksia, jotka ”todistettiin” ja ”tunnustettiin”: oli muun muassa parjattu puoluetta ja neuvostovaltaa, kehuttu Suomea ja fasistista Saksaa, odotettu sotaa Neuvostoliittoa vastaan, koottu tietoa mielialoista, puna-armeijasta ja sotateollisuudesta. Syytöksissä myös kokonaisia perheitä oli lähetetty perustamaan vakooiluryhmiä, vesiä oli jäädytetty putkissa ja kattiloissa, makkaratytteeseen oli heitetty lasinpaloja ja nauvoja, rataa rikottu niin, että juna putosi kiskoilta. Joku oli saanut tehtäväkseen polttaa Karjalan metsät tai pilannut moottoreita tiputtamalla hiekkaa laakereihin. Ida Vilkmán sai kuolemantuomion siitä syystä, että oli saanut tehtaalla aikaan tulipalon itsesytytyksenä jättämällä yhteen paikkaan bensaa, öljyä ja riepua. Viktor Alhonen puolestaan tuomittiin teloitettavaksi, koska oli valanut betonista 10 senttiä liian pitkät portaat. Salli Lappalainen taas

tuomittiin siitä, että hän oli hitsannut huonosti auton runkoa niin, että auto on palannut pian taas remontoitavaksi. Hän oli myös aiheuttanut nostokorin ja sen lastin putoamisen niin, että tehtaalla on syntynyt seisokki. Eräällä toisella naisella tuomion osasyyksi todettiin se, että hän oli kuulemma yrittänyt paeta sukellusveneellä Neuvostoliitosta Laatokan kautta.

Eräs suomalaismies, joka tuomittiin kuolemaan vaimonsa kanssa 1938, tunnusti seuraavaa: ”Teimme huonolaatuisia betonivalumuotteja. Hyväksyimme Sergei Kirovin murhan. Suunnitelimme tehtaan räjäyttämistä. Laskimme väärin rakennuksen perustan.” Eräs mies puolestaan tunnusti jopa tappaneensa Stalinin. Täydestä ei mennyt kuitenkaan sen suomalaisen tunnustus, joka sanoi räjäyttäneensä rautatieaseman. Se oli jo liian paksua kuulustelijalle, joka sattui olemaan kotoisin kyseisestä kaupungista ja tiesi, että asema seisoj yhä ehjänä paikallaan.

Kaikki esimerkkini ovat suuren vainon ajalta 30-luvun lopulta. Vaikka kuolemantuomioita annettiin ehkä myöhemmin vähemmän, on muistettava, että myös sotavuodet olivat syrjityille ja luottamuspuhasta kärsiville Neuvostoliiton suomalaisille erittäin raskasta aikaa. Sodan jälkeen alkoivat pitkät, 25 vuoden vankileirituomiot yleistyä. Tosin myös hengissä selvinneitä alettiin vapauttaa joitakin vuosia Stalinin kuoleman eli vuoden 1953 jälkeen.

Jukka Rislakki

Viitteet:

- 1 Tarkemmin tietoihin uhrien lukumääristä ja kansallisesta jakautumisesta voi tutustua muun muassa seuraavissa lähteissä: Danilov P.: Stalinizm i Sovetskoe obštšestvo. Problemy istorii massovyh politišheskih repressii v SSSR. Materialy konferentsii. Krasnodar 2004; Reabilitatsija, kak eto bylo. Dokumenty Preziudiuma TsK KPSS i drugie materialy, Tom 1, Tom 2, MFD, Moskova 2000, 2003; Gurjanov A.: Repressii protiv poljakov i polskih graždan, Zvenia, Moskova 1997; Jānis Riekstiņš: PSRS iekšlietu tautas komisariāta ”Latviešu operācija” (1937–1938). Latvijas Universitāte, Riika 2012.
- 2 Laskin tiedon arkisto-, haastattelu- ja kirjallisuustietojen pohjalta teokseen Rislakki Jukka ja Lahti-Argutina Eila: Meillä ei kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938. Otava 1997. Tarkennettuun laskelmaan Helsingin Sanomia varten (Rislakki: Verilöyly Uralilla. HS 12.3.2017) sain 2017 käyttöä

muun muassa Siirtolaisuusinsituuttiin tallennettua Lahti-Argutinan kokoamaa suomalaisten repressoitujen luetteloa.

3 Alle 10 vuoden tuomioita pidettiin mitättömän lievinä. Esimerkisi virolainen Jaan Kross

sanoi häntä Komissa kuulustelleelle majurille olevansa syyttömänä tuomittu. Majuri piti asiaa itsestään selvänä: ”Muuten teille olisi annettu vähintään 10 vuotta. Mutta annettiin vain viisi.”

Dmitry Yagodin

Poststructuralist discourse on climate justice in the Russian North

This study uses the case of the 2016 anthrax outbreak on the Yamal peninsula in north-western Siberia to discuss whether and how the incident could challenge the dominant discourse in Russia that neglects the problem of climate change – a potential cause of the outbreak. The study draws on a small sample of media materials that linked the incident to climate change on the national and regional levels. The analysis follows the premises of poststructuralist discourse theory and the concepts of dislocation and discursive logics to unpack the intricate relationships between the issues of economic development and environmental change in a region that is at once central to Russia's fossil fuel economy and most vulnerable to the effects of climate change. The results point to the obstacles and opportunities for climate justice discourse in this context.

Viktor Pál

Environmental protection in authoritarian systems

This article discusses the complex relationships between the natural environment and authoritarian governments via the study's main case: the growing environmental problems of Cold War Hungary and the reaction to those issues by the country's government. This study aims to shed light on some of the most important factors of the environmental challenges faced in one of the largest industrial areas of that country, the Borsod Basin. Here, the extraction of natural resources caused a complex environmental crisis that required substantial efforts from various state agencies. This article presents the Hungarian case in a broader context to study how and why authoritarian and democratic governments such as the Guatemalan and Chilean juntas and West Germany have used technology and propaganda to promote the conservation of natural resources. In conclusion, this article aims to explain how and why various approaches under various political and economic circumstances to mend the environment eventually failed.

Tämän numeron kirjoittajat

Viktor Pál, FT, apurahatutkija, Kulttuurien osasto, Helsingin yliopisto

Dmitry Yagodin, FT, postdoc-tutkija, Aleksanteri-instituutti, Helsingin yliopisto

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:
<https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions>

1 Katja Lehtisaari: Ympäristökysymykset esiin

ARTIKKELIT

3 Dmitry Yagodin: Ilmastodiskurssi Venäjän arktisella alueella

17 Viktor Pál: Ympäristönsuojelu autoritaarisissa järjestelmissä

KOLUMNI

30 Emma Hakala: Sähköistääkö vesivoima kansalaisyhteiskunnan Balkanilla?

KESKUSTELUA

32 Sofia Krapotkina & Pavel Andrejev: Venäjän ympäristöongelmat ja verkkojulkaisu 7x7

TAIDE

43 Mika Pylsy: Aleksandr Konstantinovin harkitusti täydennetty tila

LEKTIO

50 Sari Eriksson: Liikkuvien korkeakoulureformien domestikaatio Kirgisiassa

55 Arviot

61 Ajankohtaista

68 Abstracts in English

